

הוצאת והכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י היים תשס"ט

שמונה פרקים להרמב"ם

(הקדמת מסכת אבות)

מוקדים ומבוארים ע"י

מ. ד. רבינוביץ

אושר עליידי מחלקת החנוך

הוצאת . ראשוניים . בע"מ
תל-אביב ארץ-ישראל תשי"ח
הדפיס מיוחד מתוך . מסר המאורי ע"י יוסף שמעוני . מפיק הספר . ר' דמביס 13

כל הזכויות שמורות להוצאת „ראשונים” בע”מ
Copyright by “Rishonim” Co. Ltd.

נדפס בארץ-ישראל
Printed in Israel

שְׁמוֹנֵה פְּרָקִים לְרַמְבַּ"ם ז"ל

ה ק ד ה

אמר שמואל^א בן-יודא אבן-תבון:

אמר הרב המסכת^ב, וקר צדיק לקרבה:

הנה בארנו בפתיחת זה החבור^ג, מה היתה הסבה בשום המסכת^ד זאת המסכת^ה בזה הסדר^ו; וזכרנו גם-כן לב התועלת בזאת המסכת^ז. ויצדנו^ח פצמים רבות במה-שקדם בזה החבור, לדבר בזאת המסכת^ט בענינים מועילים ולתאריך^י בה קצת אריכות^{יא}—מפני שהיא קטנה^{יב}. ואף-על-פי שתראה^{יג} מבארת וקלה להבין ולעשות^{יד} מה-שכונת^י—אינה קלה על-כף-בני אדם, ואין כל-עניניה^{יז} גם-כן מוכנים מבלי פרוש ארך, עם היותה מביאה לידי שלמות^{יח} גדולה

א הוא שתירגם מערבית לעברית גם את הספר „מורה נבוכים“ עוד בחיי הרמב"ם, ושיבחהו רבנו וסמך ידיו עליו. ראה (אגרות הרמב"ם, קובץ ב' עמ' כו). ב הרמב"ם. ג בהקדמת פירוש המשנה. היא ההקדמה הכללית שנתן רבנו בראש פירושו על המשניות, שמפני היותה סמוכה לסדר זרעים נקראה בטעות: „הקדמה לסדר זרעים“, ואנו הדפסנוה בשם: „הקדמת המשנה“. ד הוא ר' יהודה הנשיא, שסידר את המשנה. ה מסכת אבות. ו בסדר גזיקין, ואחר מסכת סנהדרין והמסכתות הסמוכות הקשורות עמה בענין. ראה למעלה (ההקדמת המשנה עמוד נאנד). ז שכן נאמר שם (עמוד נד): „מה נחמד ונכון היה תיקון מסכת אבות אחרי מסכת סנהדרין—לפי שהיא כוללת אלה המוסרים (שהדיינים צריכים להם); ועוד נוסף עליהם ענינים אחרים המביאים לידי פרישות מן העולם... ומעשה היושר והיראה“. ח הבטחנו. ט ואלה דבריו שם (עמ' עה): „וכשנפרש מסכת אבות נשלים זה הענין (העוסק בשלימות האדם) ונבארהו כפי מה שהוא ראוי“. י בכמות, וגם בקוצר מאמריה מעוסי מלים; וגדולה באיכות: בשפע רעיונות וענינים רבי תוכן—וכל מעט המחזיק את המרובה טעון בהכרח ביאור באריכות. יא נראית לכאורה. יב וגם לעשות ולקיים את לימודי המוסר הכלולים בה. יג אף על פי שנחיצותה גדולה עד למאוד לכל אחד, מדוב חשיבותה בהוראת הדרך הנכונה המוליכה ומביאה אל השלימות הרוחנית ואל ההצלחה האמתית.

והצדקה אמתית - ומפני זה^א ראיתי להרחיב בזה המאמר^ב. וכבר אמרו רבותינו, וזרונם לברכה: "האי מאן דרביי קמהוי חסידא - קנים מלי דאבות"^ג. ואין אצלנו מצלה גדולה מחסידות אלא נבואה - והיא המביאה אליה, כמו שאמרו רבותינו, וזרונם לברכה: "חסידות מביאה לידי רוח הקדש"^ד. - הגה התבאר מדבריהם, שקיום מאמרי זאת המסקת מביא לידי נבואה; והנני עתיד לבאר אמתת הדבר שהוא, מפני שהוא כולל חלק גדול מהמדות הטובות.

וראיתי להקדים קדם שאתחיל בפרוש ההלכה, פרקים מופזלים^ה; ידע מהם האדם הקדמות^ו, ויהיו לו גם-כן מבווא

א מפני שני הסעמים הללו: א) שאינה קלה להבין; ב) גודל חשיבותה. ב המשמש פתיחה למסכת אבות, כדי שתהא המסכתא מבווארת לכל השואף לשלימות גדולה והצלחה אמיתית. ואמר רבנו: "הצלחה אמיתית" - כפני שיש הצלחה מדומה. ראה (מלות הגיון), שער יד; "ספר המדות" מאמרי פ"ו. העושר, למשל, אינו, הצלחה אמיתית. לא רק מפני שהוא מקרה חיצוני, ואינו מוסיף על עצמותו של האדם כלום; וגם לא מפני שהוא תלוי בגלגל החזור בעולם, שהיום ישנו ומחר נגזר, עבר ואיננו - אלא מפני שיש עושר שמור לבעליו לרעתו. וכמו שכתב רבנו ז"ל אל השולטן אלמליק: "... וכמה פעמים קבץ האדם ממון רב והשיג לגדולה ולמלכות, והיה הדבר ההוא סיבה להפסד גוסו ואבידת נפשו בקנותו מידות מגונות וקוצר ימיו; ורחקו מהשם יתעלה, אשר הדביקות בו היא הטובה האמתית ונצחית לעד" (כרם חמד) כרך ג' עמ' 23. וכן מצינו אצל יעקב אבינו שבעת רצון, בראותו את עצמו בשער השמים - שאל מאת ה': ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש (בראשית כח, ט) מצרכים חיוניים הכרחיים, ותו לא. אגור בן יקה (משלי ג, ח) מתחנן לפני ה': "ראש ועושר אל תתן לי, הטריפני לחם חוקי". הוא ירא את הראש, כי המחוסר צרכים חיוניים-הכרחיים חשוב כמת ועולמו חושך בעדו; אבל ירא הוא גם את העושר, ושואל רק, לחם חוקי. אמנם יכול העושר להיות גורם גם להצלחה אמיתית, כשבעליו משתמשים בו לקנות ולהקנות חכמה ודעת לשלימות הנפש השכלית; או לתיקון המידות - להרבות במעשה צדקה: לשגב אביון מעוני וכדומה. אבל החכם אגור בן יקה ראה עשירים ממלאים בתייהם - כסף וחוריהם - זהב; ולבם - אבן, נפשם יבשה ושמחם כעץ הקרח הנירא - והוא גרוע ומתחנן: עושר אל תתן לי, סן אשבע וכיחשתי ואמרתי מי ה'... עושר אושר כזה - היא, הצלחה מדומה. ג (בבא קמא ג. א). ה הרוצה להיות חסיד - יקיים דברי "אבות": המוסרים הכלולים במס' אבות - בנו חננאל. ה (סוטה פ"ט, מ"ט). ו אותו דבר, כלומר: מס' אבות; ז בפירוש - סכת עצמה. ה הם שמונת הפרקים הללו. ס בחכמת הנפש ובתורת המדות.

ומפתח" במה-שאני צתיד לפרש. ודע, שהדברים אשר אמר
בפרקים אלו ובמה-שיבא מן-הפרוש, אינם דברים שבדיתים
מעצמי, ולא פרושים שחושבים. אמן הם ענינים לקטתים
מדברי חכמים במדרשות ותלמוד וזולתם מחבוריהם, ומדברי
הפילוסופים" גם-כן הקדמונים והחדשים, ומחבורי הרבה בני
אדם - ושמע האמת ממי שאמרה.

ואפשר שאביא לפעמים מאמר אחד בלוי מספר המפרסם
בקשוננו' - ואין בקל-זה רע". ואני מתפאר במה-שאמרו מי
שקדם ממני - שאני פקר התנדיתי בזה - ואף-על-פי שלא
אזכיר: "אמר פלוני" - שזה אריכות אין תועלת בה. ואפשר
שיהיה מביא זכרון שם האיש שהוא לחשב מי שאין לו חך:
שהדבר הוא נפסד ובתוכו רע, שלא יבינהו' - ומפני זה ראיתי
שלא לזכר האומר, שבנתי להוציל הקורא" ולכאור לו ענינים
הצפונים בזאת המסכת. ואני אתחיל עתה לזכר הפרקים אשר
ראיתי להקדימם הנה לפי בנתי, והם: שמונה פרקים."

א להבנת הענינים העתידים להתפרש הלאה במסכת אבות עצמה.
ב מלבי. ג בחכמתי. ד של חכמי ישראל. ה שאינם מישראל. ו מבלי
להבדיל בין קטון לגדול, בין בן ברית לשאינו בן ברית. ז מבלי לומר את
הדבר בשם אומרו. ח משום גניבת דברים והתקשטות בשל אחרים. ט שהרי
אני מוסר מודעה כאן: שדברי מלוקטים משל אחרים. י כלומר: מלבד
האריכות היתירה שלא תועלת, יביא לפעמים זכרון שם האומר גם היוק
והפסד מרובה לקורא שאינו בעל חין לבחון מלים בטוב טעם ודעת, ויגרום
לו שלא יבין את הענין לאשורו - מפני שבעל המאמר לא יכשר בעיניו.
מה שהסתיר הרב - מעיר ד"ר בן ישראל - גילה התלמיד ר' שם טוב אבן
פלקירא בהקדמתו לספר "המעלות" (עמוד 11-12). ואלה דבריו: ורבים מעמי
הארץ אשר מחכמה ריקים ודלים, יקשה מאד בעיניהם כשיביא המחבר ראייה
מדברי חכמי האומות; ודבריהם בעיניהם דברים בטלים שאין ראוי לקבלם.
ולא יבינו אלה הפתאים, כי ראוי לקבל את האמת מכל אדם, אפילו כשיהיה
פחות ממנו, או מעם אחר; ואין מביטים על האומר, אלא על המאמר.
יא ולא להזיק לו. יב ובספר "מורה נבוכים" (חלק ג', לה) מכנה אותם
רבנו בשם: "פתיחת אבות".

פֶּרֶק רֵאשׁוֹן

(בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם וְלַחֲוִיתָהּ)

דָּע, שֶׁנֶּפֶשׁ הָאָדָם אֶחָת; וַיֵּשׁ לָהּ פְּעֻלֹת רַבּוֹת מִלְּוֹקוֹתֶיהָ,
 יִקְרְאוּן קֶצֶת הַפְּעֻלֹת הַהֵן: נְפֻשׁוֹת. וַיִּחָשֶׁב בְּעֵבֹר זֶה שֵׁשׁ
 לְאָדָם נְפֻשׁוֹת רַבּוֹת, כְּמוֹ שֶׁחָשְׁבוּ הַרוֹפְאִים, עַד שֶׁשָּׂם לֵאמֹר
 הַרוֹפְאִים יִפְתִּיחַת" סִפְרוֹ, שֶׁהִנְפִּישׁוֹת שֶׁלֹּשׁ: טְבַעִית, חַיּוֹנִית,^א
 וְנִפְשִׁית". וּפְעָמִים שִׁיִּקְרְאוּ: כַּחוֹת וְנִלְקָים, עַד שִׁיאָמַר: מְלָקִי
 הַנֶּפֶשׁ – וְזֶה הַשֵּׁם יַעֲשֶׂהוּ הַפִּילוֹסוֹפִים הַרְבֵּה פְעָמִים. וְאִינִם
 רוֹצִים בְּאֶמְרָם: "מְלָקִי", שֶׁהִיא מִתְחַלֶּקֶת כִּהֶחֱלֵק הַגּוֹפּוֹת, אֲכַל
 הֵם מוֹנִים פְּעֻלֹתֶיהָ הַמְּלֹקוֹת שֶׁהֵן לְכָל הַנֶּפֶשׁ, כִּמְלָקִים
 לְכָל הַמְּחַבֵּר מֵהַמְּלָקִים הָהֵם.

וְאֵתָה יוֹדֵעַ, שֶׁתִּקְוֶן הַמְּדוֹת^א הֵיא: רַפּוּאֵת הַנֶּפֶשׁ" וְלַחֲוִיתָהּ.

א הוא החלק הפנימי הרוחני של החי, בניגוד לחלק הגשמי החיצוני – הגוף. הנפש – היא המהות העיקרית והצורה המיוחדת של בעלי החיים, ומשותף הוא השם הזה לכל חי מרגיש, ככתוב: ולכל חית הארץ, ולכל עוף השמים, ולכל רומש על הארץ אשר בו נפש חיה (בראשית א, ל); וגם לנפש האדם המדברת והמשכללת, ככתוב: חי ה' אשר עשה לנו הנפש הזאת (ירמיה לז, טז). ראה (הלכות יסוה"ת פ"ד, ה"ח; מו"נ ח"ק א, מא).
 ב שונות ונפרדות. ג קצת מחכמי המחקר קוראים לאותן הפעולות – נפשות (הסד לאברהם). ולפי המקור הערבי הוצאת ד"ר וואלף, וכן לפי גארפינקל יש לקרוא: "קראו קצת". זאת אומרת: קצת אותן הפעולות נקראות: נפשות.
 ד הוא היסוקרט היוני, אבי חכמת הרפואה שחי במאה החמישית לפני חורבן בית שני. ה בראש ספרו על תורת הרפואה. ו הנמצאת גם בצמחים, והיא נקראת: נפש הצומחת – וועגעטאטיוו. ז המרגשת והמשתפת לכל חי – אנימאליש. ח הנפש המשכללת, או הנפש המדברת המיוחדת לאדם החושב והמדבר. וזו היא גם דעת הפילוסוף אפלטון שמנה שלוש נפשות וקבע את מקום המחשבה – במוח; מקום הרוח והמרץ – בלב, ומקום התשוקה והתאוה בחלק התחתון של הגוף. וכן גם חכמי ישראל שהחזיקו בשיטתו, כגון: המשורר אבן גבירול בספרו ("מקור חיים" ה, יג) מונה שם שלוש נפשות: נפש טבעית, נפש חיונית ונפש משכללת, או מדברת. כמו כן אבן עזרא (קהלת ה, ג) ואחרים שקבעו מקום הנשמה – במוח; מקום הרוח – בלב, ומקום הנפש – בחלק התחתון של הגוף, כמו שנאמר: כי תאוה נפשך; לכל אות נפשך (דברים יב, כ). ראה (רוזין, "האתיקה המיימונית עמוד 46). ט שהיא אחת משוטה ובלתי מורכבת. י שיפורן ועידונן של המדות המוסריות האנושיות יא ע"ד לשון הכתוב: רפאה נפשי כי חטאתי לך (תהלים מא, ט).

וכמו שהרופא אשר ירפא הגופות צריך שייע תחלה הגוף
 אשר ירפאהו: כלו ותלקיו מה הם, רצוני לומר: גוף האדם;
 וצריך שייע איזה דברים יתלוהו וישמר* מהם; ואיזה דברים
 יבריאוהו ויבנו² עליהם – כן רופא הנפש הרופא למקן מדות
 האדם, צריך שייע הנפש ולחוליה בקללה ובלקיה, ומה יתלה
 אותה ומה יבריאה. ומפני זה אמר, שחלקי הנפש הם מששה:
 הן¹ – והוא נקרא: צומס¹; והמרגיש, והמזדמה, והמתעורר²;
 והשקלי³.

וכבר הקדמנו בזה הפרק, שדברינו אינם רק בנפש
 האדם. כי כח המזון שיוזן בו האדם, אינו ככח המזון שיוזן
 בו הסוס והחמור – כי האדם נזון בחלק הן מן הנפש האנושית;
 והחמור נזון בחלק הן מן הנפש הממורית; והנשר⁴ נזון
 בחלק הן מן הנפש אשר לה.

ואמנם יאמר על-הכל: „נזון“ בשתוף-השם לקד, לא
 שהענין בקלם אחד בעצמו⁵. וכן יאמר על-האדם ושאר בעלי
 חיים: „מרגיש“ בשתוף-השם לקד, לא שהמרגיש⁶ אשר באדם
 הוא המרגיש אשר בשאר בעלי החיים. ולא המרגיש אשר בזה
 המין, הוא המרגיש בעצמו אשר במין אחר⁷ – אצל כל-מין ומין

א את החוליה; שיותר להישמר מהם. ב לרפא בהם את החוליה, ויצוה עליו
 לחזור אחריהם. ג הוא המפרנס את הגוף ומגדלו. ד או: נפש הצומחת, כי כאמור
 לעיל, משותפת היא גם לצמחים. ה שלושת הכחות האחרונים האלה: הרגש,
 הדמיון, וההתעוררות לאהבה, לשנאה וכיו"ב משותפים לכל חי, והיא – הנפש
 החיונית, ו המיוחדת לאדם, תוספת על הכחות הקודמים. ו בכותרת שעל
 גבי הפרק הזה, ה ונו"א: „והתומר“ – מעולם הצומח. כי, כאמור, כח „הזון“
 משותף לשלוש המערכות: צומח, חי ומדבר. בכלל דומה עולם הצומח לעולם
 החי בשלושה דברים: בכח „הזון“, בכח „המגדל“ ובכח „המוליד בדומה“.
 ש הומונים בלע"ז: מלה משותפת לדברים שונים. כלומר: השם „ניזון“ משותף
 לכלם ובו הם מאוחדים, אבל לכשעצמם שונים הם. י שאינו דומה כח הזון
 שבאדם לכה הזן שבצומח. יא הכח הנפשי להרגיש את העולם שמסביב, לתפוס
 ולהכירו באמצעות חמשת החושים. יב מאותו הסוג בכלל סוג יש – מינים; בכלל מין
 יש – זנים; בכלל זן יש – פרטים, למשל: בסוג החי יש מינים שונים: בהמה,
 חיה, עוף ורמש, ובכללם גם נזר היצירה – האדם. ראה „מלות ההגיון“, שער יא.

מאשר לו נפש, יש לו נפש אחת בלתי נפש האחר. ויתחייב
 מנפש זה פצלות אלה, ומנפש זה פצלות אחרות. ואפשר שתדמה
 פצלה לפצלה, ויתחשב" בשתי הפצלות שהן דבר אחד בעצמו –
 ואין הדבר כן^א. והמשל בזה: שלשה מקומות משוכים. האחד
 מהם – ורחק עליו השמש והאיר; והשני – האיר עליו הנרם
 והאיר; והשלישי – הדלק בו הנר והאיר. הנה קל-אחד מהם
 נמצא בו האור; אךל סבת זה האור ופועלו – השמש, ופועל
 האחר – הנרם, ופועל האחר – האש. כן פועל הרגשת האדם –
 הוא: נפש האדם, ופועל הרגשת החמור – הוא: נפש החמור,
 ופועל הרגשת הנשר – הוא: נפש הנשר; ואין להם ענין שיקבצם^ב
 אלא בשתוף-השם בלבד^ג. והכן זה הענין, שהוא נפלא מאד;
 יקשלו בו הרבה מהפילוסופים, ויתחייבו בזה הרחקות ודעות
 בלתי אמתות^ד.

ואשוב אל פנתי בקלקי הנפש, ואמר: הסלק הן – ממנו:
 הפח המושך, והמחזיק, והמצבל^ה, והדוחה למותרות^ו, והמגדל^ז,

א הרואה. ב הם רק דומים, אבל לא שווים. ג שיאחד אותם. ד השם
 הרגשה^ה. ה להסיק מזה מסקנות מוטעות, כגון: שיותר האדם מן הבהמה אין
 (חסד אברהם) בעוד שבאמת אין כאן אלא שיתוף השם בלבד; וגם הכחות
 הנמוכים שבנפש האדם מוארים מהודו של הכח השכלי שבה. ורוזין (האתיקה
 המימונית עמוד 48) אומר: אולי כוונת רבנו בזה שאומר: ויתחייבו בזה
 הרחקות ודעות בלתי אמתות – שעל ידי שיתוף השם טעו רבים להשוות
 תוארי ה' לתוארי בני אדם, שבאמת אין ביניהם שום דמיון כלל וולת שיתוף
 השם (מ"ג ח"ב פ"ד). או על ידי זה שהשוו – בשל שיתוף השם, ידיעה –
 ידיעת ה' לידיעת בני אדם, באו להאמין בגיורה קדומה^ה השוללת את
 בחירת האדם במעשיו, והורסת בזה את יסודות הדת. ראה לקמן (סוף פרק
 ח). ו בשעת קבלת המזון הוא מושך על ידי התכווצות השרירים את המזון
 מן חפה דרך הוושט אל הקיבה. על ידי הכח הזה זוכה כל אבר שבגוף
 בחלק המגיע לו והמתאים לטבעו מן המזון שנתקבל. ו שמשה את המזון
 בקיבה עד גמר בישולו ועיכולו; כמו כן מחזיק הוא ושומר באברים על
 חלקי התזונה שנפלו בגורלם. ה המבשל ומעכל את המזון על ידי מיצים
 שונים שבקיבה ובמעיים, עד שהוא מתמכסם ונעשה כנוזל העובר דרך צנורות
 שונים אל הדם ומזין את הגוף. ו הדוחה לחוץ את הפסולת שאין עוד לגוף
 צורך בו. ו את הגוף לארכו ולרחבו, מפתחו ומחזקו בתקופת הגידול.

והמוליד גדומה^א, והמבדיל הלחות עד שיפריש מהשפיריך להזון בו^ב, ומהשפיריך לדחותו^ג. והדברים על-אלו שבועה לחות, ומה-יעשו, ואיך יעשו, ובאיזה אברים פועלתם יותר נראית יותר נגלית^ד, ומה-מהם נמצא תמיד^ה, ומה-יכלה מהם לזמן קצוב^ו — זה כלו ראוי במקראת הרפואה ואין צריך לו בזה המקום.

והחלק המרגיש — ממנו הלחות הנמשכה^ז המפרסמים אצל הקמון: הראות, והשמע, והטעם, והריח, והמשוש — והוא נמצא בקל-שטח הגוף ואין לו אבר מיוחד, כמו שיש לארבעה הלחות^ח. והחלק המדמה^ט — הוא הלח, אשר יזכר בשומי המוחשים^י, אחר העלמם^{יא} מקרבת החושים אשר השיגום, וירכיב^{יב} קצתם אל קצתם^{יג}, ויפריד^{יד} קצתם מקצתם; ולזה^{יז} ירכיב זה הלח מן-ענינים אשר השיגום, ענינים אשר לא השיגום כלל ואי אפשר להשיגום — כמו שידמה האדם: ספינת ברזל רצה באויר^{יח}; ואדם שלאשו בשמים ורגליו בארץ; ובהמה בארץ עינים, על-דרך משל, והרבה מאלו הנמנעות^{יט} ירכיבם הלח המדמה וימציאם הדמיון^כ. ובקאן טעו המדברים^כ הטעות המגנה הגדולה אשר

א בצלמו ובדמותו לקיום המין. ב כגון: הדם והמיצים הדרושים לכלכלת הגוף. ג כגון: השתן והזעה. ד ארבעת הכחות הראשונים של כח הזקן. ה (ח"ה חלק ב, ה; מו"ג ח"א, עב). ו כגון: נקבי העור להפרשת הזעה. ז כמעט כל כחות הזקן. ח כח המגדל וכח המוליד בדומה. ט חמשת החושים הידועים. י הקודמים, שלכל אחד מהם אבר מיוחד: העין — לראות, האוזן — לשמוע, החך — לטעום והאף — להריח. יא פארשטעלענדע; איינבילדונגס-קראפט. יב סימני העצמים שקלט האדם באמצעות החושים. יג אחר שנעלמו כבר העצמים המוחשים מן החושים שחשו והרגישו בהם. יד והוא מצרף. יז מרישומי המוחשים שקלט. יח לרשמי מוחשים אחרים. יט וירחיק. כו ובאופן כזה. על כח המדמה, ראה (מו"ג חלק א, עג). כז כמובן, בלי כח מניע. כח הדברים הבלתי אפשריים. כט פנטזיה. למשל: אדם רואה שני מראות שונים, כגון: סירה שטה על פני המים, ועוף יעופף על פני השמים. אז יבוא כח המדמה והוא מרכיב ומצרף בדמיונו שני מראות נפרדים אלה, ומרחיק מהם מה שאין לדמיונו צורך בהם — ורואה לפניו ספינת ברזל רצה באויר ככת של חוקרי דת ערביים שהיו בקיאים בחכמת הדיבור והויכוח והיו נקראים: מקצלימן, כלומר: חכמי הדבור. קלם בערבית — דבר. על שיטתם ודעותיהם מתח רבנו ז"ל בקורת חריפה בספרו (מו"ג ח"א, עג).

בְּנוּ עֲלֵיהֶּ פֶּנֶת הַסְּעָאָתָם בַּחֲלֶקֶת הַמִּתְחַב, וְהֶאֱפָשָׁר, וְהִנְמַנְעוּ.^ז
 שְׁהֵם יִחְשְׁבוּ, אוּ הִבְיִאוּ בְּנֵי אָדָם לְחֹשְׁבֵי: כִּי כָל-מְדָמָה" –
 אֶפְשָׁר; וְלֹא יִדְעוּ שֶׁזֶּה הֵלֵם יִרְקֵיב עֲנִינִים שְׁמַצִּיאוּתָם, נִמְנָעוּ,^ח
 כְּמוֹ שֶׁזָּכְרָנוּ.^ט

וְהַסֵּלֵק הַמִּתְעוֹרָר' – הוּא הֵלֵם, אֲשֶׁר בּוֹ יִשְׁתַּוְּקַק וְיִקְסֵף" ^א
 הָאָדָם לְדַבֵּר אֶחָד^ב, אוּ יִמְאָסֶהוּ. וּמִזֶּה הֵלֵם יִבֹּא' אֵל פְּעֻלוֹת:
 בְּקִשְׁת דְּבָר^ג, וְהִבְרִיחָה מִמֶּנּוּ^ד; וּבְחִירַת דְּבָר אֶחָד, אוּ הִתְרַסַּס
 מִמֶּנּוּ; וְהַפְעַס וְהַרְצוֹן, וְהַפְסֵד וְהַגְּבוּרָה, וְהֶאֱקוּרִיּוֹת וְתַרְסֻמָּנוּת,
 וְהֶאֱהָקָה וְהַשְׁנָאָה, וְהַרְבֵּה מֵאֵלּוּ הַמִּקְרִים" הַנִּסְפָּשִׁים. וְכִלִּי זֶה
 הֵלֵם" – כָּל-אֲבָרֵי הַגּוּף: כָּלֵם הֵיךְ – עַל-לְקִיסַת דְּבָר וּנְגִיעָתוֹ;
 וְכֵם הַרְגֵל – עַל הַהֲלִיקָה^ה, וְכֵם הַעֵיִן – עַל הַקְּרֹאוֹת; וְכֵם
 הַלֵּב – לְהַתְגַּבֵּר^ו, אוּ לִירֹא בְּעַת הַפְסֵד^ז. וְכֵן שְׁאָר אֲבָרֵי הַגּוּף
 הַנִּרְאִים וְהַנִּסְתָּרִים עִם וְכַחוֹסִיָּהֶם – כָּלֵם כָּלֵם לָזֶה הֵלֵם
 הַמִּתְעוֹרָר^ח.

וְהַסֵּלֵק הַשְּׂקָלִי – הוּא הֵלֵם הַנִּמְצָא לְאָדָם^ט, אֲשֶׁר בּוֹ יִשְׁכִּילִי

א את היסוד של שיטתם המוסעת והמטעה. ונו"א: חטאתם. ב שהחכמים
 מחלקים את המציאות בעולם לשלוש מחלקות: המחויב – דבר המוכרח להיות;
 האפשר – אפשר שיהיה, ואפשר שלא יהיה; הנמנע – שאי אפשר שיהיה.
 ג אותם המדברים. ד והם עצמם לא האמינו בזה. ה שכל מה שחאדם יוצר
 בכח דמיונו, ו שאין לסמוך על כח המדמה בהגדרת המחויב, הנמנע והאפשר –
 מסני שהוא פורץ גדר המציאות ואינו נשמע לכח השכלי והתבונה, שרק לו
 הסמכות לשפוט ולהחליט. וזה לשונו של ר' שמואל אבן תיבון, בפירוש מלים
 זרות" שלו: "מדברים – כת מן המתחכמים בלא חכמה; גוזרים בנמצאות לא
 לפי השכל ולא לפי המציאות, רק לפי דמיונות; והם מבהילים בני אדם
 ברוב דברים... נקראת חכמתם: "חכמת המדברים", כלומר: שאינה חכמה
 שכלית". ז אפעטיטיוו בלע"ז. ח יחמוד ויתאוה. ט אשר נאות לו. י האדם.
 יא הרצוי, והוא משתדל להשיגו. יב מן הדבר הנמאס להיסתר ולהתרחק ממנו.
 יג כל ההפעלויות הנפשיות, האפקטים, שנמנו כאן הם מקרים המתרחשים
 בנפש חליפות לרגלי סבות חיצוניות. יד שבהם יבואו האפקטים הללו לידי
 גילוי. טו אל הדבר הרצוי, או הבריחה מדבר בלתי רצוי. טז ללבוש עון
 ואומץ רוח. יז ולהמוג. יח המעורר אותם לתנועה ולפעולה. יט המיוחד למין
 האדם, אשר בו יחד האדם" (מלות ההגיון", שער יד). כ אל כל דבר
 והופעה להכיר מחותם ולהבין סבותיהם.

ובו תהיה השתפלות^א, ובו יקנה החקמות^ב, ובו יבדיל בין המגנה והנאה^ג מן הפעלות. ואלו הפעלות^ד: מהן – מעשי^ה, ומהן – ציוני^ו. והפעשי: מקננו – מקצאת-ממשקת^ז, ומקננו – ממשקי^ח. והציוני – אשר בו ידע האדם הנמצאות שאינן משתנות^ט, קפי מהשנה צליו^י, והן אשר יקראו: חקמות^{יא} סתם. ומקצאת ממשקת – הוא הלם^{יב} אשר בו ילמד המקצאות: קנורות, ועבודת האדמה, והרפואות, והמלכות^{יג}. והפעשי – הוא הפח אשר בו יסתכל האדם בדבר אשר ירצה לעשותו: אם אפשר לעשותו, אם לאו; ואם אפשר לעשותו, איך צריך לעשה? – זה שעור מהשצריך שנקח מענין הנפש הנה.

ודע, שזאת הנפש האחת^{יד} אשר קדם ספור^{טו} לחותיה ונקלקה^{טז} – היא בחומר^{יז}, והשכל – לה צורה. וכשלא הגיעה לה צורה^{יח} – יהיה, קאלו מציאות ההקנה שבה לקבל הצורה

א שיקול דעת האדם והסתכלותו בטרם עשותו איזה דבר, לידע אל נכון אם טוב הוא לעשותו, אם לאו. ב המדעים למיניהם. אולם לפי החלוקה הסמוכה למעשי ועיוני^א, וביחוד לפי הנוסח שבמלות ההגיון^ב (שער יד) – יותר נכון כאן: המלאכות במקום החכמות^ג (רוזין, עמוד 50 הערה ו). ג ובין טוב לרע. ד שמנינו כאן הנובעות מכח השכלי. ה בעניני החיים המעשיים. ו ענינים שאין להגיע אליהם אלא מתוך עיון ומחשבה, באופן שפעקולאטיווי. ז מעשה אומנות ואמנות. ח הסתכלות בדעה מיושבת, כיצד לממש איזו תכנית של עבודה ולהוציא אותה מכח המחשבה אל הפועל, כמו שמבואר בסמוך. ט על ידי מעשי בני אדם ותחבולותיהם, כגון הדברים הטבעיים: השמים וכל צבאם; הארץ וחלקיה. י שהוא מכיר ויודע אותן ידיעת ברורה כמו שהן באמת במציאות. יא מדעים, חכמות מדויקות אשר הן למעלה מכל ספק ואינן עלולות להשתנות. יב הכשרון. יג ספנות, להשיט ספינות בים. וכך גם (נסר המדות מאמר ו' פ"ב, תרגום שולבוים): „כי יש להבחין שני חלקים בחלק השכלי אשר בנפש: האחד – כנגד הדברים שא"א היותם בענין אחר; והשני – כנגד הדברים שאפשר היותם בענין אחר. החלק הראשון הוא המדעי, והשני – הנועץ והמסתכל, (כי אין עצה אלא בדברים שאפשר היותם בענין אחר)“. יד של האדם. טו שהקדמנו לתאר כחותיה. טז או חלקיה. יז כלומר: כל כחות הנפש וגם הכח השכלי כל עוד שהוא שכל בכח ולא בפועל, שלא קנה דעת – הם כולם אינם אלא חומר גולם, כלי מכשיר המוכן לקבל צורתו, והוא: השכל, הדעת המהווה את הצורה האנושית. ראה יסוה"ת פ"ד, ה"ח. יח כשלא נתפתח השכל ולא קנה דעת ולא השכיל מושכלות.

היהיא לְבַטְלָהּ, וְכֵאלֹהֵי הַיָּמִים הַהֵלֶךְ. וְהוּא אָמַר: גַּם בְּלֹא-
 דַעַת נִפְשׁ לֹא-טוֹב (משלי יט, ב). רָצָה לֹמַר: שֶׁמִצִּיאֹת-
 הַנִּפְשׁ שֶׁלֹא הִגִיעָה אֵלֶיהָ הַצּוּרָה, אָבָל "תִּהְיֶה נִפְשׁ בְּלֹא דַעַת -
 לֹא טוֹב". אָבָל הַדְּבָרִים עַל-הַצּוּרָה, וְהַחֲמָר, וְהַשְׂכָּלִי, וְהַדַּעַת
 כְּמֵה הֵן, וְאִיךָ יִגִיעוּ אֵלֶיהֶן - אֵין זֶה מְקוּמָם, וְלֹא יִצְטָרֵף בְּמֵה
 שֶׁנִּרְצָה לְדַבֵּר עַל-הַמַּדּוּת; וְהוּא יוֹמַר רָאוּי, בְּסִפְרָה הַנְּבוּאָה"
 אֲשֶׁר זָכְרָנוּ". וּבָבֵאֵן אֶפְסִיק בְּזֶה הַפָּרֶק וְאֶתְחִיל בְּאַחֵר.

פָּרֶק שְׁנִי

(בְּעֵינַי כַּחַת הַנִּפְשׁוֹי, וּבִירֵעַת הַחֶלֶק

אֲשֶׁר בּוֹ יִסְבְּאוּ הַמַּדּוּת הַטּוֹבוֹת וְהַרְעוֹת)

דַע, שֶׁהַעֲבָרוֹת' וְהַמַּצּוּוֹת" הַתּוֹרִיּוֹת, אָמְנָם, יִמָּצְאוּ בְּשְׁנֵי
 חֲלָקִים מַחֲלָקֵי הַנִּפְשׁ, וְהֵם: הַחֶלֶק הַמְרַגֵּשׁ וְהַחֶלֶק הַמַּתְעוֹרֵר'
 לְבָד; וּבְשְׁנֵי אֵלֵי הַחֶלֶקִים יִהְיֶה לְהַעֲבָרוֹת וְהַמַּצּוּוֹת". אָמְנָם,
 הַחֶלֶק הַזֶּה וְהַחֶלֶק הַמַּדְמָה - אֵין מַצְוָה בּוֹ וְלֹא עֲבָרָה, שֶׁאֵין לְדַעַת
 וְלִבְחִירָה בְּאֶחָד מִשְׁנֵיהֶם" מַעֲשֵׂה" קָלִל; וְלֹא יוּכַל הָאָדָם בְּדַעַתוֹ

א אלא. ב את כחות הנפש הנמוכים המהווים חומר לשכל, שחיא
 הצורה - קורא רבנו (יסודי-התורה" פ"ד, ה"ט): נשמה. ג ואין צורך בו כאן.
 ד תורת המדות, אתיקה בלע"ז. ה ראה למעלה והקדמת, חלק". עמוד קל"ח):
 ולפיכך אניח אותו למקומו אם בפירוש הדרשות אשר יעדתי, או בספר
 הנבואה שאני מתעסק בו". את שני הספרים האלה התחיל רבנו לחבר, אבל
 הפסיק את עבודתו מטעמים שהביא בהקדמה לספרו, מורה נבוכים". ראה
 בבאורנו (הקדמת המשנה" עמ' טז הערה ה'). ו בעבירות ובמצוות שמקורן
 בכחות הנפש, ז הוא המרי: שאדם מורד, ממרה ועובר על דברי התורה
 ואינו עושה מה שהוא מְצַוָה לעשות, או עושה מעשים אשר לא יעשו. ח הוא
 הַצִּיּוֹת - שאדם מציית ועושה, או מציית ואינו עושה - ככל אשר נצטוה על
 פי התורה. ט שמקורו בחמשת החושים, כאמור לעיל בברק א' (עמוד קנ"ה).
 י שמקורו בלב. יא העין רואה ענות עני - והנפש מתמלאת רחמים ורצון
 לעזור לו. האוזן שומעת קול בכי תחנונים - והלב מתעורר לחוש לעזרת
 האומלל ולהציל עשוק מיד עושקו; ולפעמים גם בסכנת נפשו של המציל,
 וכן בשאר החושים. וה"ה לדבר עבירה: העין רואה והלב חומד - והגוף עושה
 את העבירות. וכמאמר חז"ל: "לבא ועינא תרי סרסורי דעבירה" (קדושין ע"ח).
 יב בהזן והמדמה. יג כלומר: אין להן שום השפעה על שני הכחות האלה.

לְבַטֵּל מַעֲשֵׂיהֶם*, או לְמַעַטְטֵם מִפְּעֻלָּה אַחַת. הֲלֹא תִרְאֶה שְׁשָׁנֵי הַתְּלָקִים הָאֵלֶּה, רְצוּנֵי לֹדֶמָה: הֵן וְהַמְדוּמָה יַעֲשׂוּ בְּצַת הַשָּׁנָה הַפְּעֻלָּה הַמִּיחָדָת לָהֶם^י. מֵהַשְּׂאִי־בֶן בְּשָׂרָא פַחוּת הַנְּפֶשׁ.

אך הַתְּלָק הַשְּׂקָלִי, יֵשׁ בוֹ מְבוּקָה^י. אָבֵל אָנִי אוֹמֵר שֵׁשׁ בְּנֵי הַפֶּחַם גַּם־בֶּן מִצְנָה וְעֵבֶרָה: לְפִי אָמוּנַת דְּצַת בְּטָלָה^י, או אָמוּנַת דְּצַת אָמְתִית^י; אָבֵל אֵין בוֹ מַעֲשֵׂה שְׂיִאֲמַר עָלָיו שֵׁם מִצְנָה^י או שֵׁם עֵבֶרָה קָסֶם. וְלָזֶה אָמַרְתִּי לְמַעֲלָה, שְׂבִשְׁנֵי הַתְּלָקִים הָהֵם^י: יִמְצְאוּ הָעֵבֶרֹת וְהַמְצֻוֹת.

אָמְנָם הַמַּעֲלֹת^י — הֵן שְׁנֵי מִיָּנִים: מַעֲלֹת הַמְדוּת^י וּמַעֲלֹת הַשְּׂקָלִיּוֹת^י. וְכַגְּדוֹן שְׁנֵי מִיָּנֵי פְחִיתוֹת^י. אָמְנָם, מַעֲלֹת הַשְּׂקָלִיּוֹת הֵן: יִמְצְאוּ לְחֵלֶק הַשְּׂקָלִי^י. מֵהֵן — הַתְּקֻמָּה^י, וְהִיא: יְדִיעַת הַסְּבוּת הַרְחֻקוֹת^י וְהַקְּרוּבוֹת^י, אַחַר יְדִיעַת מְצִיאוֹת הַדָּבָר אֲשֶׁר יִתְקַרוּ סְבוּתָיו^י.

א של שני הכחות הללו, שהרי מעשיהם נעשים תמיד מאליהם בלי דעת בעליהם. ב, ה"ח — מעכל ומגדף; והמדמה — חלומות יחלום. וכבר ידעת, שכוח המדמה פועל סועלתו בשלימות ועל מלאת בעת השינה" (פרקי משה, מאמר א'). אולם בספרו („מורה נבוכים" ח"ג, פ"ח) מיחס רבנו לזכ המדמה השפעה על הבחירה והרצון, על המצוות והעבירות, וכאמרם: „הרהורי עבירה קשים מעבירה" (יומא כט.). כי האדם, כשהוא מעורר מחשבתו למעשה העבירה — כבר חטא במבחר כחותיו" (מו"ג, שם). וכל זה יסודו בפעולת כח המדמה. ג והיא: אם גם בשכל העיוני שאין בו מעשים אלא דעות שייך לומר: מצוות ועבירות, אם לא. ד דעה כוזבת ונפסדת, כגון: להאמין בהבלי שוא. ה הגיונית וישרה, כמו: להאמין באלהים חיים. ו עשיית מצוה, או עשיית עבירה (מו"ג ח"ג, כז). באשר מחשבת השכל גרידא אינה מספקת — כפי שיורה הנסיון — להביא את האדם לידי תנועה ומעשה, אם לא תצטרף אל ציור המחשבה גם ההתעוררות והתשוקה להגיע לאותו הדבר הנחשב (מו"ג ח"ב, ד'). ז המרגיש והמתעורר. כמובן, בהסכמתו של השכל-המעשי ובבחירתו החפשית. ח יתרונות רוחניים, נפשיים, ווירטוס, טוגענד בלע"ז. ט המוסריות, כמו: הסתפקות, כבישת היצר, נדיבות, ענותנות וכיוצא בהן. י דעה, בינה והשכל. יא חסרונות. יב המיוחד לנפש אדם; הוא מקורן וממנו להן תוצאות. יג בהוראתה העיקרית: השגת האמתיות שתכליתן האחרונה — השגת הבורא („מורה נבוכים" חלק ג', נד). יד הנמצאות רק אחרי חיפוש וחקירה בעיון. טו הגליונות והישירות שאין צורך לחפש ולחקור כדי למצואן. טז שעור הדברים הוא: אחר שהכיר האדם מציאותו של איזה דבר — עליו, בתור בעל נפש, לחתור להכיר גם סבותיו למען דעת את מהותו האמתית של הדבר, והסבות לכל הנמצאות שבעולם — יאמר רבנו (מלות ההגיון, שער ט') — ארבע הן:

ומהן - השקל, אשר ממנו השקל הצינני, והוא הנמצא לנו
בטבע, רצוני לומר: המשקלות הראשונות; וממנו - שקל נקנה.

א) סבת הפועל, ב) סבת החומר, ג) סבת הצורה, ד) סבת התכלית. כלומר
על כל נמצא שבעולם, בין מלאכותי שנעשה בידי אדם, ובין טבעי שנעשה
בידי שמים נשאלות בתחילת מחשבה ארבע שאלות הכרחיות, שהתשובות
הניתנות עליהן הן ארבע הסבות הנזכרות. למשל: כסא. מי עשה את
הכסא? - הנגר. זוהי: סבת הפועל. ממה עשה את הכסא? - מעץ. זוהי:
סבת החומר. איך עשה את הכסא? - עגול. זוהי: סבת הצורה. למה
עשה את הכסא? - לשבת עליו. זוהי: סבת התכלית. וכן הוא גם בנמצאים
הטבעיים, למשל: האדם. חומר - החיות; והגוף עם כחות הנפש החיונית;
צורתו - כח המדבר, הנפש המשכלת; פועלו - זה שנתן לו הצורה, הקב"ה;
ותכליתו - להשיג את המושכלות ולדעת את ה'. ובכל אחת מהסבות הללו
יש סבות קרובות וסבות רחוקות. ורבינו מדגים שם את הסבות הקרובות
והרחוקות על ידי משל לקוח מן, סבת הפועל. והוא: "אד עלה מן
הארץ והניע את האויר תנועה חזקה, והתחוללה רוח גדולה, נשיבת הרוח
שברה גזע תמרה, הגזע נפל על כותל אחד ושבר אותו. מן הכותל נפלה אבן
על זרוע ראובן ושברתה". הנה: הסבת הקרובה לשבירת זרוע ראובן - היא
האבן; הסבת הרחוקה - גזע התמרה; הרחוקה יותר - הרוח; והיותר רחוקה -
האד העולה. וכן הוא בשאר הסבות. למשל: סבת התכלית, אדם לעמל
ילד והוא עובד ועמל כל היום. ונשאלת שאלה: למה? - למצוא לחמו.
למה? - להחיות נפשו. למה? - למען ילמד ויקנה שלימות לנפשו. למה? -
להשכיל מושכלות. למה? - להשיג את הבורא, ולזכות בזה לחיי נצחים.
לעוה"ב. התכלית הקרובה ביותר - למצוא לחמו; והרחוקה ביותר - השגת
הבורא. וכן בשאר הסבות. וזאת עלינו לדעת: האדם השלם כשהוא מחפש
ברוח בינתו, בין כשהוא חותר למצוא את הסבה, עיקרו ושרשו של איזה
דבר, והוא הולך אחורנית מסבה אל סבה עד שהוא מגיע לתחילה וראש,
לסבת כל הסבות; ובין כשהוא חוקר לכל תכלית של אותו דבר, והוא הולך
לפנים מתכלית אל תכלית עד שהוא מגיע לתכלית כל התכליות - תמיד ימצא
שם את אלהיו, שהוא תחילה וסוף, ראשון לראשונים ואחרון לאחרונים. שתי
הקצוות: סבת כל הסבות ותכלית כל התכליות נוגעות זו בזו והסוף נעוץ
בתחילתו. הוא מקור כל ההויה: הכל נובע ויוצא ממנו, והכל שב אליו.
א) התבונה. ב) התבונה התיאורית. ג) בטבע האנושי מלדה. ד) ענינים הנתפסים
ע"י השכל בתחילת המחשבה בלי עיון וחקירה, כגון: ששנים הם יותר מאחד;
שהכל יותר מהחלק, דבר שגם ילד בן שנה, שנתים תופס ומבחין בו; בניגוד
למושכלות שניות הנקנות ע"י עיון והוכחות מופתיות (מלה"ג, שער ח').
ה) הנקנה על יסוד המושכלות הראשונות ע"י למוד והתלמדות ושקידה
מרובה. החלק השכלי של נפש האדם הוא בתחילתו רק שכל היולי, שכל
בכח, בהכנה, דא: רק כלי קיבול, המוכן ומוכשר לקבל דעה והשכל. ואך
ע"י הסתכלות תמידית ואימונים שכליים, מתפתח אותו השכל בכח ונעשה
לשכלי בפועל. ואז הוא אוסף חכמה ודעת בהכירו את הצורות המופשטות

ואין זה מקומו*. ומֵהֵן – זְכוּת. הַתְּבוּנָה, וְטוֹב הַהֲבָנָה, וְהוּא:
לְעַמֵּד עַל-הַדָּבָר וְלַהֲבִינּוּ מִהֵרָה בְּלֹא זְמַן, אוּ בְזְמַן קָרוֹב.¹
וּפְחִיתוּת זֶה הַכֹּחַ – הַפֶּה אֵלּוּ, אוּ שְׂקָנְגָדָם.

אָכֵל מַעֲלֹת הַמִּדּוֹת יִמָּצְאוּ לְחֵלֶק הַמִּתְעוֹרֵר לְבָדוֹ; וְחֵלֶק
הַמִּרְגִּישׁ בְּזֶה הַעֲנָן אֵינּוּ בֶּק שְׂמֵשׁ' לְחֵלֶק הַמִּתְעוֹרֵר. וּמַעֲלֹת
זֶה הַחֵלֶק רַבּוֹת מְאֹד: בְּזֵהִירוֹת, קְלוּמֵר: יִרְאַת סָטָא, וְהַנְּדִיבוֹת
וְהַיֶּשֶׁר, וְהַעֲנָוָה, וְהַשְּׁפָלוּת,² וְהַהִסְמָפְקוֹת,³ וְהוּא שְׂקָרָאוּ חֻכְמִים:
עֲשִׂירוֹת, בְּאִמְרָם: אֵיזְהוּ עֲשִׂיר? – הַשְּׂמֵם בְּחֵלְקוֹ. וְהַגְּבוּרָה

מהנמצאים ברואי מטה, ואת השכלים הנפרדים ברואי מעלה – עד שהוא מגיע
להשגת הבורא. ובהשכילו כל זאת – הוא נעשה אחד עם המושכלות שהשכיל
להיות הויה ממשיה נצחית בשם „שכל נקנה“, או בתור „צורת השכל“. ראה
לעיל (הקדמת „חלק“ עמ' ככא, ק"ה). כי יחסו של השכל הנקנה לנפש האדם,
כחיס הנפש לגופו של האדם (יסוה"ת פ"ד, ח"ט; תשובה פ"ח, ה"ג; מו"נ
ח"א סח, עג). השכל הנקנה נקרא גם: „שכל נאצל“ – מפני שהנפש בהשכילה
את המושכלות, היא נעזרת בעבודתה העיונית ע"י השכל הפועל הנקרא
גם: „אישים“ (יסוה"ת פ"ב, ה"ח), המאציל עליה משפע השכל העולמי.
ראה (שייער „השיטה הפסיכולוגית של מימוני“ עמוד 88 והלאה). * באשר
אין לו יחס ישיר לתורת המדות, ראה סוף הפרק הקודם. ב חריפות. הכשרון
לכוון בנקל אל האמת בפתרון חידות ובעיות הגיוניות („ספר המדות“ תרגום
שולכובים עמוד 181). ג קל התפיסה. ד על אתר, מבלי חשוב הרבה. ה רבינו
בפירושו (אבות פ"ב, מ"ח) יאמר על „כמעין המתגבר“: „ושבח ר' אליעזר
בן ערך בטוב ההבנה, והיות כל ענין עמוק קל אצלו“. ו מיעוט ההבנה
ודוחק התבונה. ראה לקמן (פ"ז בתחילתו). דוגמה לחריפות ותפיסה מהירה
והיפוכן תראה לנו המשנה (אבות פ"ה מ"ב). ורבנו חושב שם בפירושו את
המעלות ההן לטבעיות, ואינן מן המעלות שאפשר לסגלן על ידי השתדלות
והתמדה. ז בנוגע לעשיית העבירות והמצוות שניהם שוים, שהרי שניהם
גורמים לתנועת האברים לפעולה: „המרגיש“ בחושי והרגשתו, וה„מתעורר“ –
ביצרו ותשוקתו. ולפיכך נאמר למעלה בתחילת הפרק: „ובשני החלקים האלה
יהיו כל העבירות והמצוות“. אבל כאן, כשהמדובר במעלות המדות שהן
תכונות נפשיות ווירטוס, טוענדען בלע"ז, הבאות לידי גילוי רק בהפעלויות,
יצריות פנימיות ללא מעשה ופעולה – מה לכח המרגיש ולהן, הלא במעלות
המדות מבחינים בין טוב לרע, בעוד שבחלק המרגיש – כמו בחלק השכלי –
מבחינים בין אמת ובין שקר; בין נכון, או לא נכון. למש"ל: אחד רואה
נכוחות, והשני – רואה זרות; אחד מטיב לשמוע, והשני – כבדו אזניו, ושמיעתו
אינה נכונה, וכיו"ב אלא תפקידו של כח המרגיש בנידון זה, הוא תפקיד
סְרָסְרִי-שְׂמֵשׁ המשמש את כח המתעורר. השהו (רוזין „האתיקה המימונית“ עמ'
157). ה סבלנות וסלחנות. ט במה שיש לו. * (אבות פ"ד, מ"א).

והאמונה" וזולתם. ופחיתות זה החלק – היא: לחסר מאלו, או להוסיף בהן.³

אבל החלק הזן והמדומה – לא יאמר בו לא מעלה ולא פחיתות; אף יאמר: שהוא זן על-ישרי, או על-בדתי ישר, כמו שיאמר: איש פלוני עבדו טוב, או בטל עבדו; או נפסד דמיונו⁴ או הוא מדומה על-ישר" – אין בזה לא מעלה ולא פחיתות, וזה מה-ש'רצינו לזכרו בזה הפרק.

פרק שלישי

(בחולי הנפש)

אמרו הקדמונים: כי יש לנפש בריאות וחלי, כמו שיש לגוף בריאות וחלי. ובריאות הנפש – היא: שתהיה תכונתה⁵ ותכונת חלקיה – תכונות שתעשה בהן תדיר הטובות והפעולות הנאותות⁶; וחלקיה – הוא: שתהיה תכונתה ותכונת חלקיה – תכונות שתעשה בהן תדיר הרעות והפעולות המגנות. אמנם, בריאות הגוף וחליו – מלאכת הרפואות תחקר עלינו. וכמו שחוליו הגוף ידמו; להפסד הרגשותיהם⁷, במה-שהוא מר – שהוא מתוק, ובמה-שהוא מתוק – שהוא מר; ויצירו⁸ הנאות – בצורת בלתי-נאות; ותחזק פאנתם ותרבה הנאותם בענינים שאין הנאה בהם בלתי בריאים; ואפשר שיהיה בהם צער: באכילת עפר

א עוז ואומץ. מלשון: ויהי ידיו אמונה (שמות יז, יב). ב שמעלות המדות הן הממוצעות: לא יותר מדי ולא פחות מדי, והנוטה לקצוות – פחיתות היא וחסרון. ראה לקמן (פרק ד); וכן (הלכות דעות פ"א). ג שהוא מפרנס ומכלכל את הגוף כראוי, בלי הפרעות בתזונה. ד שהוא מופרז וחולני, כדמיונם של חולים ושיכורי מורפיום. ה כראוי. ו ונוסח אחר: בחליו הנפש. ז הפילוסופים. אמר משה: מן הידוע מאמר הפילוסופים: שיש לנפש בריאות וחוליו, כמו שיש לגוף בריאות וחוליו (אגרות הרמב"ם קובץ שני עמ' 20). השוה (ספר המדות מאמר א', פ"ג). ח סגולתה הטבעית, אופיה. ט בהתאם לתורת המוסר, שהן נאות ומקובלות על הבריות. י יחשבו בטעות, כמו: אל תדמי בנפשך (אסתר ד, יג). יא מפאת קלקול פעולות החושים. יב בדמיונם. יג את הטוב והנאה לבריאות גופם.

ופחמים, והדברים העפוצים והתמוצים מאד, וכיוצא באלו מן-
המזונות אשר לא יתאוו להם הקריאים, אך ימאסו אותם -
כן חולי הנפשות, רצוני לומר: הרעים ובעלי מדות הרעות,
יזמו במה שהיא רע, שהוא - טוב, ובמה שהיא טוב, שהוא -
רע. והאדם הרע יתאוה לעולם הפלגות, אשר הן באמת רעות,
ויזמה בעבור חלי נפשו שהן טובות.

וכמו שהחולים הגופניים, קשידעו חלקים ולא ידעו מלאכת
הרפואות, ישאלו הרופאים ויודיעום מה-שצריך לעשותו, ויזהירום
ממה שיזמוהו ערב, והוא בהפך חלקים, וכריחום לקחת דברים
הנמאסים והמרים עד שיבריאו גופותם, וישובו לבחר בטוב
ולמאוס ברע - כן חולי הנפשות, צריך להם שישאלו החכמים
שהם רופאי הנפשות ויזהירום מן-הרעות בהן אשר יחשבו בהן
שהן טובות, וירפאו אותם במקראה אשר ירפאו בה מדות
הנפשי, אשר אזכרה בפרק שאחר זה. אמנם, חולי הנפשות אשר
לא ירגישו בחלקים ויזמו בו שהוא - בריאות; או ירגישו בו
ולא יתרפאו - אחריתם, מה-שתהיה אחרית החולה קשימשך
אחר הנאותיו ולא יתרפא, שהוא ימות בלי ספק.

אבל המרגישים, והם נמשכים אחר הנאותיהם - אמרה בהן
התורה האמתית מספרת דבריהם: כי בשררות לבי אלך, למען
ספות הרנה את-הצמאה (דברים כט, יח). רצוני לומר: שהוא
מכון לרעות צמאו' והוא מוסיף לעצמו צמא'. אך על-שאינם

א שיש בהם טעם מרורים, כטעם העפצים ההם הגדלים על עצי האלונים
כתפוחים קטנטנים ונקראים: גאלאפסעל בלע"ז. מעבדים בהם את העורות
ומשתמשים בהם בתעשיית הדיו. ויש גורסים: עפושים - דברים רקובים
ומקולקלים. ב וכן תיאר הנביא את משחתי המדות: הוי האומרים לרע - טוב,
ולטוב - רע; שמים חושך - לאור, ואור - לחושך (ישעיה ה, כ). ג פעולות
קיצוניות: יותר מדי, או פחות מדי. ד על דרך: רפאה גפשי כי חטאתי לך
(תהלים טא, ה). ה ראה (ה"ל דעות פ"ב), ו מה שאלה האחרונים, חולי-הנפש
אומרים. ו להשקים צמאון יצרו במלוי תאוותיו. ז ובזה עוד יגביר את
צמאונו. ואלה דברי הרמב"ן ז"ל בפירושו לפסוק זה: כי האדם כאשר תבא

מרגישים בדרך - אָמַר שְׁלֵמָה הַמֶּלֶךְ, עָלְיוּ הַשָּׁלוֹם, עֲלֵיהֶם: דָּרָךְ
 אֹוִי, יִשָּׁר בְּעֵינָיו, וְשֹׁמֵעַ לְעֵצָה חָכָם (משלי יב, טו). רָצָה לֹאמַר:
 שֹׁמֵעַ לְעֵצַת הַחָכָם - חָכָם, מִפְּנֵי שְׂוִדֵּינֵנוּ הַדָּרָךְ שֶׁהוּא יִשָּׁר
 בְּאֵמֶת; לֹא אֲשֶׁר יִחְשְׁבֵהוּ הוּא יִשָּׁר". וְאָמַר: יֵשׁ דָּרָךְ
 יִשָּׁר לְפָנֵי-אִישׁ, וְאַחֲרֵיהָ דָּרָכֵי מָוֶת (שם יד, יב). וְאָמַר עוֹד
 בְּחֻלֵּי הַנְּפֹשׁוֹת הָאֵלֶּה, בְּהִיוֹתָם בְּלִמֵּי יוֹדְעִים מֵהַיִּזְקִים וּמֵהַ-
 יוֹצִילִם: דָּרָךְ לְשֹׁעִים בְּאֵפְלָה, לֹא יָדְעוּ בְּמָה יִכְשְׁלוּי (שם ד, יט).
 אֲךְ קִלְאֶת רְפוּאֵת הַנְּפֹשׁוֹת הַיָּא, כְּמוֹ שֶׁאֶסְפֵּר בְּפָרָק הַרְבִּיעִי.

פָּרָק רְבִיעִי

(בְּרִפּוּאֵת חוֹלֵי הַנְּפֹשׁ)

הַמַּעֲשִׂים הַטּוֹבִים - הֵם הַמַּעֲשִׂים הַשְּׂוִים, הַמְּמַצְעִים בֵּין
 שְׁמֵי קִצּוֹת שְׁשִׁמְיָהֶן רַע: הָאֲחַת מֵהֶן - תּוֹסַפֶּת, וְהַשְּׁנִית -
 חֶסְרוֹן. וְהַמַּעֲלּוֹת - הֵן תְּכוֹנּוֹת נְפֹשׁוֹת וְקַנְיָנִים" מְמַצְעִים בֵּין
 שְׁמֵי תְּכוֹנּוֹת רַעוֹת: הָאֲחַת מֵהֶן - יִתְרָה, וְהָאֲחֵרָת - חֶסְרָה.
 מִן הַתְּכוֹנּוֹת הָאֵלֶּה יִתְחַיְבוּ הַמַּעֲלּוֹת הַהֵן. - וְהַמְּשַׁל בּוֹ:

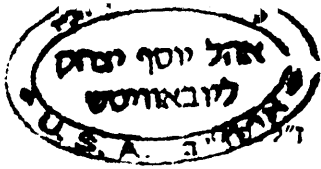
בְּלִבּוֹ קֶצֶת הַתְּאוּת, וְהוּא יִמְלֵא תְּאוּתוֹ - אִזּוֹ יוֹסִיף בְּנַפְשׁוֹ תְּאוּה יִתִּירָה וְתִהְיֶה
 צְמֵאָה מֵאֵד לְדַבֵּר הֵהוּא עוֹד יוֹתֵר מִבְּרֵאשׁוֹנָה". א. עוֹבֵר עֲבִירָה וְאוֹמֵר: אֵין
 בַּה עֲבִירָה" (רש"י). ב. וְאִינֶם יוֹדְעִים לְחִיּוּהָ. ג. גּוֹ'א: הַלֵּוִי הַנַּפְשׁוֹ י הִשְׁרִים.
 ה. הוּא הַקֶּצֶת הַרְּאוּשׁוֹ, יוֹתֵר מִדֵּי לְצַד הַחַיּוֹב, כְּגוֹן: סוּרָן, הַמַּפּוֹר כִּסְפוֹ לְצוּרָד
 וְשֵׁלָא לְצוּרָךְ. ו. הוּא הַקֶּצֶת הָאַחֲרוֹן, יוֹתֵר מִדֵּי לְצַד הַשְּׁלִילִי, כְּגוֹן: קִמְצוֹן רַע
 עֵין, ז. מַעֲלוֹת הַמְּדוּת, הַמְּקוּר שֶׁמִּמֶּנּוּ נּוֹבְעִים הַמַּעֲשִׂים הַטּוֹבִים, כְּמוֹ שֶׁמִּבּוֹאֵר
 בְּסִמְכָן. ח. נְמוּסִים וְהַרְגֵּלִים שֶׁנַּעֲשׂוּ לְקִנּוּי נַפְשׁוֹ, טַבַּע שְׁנֵי. ט. יוֹצְאוֹת בַּהֲכַרְתּוֹ:
 הַשִּׁטָּה הַזֹּאת, שִׁטַּת "שְׁבִיל הַזְּהַב" שֶׁהִיא הַהֶרְמוֹנִיָּה בַּחַיִּים, בְּדַעוֹת וּבְמַעֲשִׂים -
 הִיא תוֹרָה שֶׁהוּרָו גְּבִיאֵנוּ וְחַכְמֵינוּ שֶׁבְּכָל דוֹר וְדוֹר, וְהִיא מִצְאָה הַד גַּם
 בְּסִפְרוֹת הַעוֹלָמִית. רֵאָה (תּוֹרַת הַמְּדוּת, תְּרַגּוֹם שׁוֹלְבוּים עִמּוֹד 23 - 22). אֵל
 תַּס יִמְךָ וְשִׁמְאַל, הַסֵּר רַגְלְךָ מֵרַע (משלי ד, כח). שֶׁהִי צִיָּאָה מִשְׁבִּיל הַזְּהַב
 שֶׁבְּאַמְצֵה בֵּין לְצַד יִמְךָ וּבֵין לְצַד שִׁמְאַל, בֵּין לְצַד הַתּוֹסַפֶּת וּבֵין לְצַד הַחֶסְרוֹן -
 נִקְרָא: רַע. אֵל תְּהִי צְדִיק הַרְּבָה; אֵל תְּרַשַׁע הַרְּבָה (קִהֲלַת ז, טד"ז). רֵאָשׁ
 וְעוֹשֵׁר אֵל תִּתֵּן לִי; הַטְּרִיפְנִי לְחֵם חוֹקִי (משלי י, ח). וּבְדַבְרֵי חַכְמֵינוּ ז"ל
 (ירושלמי חִגִּיגָה פ"א, ה"א): הַתּוֹרָה הַזֹּו דוֹמָה לְשְׁנֵי שְׁבִילִים, אֶחָד שֶׁל אֹוֵר
 וְאֶחָד שֶׁל שֵׁלֵב. הִיטָה בּוֹה - מַת בְּאוֹר; חִיטָה בּוֹה - מַת בְּשֵׁלֵב. מֵה יַעֲשֶׂה-זֵּ-
 יֵהֲלֵךְ בְּאַמְצֵה. בִּיתֵר בִּיאוֹר מוֹבָא אוֹתוֹ הַמְּשַׁל בְּתוֹסַפֶּת (חִגִּיגָה פָּרָק ב):

הנהירות, שהיא מדה ממצצת בין לב הפאנה ובין העדר; הרגש-ההנאה. הנהירות- היא מפצלות הטובות; ותכונת הנפש, אשר תתסיב ממנה הנהירות - היא מצלת המדות. אצל לב הפאנה - הוא הקצה הראשון; והעדר הרגש-ההנאה לגמרי - הוא הקצה האחרון, ושניהם רע גמור. ושתי תכונות הנפש, אשר מהן יתסיב לב הפאנה, והיא: התכונה היתרה; והעדר-ההרגשה, והיא: התכונה המסרה - שפיהן יסד פחיתות מפיחיתות המדות.

התורה הזו דומה לאסטרטיא (דרך כבושה) העוברת בין שני שבילים: אחד של אור ואחד של שלג. היטה לכאן - נכוה באור; היטה לכאן - נכוה בשלג. מה יעשה? - יהלך באמצע, ובלבד שלא יהא נוטה לא לכאן ולא לכאן. כל הקורא כאן בשים לב את דברי רבנו ז"ל, אי אפשר לו להתעלם מן העובדה - שדבריו ודעותיו רובם ככולם שאובים ממקור ברוך, ממקור ישראל, ודברי הפילוסופים שדרכו להסתייע בהם, משמשים לו רק בבחינת תנא דמסייע, להיותם לו לסעד וסיוע בדעותיו המקוריות. וזודקים מאד דברי הרב החכם, הסופר והפדגוג מר ד"ר הולצברג נ"ר במאמרו החשוב: "שיטת המוסר של הרמב"ם, מקוריותה ומקורה", שנדפס ב"הדה" (שנת תרצ"ה חוברת ז'), השולל בהחלט דעת אלה מחוקרי הרמב"ם, הסוברים שבתורת המוסר שלו הושפע מהפילוסופיא היוונית. ואלה דבריו שם בקירוב: "פתגם רומי אומר: כששני אנשים עושים דבר אחד - אינו דבר אחד. כי לא המעשה החיצוני הבא לידי גילוי הוא העיקר, כי אם הנימוקים הגנימיים הגורמים למעשה זה. למשל: שני אנשים מרבים בצדקה. אחד - מפני שהוא אוהב עניים וחומר דלים, והשני - מפני שהוא רוצה לקנות לו שם ופירסום. או משל אחר: שנים עמלים ומשתדלים להציל טובע במים. האחד מתכוון - כדי להציל את נפש הטובע, והשני - כדי להמיתו אחר כך במיתה יותר חמורה. בדיוק כך יכולים אנו - על יסוד הפתגם הזה - גם כן לומר: כששני אנשים אומרים דבר אחד - הוא לא אותו הדבר ולא היינו הך. יש צורך, אפוא, לדעת את הבסיס אשר עליו עומד האומר, והמקור שממנו נובעת המימרא. ויכולים אנו להחליט בודאות: שהבסיס שעמד עליו הרמב"ם היה כלו יהודי; עץ הדעת שלו בעיקרו ונופו - על אדמת קודש צמח וגדל; ותורת המוסר שלו כולו - מקור ישראל מקורה. והפילוסופיא של אריסטו ותורת המוסר שלו, היא רק הקליפה החיצונית שבה הניח הרמב"ם את הגרעין הנצחי של היהדות." זהו הלך-מחשבותיו של המחבר הנכבד, המנמק דעתו בהוכחות גאמנות ומשכנעות. עיי"ש. א מן החטא. פרישות וכבישת יצר הרע. ג הנמצאת באמצע. ד שאינו מרגיש כוסף ומשיכה להנאות עולם הזה. ה (הלכות דעות פ"א, ה"א). ו צד התוספת. ז הצד החסרון. ח, כי חוסר הרגש שכוה אינו אנשי". ראה ("ספר המדות" תרגום שולבוים עמוד 40).

וכן הנדיבות* — ממצעת בין הפילות² והפזורי¹; והגבורה¹ —
 ממצעת בין המסירה לסכנות² ובין רף הלכבי¹; והסלסול¹ —
 ממצע בין ההתנשאות² ובין הנבקה¹. ופרוש סלסול — הוא:
 מי שמתכבד פראוי ואינו מתנבל בדבר. והתנשאות — היא
 שיתכבד האדם יותר מן-הפראוי לו. והנבקה — ידועה, והיא:
 שיעשה אדם מעשים בקתי הגונים שיש בהם פחיתות הרבה
 וחרפה. והנחת² — ממצעת בין הקטרוג והקנטרנות², ובין רכות
 הטבע, מה-שקורין בלע"ז: מולד"ה² והוא: מי שהוא בלא דבור
 ובלא מעשה לקבדות² טבעו וקר מזגו¹, והוא כנגד הקטרוג
 שיבא מחדוד¹ טבעו וחם מזגו¹. והעננה — ממצעת בין הגאונה

א לתת לדברים שבצדקה בעין יפה וברוח נדיבה. ב קמצנות וצרות
 עין. ג ללא צורך. הנדיבות — היא המדה הנכונה ביחסי הקנין והרכוש.
 הנדיב נותן למי שראוי לכך בשעת הצורך, בכוונה הראויה ובדרך הראוי
 (ספר המדת" מאמר ב' פ"ט). והסורן נותן הרבה גם לבלתי ראויים לכך,
 לחונפים המחליקים לו לשון ואין מטרה מוסרית לצנינתו. ד אומץ לב ורוח
 גבורה ואמונה בדרך תבונות במקום הנחוץ וברגע הדרוש. ה חירוף נפש ללא
 צורך, וללא תקוה לתועלת ונצחון. ו פחדנות. ז חשיבות עצמית, כמו שמבואר
 בסמוך, וכלשון חכמינו: "כהנים נהגו סלסול בעצמם" (קדושין עח:). ח גובה
 לב וגאווה יתירה. ט העדר רגש הכבוד, ציניזים בלע"ז. י לעושיהם. לפי (ספר
 המדות" מ"ב, פ"ז; מ"ד, פ"ד) גם מדת "הסלסול" ושני קצותיו מוצאים את
 בטוים בנתינת כסף לזולת, כמו הנדיבות; אלא שהראשונה מתגלית בתנאים
 ואמצעים גדולים, בעוד שהשניה נוהגת בקטנות: התנשאות — מי שמפריז
 ומוציא סכומים כבדים על ענינים קלי ערך; לא מפני שזה נאה והגון, אלא
 מפני אהבת הפרסום. והנבלה — היא קטנות נפש של איש זעורני שבנתינה
 היותר קטנה הוא בוחן ובודק, מפקפק ומהסס; וכשנתן כבר, הוא מיבב מתוך
 יסורי נפש שנתן יותר מהראוי — וככה הוא מקלקל את כל הטוב והנאה
 שבמעשיו (עפ"י בן ישראל). בהוצאות אחרות חסר פירוש ה"מונחים" האלה.
 בכלל גדול כאן שנוי הנוסחאות במנין המדות וכינוייהן. יא הנוחות לבריות:
 סבר פנים יפות, לשון רכה וכיו"ב. יב התגרות בריב, אהבת מדנים. יג מלה
 ספרדית עתיקה (רוזין). יד שאינו נרגש ואינו מתפעל ואינו נסגע. טו שהוא
 אדיש, פלגמטי. טז מרגשנות יתירה ואיסטניסות. יז רגזנות. מז — פירושו: עירוב
 נוזל בנוזל, כגון מים ביין: אל יחסר המזג (שה"ש ז, ג). והושאל גם למזגו
 של האדם — אמיו ותכונתו הטבעית — שהוא התוצאה מעירוב ארבע הליחות
 שבו ואופן הרכבתן. וארבע הליחות הן: א) הדם (סנגויס). ב) הריר, או
 המרה הלבנה (פלגמה). ג) המרה השחורה (מלנכוליה), ד) המרה הירוקה, או
 הצהובה (כוליה). והיה אם תרכובת ארבע הליחות היא כתיקונה: שהן

ובין שפלות הרום. וההסתפקותי - ממצעת בין אהבת המון
ובין העצלותי. וטוב-לב - ממצע בין הנבלה ויתרון טוב העלב.
(ומפני שאין למדות האלה שם ידועי בקשוננו - צריך לקרש
ענגיהם, ומה-שרוצים בו הפילוסופים: לב טוב - קוראים: מי
שקל-כונתו להיטיב לבני אדם בגופו, ועצתו, ובממונו בכל יקלתו,
בלתי שישגהו נזק או בזיון, והוא: האמצעי. והנבל - הוא הפך
זה, והוא: מי שאינו רוצה להועיל לבני אדם בדרך, אפילו במה-
שאינו לו בו חסרון, ולא טרח, ולא נזק - והוא: הקצה האחרון.
ויתרון טוב העלב - הוא: שעושה דברים הנזקרים בלב טוב,
ואפילו אם ישגהו בזה נזק גדול, או בזיון, או טרח רב והפסד
קרבה - והוא: הקצה הראשון). והסבכנות - ממצע בין הפעם
והעדר הרגשת חרפה ובוז. ובשת-פנים - ממצע בין העזות
והביישנות. (פרוש נראה לי מדברי רבותינו, זכרונם לברכה,
שהביישן הוא אצלם: מי שיש-לו לב בשת; ובשת פנים, היא
הממצע - ממאמרם: לא הביישן למד (אבות פרק ב, משנה ה),

ממוזגות במדה שוה, שכל אחת מהן רביע - או בריאות הגוף כראוי, והמזוג,
הטמפרמנט - שוה ותקין. אולם אם בתרכובת הליחות גברה אחת מהן על
חברותיה - אז כבר יצא הגוף משווי משקלו ובמזוגו מגרעת ופחיתות. למשל:
אם גברה ליחות הדם - אז הוא רגזן וקנטרן, חם-המזוג, סנוניני בלעז;
ואם גברה בו המרה הלבנה - אז הוא קר-המזוג, פלגמתי, אדיש ואפתי;
ואם גברה בו המרה השחורה - אז הוא מלנכולי, מדוכא ועצבני. וכן הלאה.
את החלוקה הזאת קבע עוד היפוקרט ראש הרופאים שחי במאה החמישית
לפני חורבן בית שני. א במדת הענוה יאמר רבנו (הל' דעות פ"ב, הלכה ג'),
שאסור לו לאדם לנהוג בה בבינוניות: שאין דרך הטובה שיהיה אדם עניו
בלבד, אלא יתרחק מן הקצה אל הקצה. ולפיכך ציוו החכמים: מאד מאד
היה שפל רוח. ב להסתפק במה שיש, ולא להצטער על מה שאין. ג הבטלה,
שאינה דואגת כל עיקר למחסור פן יבוא. ד רוע לב, כאותו הכרמלי רע הלב
שנבל היה שמו ונבלה עמו (שמ"א כה, כה). ה זה המוקף כאן חסר בהוצאות
אחרות, והדברים הם מהמתרגם המתנצל בחוסר מונחים מתאימים. ו טרמיניס
קבוע, ז שנוכר לעיל. ח הנטיה למחילה ולסליחה. ט שאינו כועס ואינו מוחה
כשמתעללים בו, אפילו במקום שראוי לו לכעוס והיכולת בידו למחות.
י חוצפה יתירה. יא בושת פנים מופרזת. יב המוקף - דברי המעתיק אכן תיבון
הם המנמק את תרגומו כאן בהבחנה בין בושת-פנים וביישן עפ"י חד"ש.

ולא אָמרו: אין בשַׁת־פְּנִים לְמַד; וְאָמרו: בַּשַּׁת־פְּנִים לְגִן־עֵדֶן (שם פרק ה, משנה כ), וְלֹא אָמרו: הַבִּישׁוֹן – וְלִזְה סוֹדְרֹתִים כְּדָ"א. וְכֵן שָׁאָר הַמְדוֹת יִצְטָרְכוּ עַל־כֵּל־פְּנִים לְשִׁמּוֹת מְנַחִים לָהֶם מִתְּסַכְמָה, שֶׁיְהִיוּ הָעֲנִינִים מוֹכְנִים.

וְהִרְבֵּה פְּעָמִים יִטְעוּ בְּנֵי אָדָם בְּאֵלֵי הַפְּעֻלוֹת וַיִּחְשְׁבוּ אֶחָד מִתְּפִלוֹת – טוֹב וּמַעֲלָה מִמַּעֲלוֹת הַנֶּפֶשׁ. פְּעָמִים יִחְשְׁבוּ הַקְּצָה הַרְאֵשׁוֹן – טוֹב, כְּמוֹ שֶׁיִּחְשְׁבוּ הַמְסִירָה לְסַכְנוֹת – מַעֲלָה, וַיִּקְרְאוּ הַמוֹסְרִים עֲצָמָם לְסַכְנוֹת: גְּבוּרִים; וְכִשְׂרָאוּ מִי שֶׁהוּא בְּתַקְלִית זאת הַמְדָה, רְצוֹנֵי לִזְמַר: שְׁמוֹסֵר עֲצָמוֹ לְסַכְנוֹת וּמוֹסֵר עֲצָמוֹ לְמִיתָה בְּכִנְיָה, וּפְעָמִים יִנְצֵל בְּמַקְרָה – יִחְשְׁבוּהוּ 'בְּזֶה וַיִּאָמְרוּ עֲלָיו שֶׁהוּא: גְּבוּר. וּפְעָמִים יִחְשְׁבוּ הַקְּצָה הָאֲחֵרוֹן שֶׁהוּא טוֹב, וַיִּאָמְרוּ עַל־פְּחוֹת הַנֶּפֶשׁ – שֶׁהוּא: סְבָלָן; וְעַל־הָעֲצָלָה – שֶׁהוּא: שְׁמֵם בְּתַקְלוֹ; וְעַל־נְעֻזֵי הַרְגָּשׁ־הַהֲנָאוֹת לְעֵבִי־טְבָעוֹ – שֶׁהוּא:

א שבו שֶׁת־פְּנִים – היא המדה הממוצעת הטובה; והבישנות – היא המדה הקיצונית הרעה. יש גורסים: בוש־פנים בניגוד לבישון, במקום: בוש־פנים, שהוא שם מסשט ומתאים לבישנות שכנגדו, ולא לבישון. ב בהכרח. ג לשמות מלאכותיים, שחכמים מניחים אותם בהסכמה לסמן בהם מושגים שונים. ד כלומר: צורך הכרחי הוא להניח שמות למושגים מחוסרי שמות למען יהיו ברורים למדי ומובנים. גם אריסטו מתאמן על חוסר „מונחים“ לכמה מן המדות. ראה למשל („ספר המדות“ מאמר ב, פ"ח), ואלה דבריו שם (ועמוד 23, תרגום שולכביים): „גם רוב המדות האלה הם בני־בלי־שם; אבל ראוי לנסות לתת להם – כמו לשאר המדות – שמות, למען יפורשו ויובנו יותר“. הדברים האלה מתאימים בכוף לנוסח שלנו כאן, המצוי בכל הוצאות התלמוד, ולכן החוקנו בו. אולם רוזין (עמ' 81) הגיהו עפ"י המקור של פאקאק והוסיף מלת „לא“ וניסח: „וכן שאר המדות לא יצטרכו על כל פנים לשמות מונחים להם בהסכמה, כשהיו הענינים מובנים“. כלומר: מאחר שתורת המדות והמוסר שייכת לחלק המעשי של המילוסופיה, להנהגת האדם בחברה האנושית, ואינה מדע מדויק עיוני – לפיכך אין צורך הכרחי כל כך ביצירת „מונחים“, אם אך הענינים מובנים כל צרכם, והבאים אחריו: וואלף, גארמינקל וגם בך ישראל בהוצאותיהם הבקרתיות החזיקו בנוסח זה. ה התוספת, ו נועז, עז נפש קיצוני. ז יעריצהו. ח החסרון. ט בעל נפש שפלה עבודתית, שאינו מגיב גם כששמים אותו כעפר לרוש. י קשה לכעוס וסולח לכל. יא ההולך בטל, או יושב בחיבוק ידים. יב פלגמטיקן, שלגסות טבעו ואפיו האדישי אינו מתרשם מזיו הטבע וטובו של העולם והנאותיו.

גַּם זֶה הוּא, כְּלוּמַר: יִרְאֵה-חֶסֶד. וְעַל-זֶה הַמִּין מִן-הַפְּעוּת יִחָשְׁבוּ גַם-
כֵּן הַפּוֹזֵר וַיִּתְרוֹן-טוֹב-הַלֵּב מִן-הַפְּעוּלֹת הַטּוֹבוֹת - וְזֶה בְּיַד
פְּעוּת. וְאִמְנָם יִשְׂבַח בְּאֵמַת הַמְּמַצֵּעַ, וְאִזְיוֹ צָרִיךְ לְאָדָם
שִׁיבוֹן וְיִשְׁקַל פְּעוּלוֹתָיו בְּלָמַד תְּמִיד עַד שֶׁיִּתְמַצְעוּ.
וְדַע, שֶׁאֵלּוּ הַמְּפַעְלוֹת וְהַפְּחִיתוּת אֲשֶׁר לַמַּדּוּת לֹא יִגִּיעוּ וְלֹא
יִתְיַשְׁבוּ בְּנַפְשׁוֹ, בִּלְבַד בְּכַפְלֵי הַפְּעוּלֹת הַבָּאוֹת מִן-הַמַּדָּה הַהִיא
פְּעָמִים רַבּוֹת וּבְזָמַן אֶרֶךְ וְהַרְגִילוֹת בָּהֶן. וְאִם הֵי הַפְּעוּלֹת הַהֵן
טוֹבוֹת, יִהְיֶה הַמַּגִּיעַ לָנוּ מֵהֵן - מַעֲלָה; וְאִם הֵי רַעוּת, יִהְיֶה
הַמַּגִּיעַ לָנוּ מֵהֵן - פְּחִיתוּת. וּמִפְּנֵי שֶׁאֵין אָדָם בְּטָבְעוֹ בְּתַחֲלַת
עֲגִינוֹ בְּעַל מַעֲלָה, וְלֹא בְּעַל חֶסְרוֹן - כְּמוֹ שֶׁנֶּבְאָר בַּפֶּרֶק
הַשְּׁמִינִי - וְהוּא יִרְגִיל בְּלֹא סֶמֶק פְּעוּלֹת מִשְׁטָנוֹתוֹ, כְּפִי מִנְהַג
קְרוֹבֵיו וְאֲנָשֵׁי אֶרְצוֹ. וְאִפְשָׁר שֶׁיִּהְיֶה הַפְּעוּלֹת הַהֵן מִמַּצְעוֹת,^א
וְאִפְשָׁר שֶׁיִּהְיֶה מוֹתִירוֹת,^ב אוֹ מַחְסְרוֹת,^ג כְּפִי שֶׁסִּפְרָנוּ, וְתַהֲיֶה
נִפְשׁוֹ חוֹלָה - רְאוּי שֶׁיִּלְכוּ בְּרַפּוּאָתוֹ כְּדֶרֶךְ רַפּוּאוֹת הַגּוֹפּוֹת בְּשׁוּנָה:
כִּשְׁם שֶׁהַגּוֹף, כִּשְׁנֵי אֲשׁוּרָיו נִרְאָה אֵל אִיזָה עַד נֶטָה וַיִּצָּא,
וְנִצְמַד כְּנִגְדוֹ בְּהַפְּכוֹ,^ד עַד שֶׁיִּשׁוּב אֵל הַשּׁוּרָיו.^ה וְכִשְׁיִשְׁתַּנְּהוּ, נִסְלַק
יְדִינּוּ מִן הַהַפּוּךְ "וְנִשׁוּב לַעֲשׂוֹת לוֹ" מֵהַשְׁיַעֲמִיד הוּא^ו עַל שׁוּרָיו -

א עד שיעמדו על אמצעותן והלכות דעות פ"א, ה"ד. ב ישיבת קבע
להיות לקנין נפש. ג על ידי הישנות וחזרה, על ידי אימונים ותרגילים. וכן
יאמר רבנו: וכיצד ירגיל אדם עצמו בדעות אלו עד שיקבעו בו? יעשה
וישנה וישלש במעשיו שעושה עפ"י הדעות האמצעיות (שם, ה"ז). ד כאמרם
ד"ל: כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה - הותרה לו, כלומר: נעשית לו
כהיתר (יומא פ"א). ה מראשית יצירתו. ו אלא נולד הוא לוח חלק, טבולה
רָקָה בלע"ו. שיכולים לכתוב עליו מה שרוצים. ז כפי התרשמותו מן הסביבה
הקרובה לו. וכדברי רבנו ד"ל (ה"ל דעות פ"ו, ה"א): "דרך ברייתו של אדם
להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר רעיו וחבריו ונוהג כמנהג אנשי מדינתו".
ח ונפשו בריאת. ט נוטות לצד היתר והתוספת. י לצד החסרון. יא כגון: אם
גבר החוס שבגוף יש לרפאותו באמצעים נגדיים מצננים. וכן להפך. משל
למה הדבר דומה? למקל שנתכופף ונתעקם; ברצוננו לישרו אנו כופפים
אותו לצד שכנגד, ואו הוא מתיישר ושב להיות ככראשונה (ספר המדות
מ"ב, פ"ט). יב אל מזגו הרגיל, כמו אז בהיותו בריא. יג מהתרופות הנגדיות.
יד לכלכלו. טו במונות שיחזיקוהו על מזגו השוה במצב בריאותו.

כן נעשה במדות בְּשׂוּהָ*. וְהַמָּשֶׁל בּוֹ: כְּשֶׁנֶּרְאָה אָדָם שֶׁהֵימָה לוֹ תְכוּנָה בְּנַפְשׁוֹ וַחֲסָר בָּהּ יִנְפְּשׁוּ מִכָּל־טוֹבָה לְרַב הַכִּלּוֹת – וְזוֹ פְּחִיתוֹת מִפְּחִיתוֹת הַנֶּפֶשׁ; וְהַפֶּעַל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂהוּ – מִפְּעֻלוֹת הַרַע, כְּמוֹ שֶׁבְּאַרְנוּ בָּזֶה הַפָּרָק. וְכְשֶׁנֶּרְצָה לְרַפְּאוֹת זֶה הַחֲלִי, לֹא נִצְוָהוּ לְהִרְגִיל בְּנְדִיבוּת – שֶׁזֶהוּ, כְּמוֹ שֶׁיִּרְפֵּא מִי שִׁיגְבֵר עָלָיו הַחֵם בְּדָבָר הַמְמַצֵּעַ הַשְּׂוֵה", שֶׁלֹּא יִבְרִיאָהוּ מִחֲלָיו; אֲבָל צָרִיךְ שֶׁנִּבְיָאָהוּ לְפָזֵר, וְיִכְפֹּל מַעֲשֵׂה הַפּוֹזֵר פְּעַם־אַחַר־פְּעַם פְּעָמִים רַבּוֹת, עַד שֶׁתִּסּוֹר מִנַּפְשׁוֹ הַתְּכוּנָה הַמְחַיֶּבֶת" לְכִלּוֹת, וְיִהְיֶה קְרוֹב לְהִגִּיעַ אֶל תְּכוּנַת הַפּוֹזֵר – וְאָז נִסְלַק פְּעֻלוֹת הַפּוֹזֵר, וְנִצְוָהוּ לְהִתְמִיד' עַל־פְּעֻלוֹת הַנְּדִיבוּת וְיִשְׁקֹד" עֲלֵיהֶן: לֹא יוֹתִיר וְלֹא יִחְסֹר.

וכן כְּשֶׁנֶּרְאָהוּ מִפָּזֵר – נִצְוָהוּ לַעֲשׂוֹת פְּעֻלוֹת הַכִּלּוֹת וְלִשְׁנוֹטֵן; אֲבָל לֹא יִשְׁנֶה פֶּעַל הַכִּלּוֹת פְּעָמִים רַבּוֹת כְּשִׁנּוֹתוֹ פֶּעַל הַפּוֹזֵר. וְזֶה הַחֲדוּשׁ הַטּוֹב – הוּא סֵדֵר הַרְפּוּאָה וְסוּדָה, וְהוּא: שְׂשׂוֹב הָאָדָם מִן־הַפּוֹזֵר לְנְדִיבוּת – יוֹתֵר קֵל וְיוֹתֵר קְרוֹב, מִשׂוֹבוֹ מִן־הַכִּלּוֹת לְנְדִיבוּת. וְכֵן שׂוֹב נִעְדֵר הַרְגָּשָׁת הַהֶנְאָה נִזְקֵר י וִירֵא־חֲטָא – יוֹתֵר קֵל וְיוֹתֵר קְרוֹב לְשׂוֹב, מִשׂוֹב בְּעַל הַתְּאֻוֹת נִזְקֵר. וְלָזֶה נִכְפֹּל עַל־בְּעַל הַתְּאֻוֹת פְּעֻלַת הַעֲדָר הַהֶנְאָה, יוֹתֵר מִשְׁנִכְפֹּל עַל־נְעִדָר הַהֶרְגָּשׁוֹת פְּעֻלַת הַתְּאֻוֹה; וְנִחְיָב עַל בְּרַךְ־הַלֶּבֶב מְסִירַת עֲצָמוֹ לְסִכְנּוֹת, יוֹתֵר מִשְׁנִחְיָב הַמּוֹסֵר עֲצָמוֹ לְסִכְנּוֹת רַבּוֹת הַלֶּבֶב; וְנִרְגִיל הַנְּבִל בְּיִתְרוֹן טוֹב הַלֶּבֶב,

* בדיוק כן נעשה במדות הקיצוניות שבחליי הנפש. ב בגלל התכונה הזאת. ג כי פעולות בני אדם הן על פי המדות מקור מוצאן. ד המדה הממוצעת. ה ולא בתרופה נגודית, כמצות תורת הרפואה מימי היפוקרט: קאנטרריא קאנטררייס, זאת אומרת: לרפא את ההפך בהפכו, באמצעים נגדיים. ו את ממונו. ז וישנה ויחזור פעמים הרבה. ח הגורמת ומביאה בהכרח. ט נרחיק, נאסור עליו. י להישאר תמיד מכאן ולהבא. יא וישמור עליהן בערנות. וסמוכין לדרך רפואה זו אנו מוצאים בדברי חז"ל (ב"ק ס:): „דבר בעיר – אל יהלך אדם באמצע הדרך – מפני שמלאך המות מהלך באמצע הרכים; שלום בעיר – אל יהלך בצדי הרכים... יב להיות נוהר.

יותר * משַׁנְרָגִיל מי שִׁישׁ-לוֹ יִתְרוֹן לָב טוֹב בְּנִבְלָה – זֶהוּ סֵדֶר
רְפוּאוֹת הַמְדוֹת וְזָכְרָהּ.

וְזֶה הָעֲנָן לֹא הָיוּ הַחֲסִידִים^ב מְנִיחִים תְּכוּנַת נַפְשׁוֹתֵיהֶם
תְּכוּנָה הַמְמַצֵּעַת בְּשָׁנָה – אֲךָ הָיוּ נוֹטִים מֵעַט לְצַד הַיְתָר, אוֹ
הַחֲסָר, עַל-דֶּרֶךְ הַסִּיג וְהַשְׁמִירָה^ג. רְצוֹנֵי לֹמֵר, עַל-דֶּרֶךְ מְשַׁלֵּ:
שְׁהָיוּ נוֹטִים מִן-הַזְּהִירוֹת – לְצַד הָעֲזָר הַרְגֵשׁ-הַהֲנָאָה מְעַט; וּמִן
הַגְּבוּרָה – לְצַד מְסִירוֹת נַפֶּשׁ בְּסַכְּנוֹת מְעַט; וּמִטוֹב הַלֵּבָב – לְצַד
יִתְרוֹן טוֹב הַלֵּבָב מְעַט; וּמִן-הָעֲנָנָה – לְצַד שְׁפָלוֹת הַרוּחַ מְעַט,
וְכֵן בְּשֵׁאֵר הָעֲנָנִים. וְאֵל זֶה הָעֲנָן רָמְזוּ בְּאֶמְרָם: „לִפְנֵים
מְשׁוֹרֵת הַדִּין”^ד.

אָבֵל מַה שֶּׁעָשׂוּ אוֹתָם הַחֲסִידִים בְּקִצְת הַזְּמַנִּים, וּקִצְת הַמְקוֹמוֹת,
וּקִצְת אַנְשֵׁים מֵהֶם” גַּם-כֵּן מְנַטוֹת אַחַר הַקִּצָּה הָאֶחָד: בְּצוּם,
וְקוּם בַּלַּיְלוֹת^ה, וְהַנְחַת אֲבִילַת בְּשָׂר וּשְׂתִיַת יַיִן^ו, וְהַרְחַקַת הַנְּשִׁים,
וְלִבֵּשׁ הַצֹּמֵר וְהַשְׁעָר^ז, וּשְׁכוּנַת הַהָרִים, וְהַתְּבוּדָה בְּמַדְבָּרוֹת^ח –
לֹא עָשׂוּ דָבָר מִזֶּה אֶלָּא עַל-דֶּרֶךְ רְפוּאוֹת^ט, כְּמוֹ שֶׁזָּכְרָנוּ”^י. וְזֶה הַפְּסָד

א כי האהבה העצמית ותאות היצר הסוכן בנו – הן הקובעות והמחייבות את שיטת הרפואה הזאת. השוה (,ספר המדות” מאמר ד, פ”ג; מ”ב, פ”ח).
ב שהיו מדקדקים על עצמם ומחמירים. ג שלא יסורו בנקל מהמדה השוה וההממוצעת אל הצד שהיצר מושך לשם. ד כלומר: האדם השלם צריך לוותר משלו ולעשות יותר ממה שהדין מחייב אותו. וכן אמרו חז”ל: „לא חרבה ירושלים, אלא מפני שהעמידו דבריהם על דין תורה ולא עבדו לפנים משורת הדין” (בבא מציעא ל’). ה מחכמינו ז”ל. ו לערוך „חצות” בתפלות, תהלות ותשבחות. כדברי הכתוב: חצות לילה אקום להודות לך (תהלים קיט, סב). ואמרו רבותינו (ברכות ג’): „עד חצות לילה היה דוד עוסק בתורה, ככאן ואילך – בשירות ותשבחות”. ז כמו בני יונדב בן רכב (ירמיה לה). ח כגון: אליהו. מדברי הנביא: ולא ילבשו אדרת שער למען כחש (זכריה יג, ד). אנו למדים, שזה היה לבוש החסידים מקדם. והנביא מדבר שם על המתחסדים הלובשים אדרת שער למען כחש ולאחוז בה את עיני הבריות. ט כאלהו ואלישע. ראה (,חובות הלבבות”, שער הפרישות פ”ו). י וכן יאמר רבנו: „מי שנדר נדרים כדי לכונן דעותיו ולתקן מעשיו – הרי זה זרין ומשובח. כיצד? כגון: מי שהיה זולל, ואסר עליו הבשר שנה או שנתים; או מי שהיה שוגג בין, ואסר עליו שתיית היין וכיו”ב (הל’ נדרים פ”א, ה’ כג). יא שהיו נוטים לצד היותר, או החסר – על דרך הסיג.

אנשי המדינה" ג-ס-בן: כְּשִׁירָאוּ שֶׁהֵם נִפְסְדִים בְּחִבְרָתָם² וְרֵאוֹת פְּעֻלוֹתֵיהֶם, עַד שִׁיִּפְחָדוּ מֵהַפֶּסֶד מְדוּתֵיהֶם¹ בְּעִבּוּרָם – וְעַל-כֵּן בָּרְחוּ לָהֶם לְמִדְבָּרוֹת וְלִמְקוֹם שְׂאִין שֶׁם אָדָם רָע³. כִּמְאֹמֶר יִרְמִיָּה הַנְּבִיא, עָלָיו הַשְּׁלוֹם: מִי-יִתְּנֵנִי בַּמִּדְבָּר מְלִין אֲרָחִים וְאֶעֱזֹבָה אֶת-עַמִּי וְאֶלְכָה מֵאֲתָם, כִּי בָלָם מְנַאֲפִים עֲצָרֶת בְּגָדִים (ירמיה ט, א). וּבְאֲשֶׁר רָאוּ הַכְּסִינִים שֶׁהַחֲסִידִים עָשׂוּ אֵלֶּה הַפְּעֻלוֹת וְלֹא יָדְעוּ בְּנִתְּנָם⁴, חָשְׁבוּ שֶׁהֵן טוֹבוֹת⁵ וְכִנּוּ אֶלֵיהֶן, בְּחֻשָּׁבָם שִׁיְהִיו כְּמוֹתֵם. וַיַּעֲנוּ אֶת-גּוֹפְתָם בְּכַל-מִינֵי עֲנִי, וַיִּחְשְׁבוּ שֶׁהֵם קִנּוּ לַעֲצָמָם מֵעֲלָה וּמִדָּה טוֹבָה וְשִׁעֲשׂוּ טוֹבָה, וְשִׁבְּזוּהָ יִתְקַרֵּב הָאָדָם לָשֵׁם – כְּאֵלֶּה הַשֵּׁם-יִתְּבָרֵךְ שׁוֹנֵא הַגּוֹף וְרוֹצֵה לְאֲבֹדוֹ. וְהֵם לֹא יָדְעוּ שְׂאֵלֵה הַפְּעֻלוֹת רָע, וְשִׁבְּזוּהֶן תַּגִּיעַ פְּחִיתוֹת מִפְּחִיתוֹת הַנֶּפֶשׁ⁶. וְאִין לְהַמְשִׁיכֵם אֲלָא לְאִישׁ שְׂאִינוּ יוֹדֵעַ בְּמִלְאֶכֶת הַרְפּוּאוֹת, כְּשִׁירְאָה בְּקִיָּאִים מֵהַרוֹקְאִים שֶׁהַשְּׁקוֹ חוֹלִים נוֹטִים לְמוֹת סָמִים הַנִּקְרָאִים בְּעִרְבִית: שַׁחַם, חֲנֻטֵל וּמַחְמָדָה, וּבִלְעִזֵּי – קוֹלִיקִינְטִידָא וְאֶשְׁקִמוֹנִיא; וְהַצְּבָר, וּבִלְעִזֵּי – אֶלּוֹאִיא⁷ וְכִיּוֹצָא בָּהֶם; וּפְסָקוֹ⁸ מֵהֶם הַמְּזוֹן, וְנִרְפָּאוּ מִחֲלָיִם וְנִמְלָטוּ מִן-הַמָּוֶת הַצְּלָה גְּמוּרָה – וְאָמֵר הַסֶּכֶל הַהוּא: אַחַר שְׂאֵלֵה הַדְּבָרִים מְרַפְּאִים מִן-הַחֲלִי, כִּלְ-שִׁכּוֹן שִׁיעֲמִידוֹ הַבְּרִיא עַל-בְּרִיאוֹתוֹ, אוֹ יוֹסִיפוּ לָהֶם. וְהִתְחִיל לְקַחֵת אוֹתָם תְּמִיד

א וכן בגלל קלקול המדות של תושבי העיר או הארץ. ב של אנשי המדינה. שרואים הם את מעשיהם הרעים והם מושפעים מהם והולכים גם הם ונפסדים. ג שגם מדותיהם הם תתקלקלנה ויהיו כמותם, כמו שכתוב: ויתערבו... וילמדו (תהלים קו, לה). ד השהו (הל' דעות פ"ו, ה"א): "ואם היו רעים וחטאים שאין מניחים אותו לישב במדינה, אלא אם כן נתערב עמהם ונוהג כמנהגם הרע – יצא למערות ולחווהים ולמדברות ואף ינהג עצמו בדרך חטאים". ה כי על דרך רפואה עשו זאת. ו כשהן לעצמן, וכך ראוי לכל אחד לעשות. ז על חסידים מבלי עולם כאלה, ראה (ברכות לה:; סוטה כא:). ח סמים משלשלים חריפים. באיגרת ששלח רבנו לשולטן אלמליק (כרם חמד" כרך ג' עמוד 16) מכנה רבנו את קוליקינטידא, הוא המיץ של הפרחים הנקראים: קאָלאָקווינטען, וכן אשקמוניא, סקאמאניום: "סמים משלשלים חריפים". וד"ר וואלף בספרו "שמונה פרקים" במקורו הערבי עם תרגום גרמני כותב (עמ' 23): "וראוי להעיר, שגם כעת משתמשים הרופאים בסמים אלה". ראה (תורת התרופות" מאת נאטנאנעל ראסבאך). ט ומנעו מהם.

וְלִהְיֶהנְהֵג בְּהִנְהָגוֹת הַחוּלָיִם, שֶׁהוּא יִחְלָה בְּלֹא סֶפֶק – כֵּן הֵם
 חוּלֵי הַנְּפֹשׁוֹת אֵלּוּ בְּלֹא סֶפֶק בְּזִקְתָּם הַרְפּוּאוֹת עַל-הַבְּרִיאוֹת.^א
 וְזֹאת הַתּוֹרָה הַתְּמִימָה הַמְּשַׁלֶּמֶת אוֹתָנוּ,^ב כְּמוֹ שֶׁהַעֵיד עָלֶיהָ
 יוֹדְעָה: תּוֹרַת יי תְּמִימָה מְשִׁיבַת נֶפֶשׁ, עֲדוֹת יי נֶאֱמָנָה מְחַכֵּמֶת
 פְּתִי (תְּהִלִּים יט, ח) – לֹא זִכְרָה זָכָר מְזֵה יי. וְאִמָּנָם כִּינְהִי לִהְיוֹת
 הָאָדָם טְבָעִי" הוֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ הָאִמְצָעִי: יֹאכֵל מֵה-שְׂשִׂישׁ לוֹ לְאָכֵל –
 בְּשׂוּוֹי, וְיִשְׁתֶּה מֵה-שְׂשִׂישׁ לוֹ לְשִׁתוֹת – בְּשׂוּוֹי, וְיִבְעַל מֵה-שְׂשִׁמְתָר
 לוֹ לְבַעַל – בְּשׂוּוֹי, וְיִשְׁכֹּן בְּמִדִּינוֹת בִּישׂוּר וּבְאִמּוּנָה יי, לֹא שִׂישְׁכֹּן
 בְּמִדְבָּרִיּוֹת וּבְהָרִים, וְלֹא שִׂיבְשׁ הַצֶּמֶר וְהַשָּׁעָר, וְלֹא שִׂיעֲנָה גּוֹפּוֹ.
 וְהוֹהִיכָה" מְזֵה, לְפִי מֵה-שְׂשִׁבָא בְּקִבְלָהּ.^ג נֶאֱמַר בְּנִזְוִיר: וְכִפֹּר עָלָיו
 מֵאֲשֶׁר חָטָא עַל-הַנְּפֹשׁ (בַּמִּדְבָּר ו, יא). וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ יי, זְכָרוֹנָם
 לְדַבְּרָה: וְכִי עַל-אִיזָה נֶפֶשׁ חָטָא זֶה יי – אֲלֵא עַל-שְׂשִׁצְעָר עֲצָמוֹ
 מִן-הַיֵּין.^ד וְהֵלֵא דְבָרִים קְלֵ-נֶחֱמָר: מֵה-זֶה שְׂשִׁצְעָר עֲצָמוֹ מִן-הַיֵּין –
 צָרִיךְ בְּפָרָה, הַמְּצָעָר עֲצָמוֹ מִקְלֵ-דְבָר וְדָבָר עַל-אֲחַת בְּמָה וּבְמָה.
 וּבְדַבְּרֵי נְבִיאֵינוּ יי וְסִחְמֵי תוֹרַתָנוּ רְאִינוּ, שֶׁהֵיוּ מְבֹנִינִים יי עַל
 הַשְׂוֹוֵי וְשִׁמְרַת נֶפֶשָׁם וְגוֹפָם יי, עַל מֵה-שְׂשִׁתְּחִיבָם יי הַתּוֹרָה. וְעֲנָה
 הַשֵּׁם-יִתְבָּרַךְ יי עַל-יַד נְבִיאָו לְמִי שֶׁשְׂאֵל" לְצוּם יוֹם אֶחָד בְּעוֹלָם

א כְּשֵׁאִינָם צְרִיכִים לָהֶן. עַל תִּיקוֹן הַמְדוֹת הַרְעוֹת עַל יַד עֵינױי הַגּוֹף
 וְסִיגּוּפִים בְּדֶרֶךְ רְפוּאָה, רֵאה (הַאִמּוֹנוֹת וְהַדְּעוֹת" מֵאִמֵּר יי, פ"ג). ב הַמְבִיאָה
 אֶת אֵלֶּה הַמַּחְזִיקִים בַּה לְשִׁלְיֻמוֹת הַמַּעֲלֹת וְהַמְדוֹת. ג מְסִיגּוּפִים וְעֵינױיִים, זֹלַת
 יוֹם אֶחָד בַּשָּׁנָה: יוֹם כִּסְפוּרִים. ד בְּמִצְוֹתֶיהָ וְאִזְהָרוֹתֶיהָ. ה שִׁיחִיה חַיִּים טְבָעִיִּים,
 כְּפִי דְרִישַׁת הַטְּבַע הָאֲנוּשִׁית. ו בַּמְדָּה שׁוֹה, מְמוּצָעַת, כְּלוֹמֵר: בַּמְדָּה הַרְאוּיָה.
 ז בַּמְשָׂאוֹ וּמַתְנוֹ עִם הַבְּרִיּוֹת. ח אֲדַרְבֵּה, לֹא רַק שֶׁהַתּוֹרָה לֹא צִיּוֹתָה זֹאת,
 אֲלֵא גַם הוֹהִירָה מַעֲשׂוֹת זֹאת. ט בְּדַבְּרֵי חוּלָי. י (בְּדָרִים יי). יא שֶׁהַנְּזִיר אֲסוּר
 בְּשִׁתִּית הַיֵּין (בַּמִּדְבָּר ו, ג). יב שֶׁגַם הֵם נִקְרָאִים: "קְבֻלָּה" (ב"ק ב:): וּמוֹסַב
 לְמַעֲלָה: "לְפִי מֵה שְׂבָא בְּקֻבְלָהּ". יג בְּדַרְכֵי חַיִּיהֶם וְהוֹרְאוֹתֵיהֶם. יד מִסְּנֵי
 שִׁיּוֹתֵר נִכּוֹן לְעֵבוֹד ה' בְּשִׂמְחָה וְטוֹב לְבָב, מִבְּעֵינױיִים וְסִיגּוּפִים. וְכַדְּבָרֵי ר'
 יְהוּדָה הַלְוִי: "וְתוֹרַת ה' לֹא הִעֲבִידָה אוֹתָנוּ בַּפְּרִישוֹת... וְאִין כִּנְיעַתְךָ בִּימֵי
 הַתַּעֲנִית יוֹתֵר קְרוּבָת אֵל הָאֱלֹהִים מִשְׂמַחְתְּךָ בִּימֵי הַשְּׁבָתוֹת וְהַמוֹעֲדִים" (כּוֹזְרֵי
 מֵאִמֵּר ב', ג). טו בַּהֲתָאם לְמִצְוֹת הַתּוֹרָה שְׁחִיבָה אוֹתָם: וְנִשְׁמַרְתָּם מֵאֵד
 לְנִפְשׁוֹתֵיכֶם (דְּבָרִים ד, טו). טז וְהִיא כּוֹונַת הַמַּעֲנָה שְׁעֵנָה ה'. טז לְשִׁלְיֻחֵי
 הַגּוֹלָה שְׂבָאוֹ מִבְּבֵל לְאַרְץ לְשִׂאוֹר אֶת הַנְּבִיא זְכַרְיָה עַל דְּבַר הַצּוּם בַּט' בֵּאֵב:

אם יתמיד אם לאו, והוא אמרם לזכרה הנביא: האבקה בחדש החמשי הנזר באשר עשיתי זה כמה שנים? (זכריה ז, ג) וענה אותם: כי צמתם וספוד בחמישי ובשביעי וזה שבועים שנה, הצום צמתני אני? וכי תאכלו וכי תשתו הלא אתם האכלים ואתם השתים* (שם, ה-ו). וצחר-כך צנה אותם בישרי ובמעלה קד, לא בצום, והוא אמרו להם: כה אמר יי צבאות לאמר: משפט צמת שפטו, וחסד ורחמים עשו איש את-אחיו; ואלמנה ויתום, גר ופני אל-תעשקו, ורעת איש אחיו אל-תחשבו בלבבכם' (שם, ט-י). ואמר צחר-כך: כה אמר יי צבאות: צום הרביעי" וצום החמישי' וצום השביעי' וצום העשירי" יהיה לבית-יהודה לששון ולשמחה ולמגדים טובים, והצמת והשלום אהבו" (שם, ח, יט). ודע, שהצמת" – הן המצלות השכליות, מפני שהן צמתיות לא ישתנו, כמו שזכרנו בפרק השני; והשלום" – הן מצלות המדות, אשר בהן יהיה השלום בעולם.

ואשוב אל פנתני. שאם יאמרו אלו המתדמים בצמות מאנשי תורתנו" – שאני מדבר אלא בהם" – שהם אינם עושים

אם יוסיפו לצום, או יחדלו – באשר כבר יוסד הבית אז (זכריה ז, ב). א כלומר: מה לי ומה התועלת לעולם כלו מכל זה, אם אתם אוכלים ושותים, או אם אתם יושבים בתענית? ב על מצלות המדות הממוצעות והישרות, ג על מצלות השכליות. ד אבל על דברי הצומות וזעקתם – לא ציוס. השהו (הל' דעות פרק ג, ה"א). ה שבעה עשר בתמוז – שבו הבקעה העיר וירמיה נב, ז. ו תשעה באב – בו חרב הבית (שם, יב); בו חרב אח"כ הבית השני; בו נלכדה גם ביתר ונחרשה העיר בימי מרד בר כוכבא. ז שלשה בתשרי – בו נהרג גדליה בן אחיקם שהיה ממונה מטעם מלכות בבל על השארית בארץ (שם מא, יב). ח עשרה בטבת – בו סמך מלך בבל על ירושלים (שם נב, יב). ט כשתאהבו את האמת והשלום יהפכו לכם ימי האבל והצומות הללו לימי שמחה וששון. ראה (ר"ה יח:). י באשר מהן תוצאות למעשים טובים ויחוסים ישרים בין אדם לחברו, שאין ישוב העולם יכול להתקיים בלעדיהם. יא אלה מבני אמונתנו הרוצים להצלות במנהגיהם אל הנזירים שבאומות העולם, כגון: מסדרי הנזירים אצל הנוצרים והמוסלמים. יב כי מה לי ולבני אמונות אחרות כי אדבר בהם ואבקר דרכיהם ומנהגיהם? והגאון בעל "חסד אברהם" כותב בפירושו: "ויש ספרים שכתוב במקום, באומות" – באמת, ולפי זה צריך להגיה: "אלה מאנשי תורתנו המתדמים (המדמים בנפשם) שאתם האמת" וכו'.

מה-שְׁעוֹשִׁים אוֹתוֹ: מִהִטְרִיחוֹת* גּוֹפּוֹתֵם, וּפְסוּקֵי הַנְּאוּמִיָּהֶם, אֲלֵא עַל-דֶּרֶךְ הַלְמוּדֵי לְכַחוֹת הַנֶּפֶשׁ, כְּדֵי שִׁהְיוּ נוֹטִים אֶל הַצַּד הָאֲחֵר מֵעַט, כְּפִי מֵה-שֶׁבְּאַרְנוּ בְּזֶה הַפָּרֶק, שֶׁרְאוּי שִׁיְהִי הָאָדָם כֵּן - זֹהִי טְעוֹת מֵהֶם, בְּאֲשֶׁר אָבָאָר. וְזֶהוּ: שֶׁהַתּוֹרָה לֹא אָסְרָה מֵה-שֶׁאָסְרָה, וְלֹא צִוְתָה מֵה-שֶׁצִּוְתָה - אֲלֵא מִפְּנֵי זֹאת הַסִּבָּה, רְצוֹנִי לֹאמַר: כְּדֵי שֶׁנִּתְרַחֵק מִן-הַצַּד הָאֶחָד יוֹמֵר עַל-צַד הַהֶרְגֵלִי, שֶׁאֲסוּר הַמַּאֲקָלוֹת הָאֲסוּרוֹת קָלָן, וְאֲסוּר הַבְּצִילוֹת הָאֲסוּרוֹת, וְהַאֲזַקָּה עַל-הַקּוֹשֶׁה, וּמֵה-שֶׁהֲצָרִיךְ בְּקִתְבַת אִשָּׁה וּקְרוֹשִׁיָּה, וְעַם-קָלִיָּה" אֵינָה מִתְּרַת תְּמִיד, אֲכָל תֵּאָסֵר בְּעַת הַנְּדוּת וְהַלְזָה; וְעַם-קָלִיָּה זֶה גְּזוּר רַבּוּמִינֵי, וְזִכְרוֹנָם לְקִרְבָּה, לְמַעַט הַמִּשְׁגָּל וּמִנְעוּהוּ בַיּוֹם, כְּמוֹ שֶׁבְּאַרְנוּ בְּסִנְהֶדְרִין" - זֶה כָּלוּ, אֶמְנָם, צָנִי הַשָּׁם-יִתְבָּרֵךְ לְהִתְבַּחֵק מִקְצֵה רַב הַפְּאָנָה רַחוּק גְּדוֹל, וְלָצֵאת מִן-הַמִּצּוּעַ אֶל-צַד הַעֲדָר הַרְגֵשֶׁת-הַהֲנָאָה מֵעַט, עַד שֶׁתִּתְחַיֵּב" וְתִתְחַזַּק בְּנִפְשׁוֹתֵינוּ תְּכוּנַת הַזְּהִירוֹת.

וכן כל מה-שֶׁבְּתוֹרָה: כְּנִתְיַנַּת הַמַּעֲשָׂרוֹת", וְהַלֵּקֵט, וְהַשְּׂכֵחָה, וְהַפְּאָה, וְהַפָּרֵט, וְהַעוֹלָלוֹת^ט, וְדִין שֶׁמִּטָּה וְיִוְבֵל^י, וְהַצִּדְקָה מִדֵּי

א שהם מטריחים ומענים גופם בעינויים וסיגופים. ב מניעת תענוגים מנפשם. ג ההרגל, להרגיל. ד שכן היתה דרך החסידים לנסות לצד אחת הקצוות על דרך הסייג והלימוד. ה לפי שאין כל צורך בזה, שהרי התורה דאגה כבר לכך. ו על ידי אימונים מוסריים והרגלים בכבישת יצר הרע לפי דרכי התורה והוראותיה. ז כגון: (ויקרא פ' יא) ועוד. ח שבפרשת העריות (שם, יח). ט (דברים כג, יח). י שיש צורך בטקס רב ובטורח גדול כדי להתיר אשה לבעלה. יא ואחרי כל אלה. יב כוונת רבנו בזה לפירושו על המשנה (סנהדרין פ"ז, מ"ד). יג שתהיה לסגולת נפש חיובית ולקנין חזק שאין לעקרו עוד. יד מעשר ראשון, מעשר שני ומעשר עני אחרי שהזרישו קודם לכן תרומה גדולה לכהן. טו מתנות עניים בשעת הקציר ולקיסת פירות האילן. טז את טעמם יבאר רבנו (מו"נ ח"ג, לט): "כל המצוות אשר סיפרנו בהלכות שמיטה ויובל, יש מהם - לענין חמלה והרחבה לבני אדם כלם, כמו שנאמר: זאכלו אביוני עמך (שמות כג, יא); ומהם - חנינה וחמלה על העבדים והעניים, ר"ל: שחרור עבדים והשמטת כספים", ככתוב: וקראתם דרור (ויקרא כה, י'); שמוט כל בעל משה ידו (דברים טו, ב).

מחסורו" – זה קרוב מיתרון טוב-ללב, עד שנתרחק מקצה הנקלה רחוק גדולי ונתקרב לקצה יתרון טוב-ללב, עד שיתחזק לנו לב טוב. ובזאת הבחינה קסן רב המצוות, תמצאן קלן שהן מלמדות ומרגילות פחות הנפש. כמו שאברה הנקימה והנטייה וגאלת-הדם, באמר: לא-תקם ולא-תטרי (ויקרא יט, יח); עזב תעזב (שמות כג, ה); הקם תקים עמו (דברים כב, ד) – עד שיחלש פח הכעס והרגז. וכן השב תשיבם (שם, א) – עד שתסור תכונת הפילות. וכן: מפני שיבה תקום והדרת פני יקן (ויקרא יט, לב); כבד את-אביה ואת-אמה (שמות כ, יב); לא תסור מן-הדבר אשר-נגידו קה וגוי (דברים יז, יא) – עד שתסור תכונת העזות ותגיצ תכונת הבשת. ואסר-כה הרחיק מן-הקצה האחרון, רצוני לומר: לב הבשת, ואמר: הוכח תוכיח את-עמיתך (ויקרא יט, יז); לא תגורו מפני-איש (דברים א, יז) – עד שישור לב הבשת גם-כן וישאר בדרך האמצעי. וכשיבא האיש הסכל בלא ספק וישמדל להוסיף על-אלו הדברים, כמו: שיאסר המאכל והמשתה, מוסף על-מה-שאסר מן-המאכלים; או יאסר הזווג יותר על-מה-שאסר מן-הבעילות; ויטן כל-ממונו לעניים או להקדש, מוסף על מה-שבתורה על-ההקדשות. ועל-הצדקות, ועל-הערכים – יהיה עושה מעשה הרעים והוא

א ואפילו סוס לרכב עליו, ועבד לרוץ לפניו (כתובות סו.). ב ציקנות מאוסה ומצננות רעת לב וצרת עין. ג כי רוב ההפסדות הבאות במדינת בין בני אדם אינם אלא מרוב התאוה לקבץ הון (מו"ג ח"ג, לט.) ד לזהירות ונדיבות ולשאר מעלות המדות. ה שגם זו בכלל נקימה. ו (הל' דעות פ"ה, ה' דח.). ז בחמור של שונא הכתוב מדבר. ח בהשבת אבידה הכתוב מדבר. ט ראה (הל' תלמוד תורה ט' ה"ז). י שכן הציות לכל הצוויים האלה עלול להכניע את האנוכיות ורגשי הגאווה שבלב האדם, ולהביאו לידי הכרה: כי גבוה מעל גבוה שומר – שיש גדולים וטובים ממנו שעליו לכבדם, להתבייש בהם ולהישמע להם. יא בישנות. יב כלומר: ללבוש עוז ועזות ללא מורא קום הדרוש. יג שמקדישים לשמים: למזבח, או לבדק הבית. יד כגון, מי ומר: ערך פלוני עלי! עליו לתת קדוש כסף ערכו של אותו איש, כפי רך המפורש בתורה (ויקרא ט' כח).

לא ידע, ויגיע אל הקצה האחר ויצא מן-המצוץ לגמרי. ולחכמים בזה הענין דבר, לא שמעתי קלל יותר נפלא ממנו, והוא בגמרא דבני מערבא בפרק התשיעי מנדרים, דבר בגנות המקבלים על-עצמם שבועות ונדרים עד שישארו קצין אסורים. אמרו שם בזה הלשון: אמר רב אידי בשם רבי יצחק: לא ידע כמה-שאסרה תורה, אלא שאתה אוסר עליה דברים אחרים וזה הענין שזכרנו בשוה"ב בלא תוספת ובלא חסרון.

הנה התבאר-ך מכל מה-שזכרנוהו בזה הפרק: שצריך לבנוי אל הפעולות המקצועות, ושל לא יצא מהן אל-קצה מן-הקצוות - אלא על-צד הרפואות ולעמד כנגדו בהפך. כמו שהאדם היודע בקלאכת הרפואות, קשיראה מזגו שגשגתנה מצט שנוי, לא ישבח ולא יגים החלי להתחזק" עד שיצטרך אל רפואה חזקה בתקלית; וכשידע שאבר מאבריו חלוש, ישמרו תמיד ויתרחק מדברים המזיקים לו ויבנוי קמה-שיועילהו, עד שיבריא האבר ההוא, או עד של יוסיף חלשה - כן האדם השלם צריך לו שיזכר מדותיו תמיד, וישקל פעולותיו, ויבטח תכונות נפשו יום יום. וכל-מה-שיראה נפשו נוטה לצד קצה מן-הקצוות, יטהר ברפואה ולא יגים התכונה הרעה להתחזק בשנותו" מעשה רע, כמו שזכרנו". וכן ישם לנגד עיניו המדות הפחותות אשר לו וישתדל לרפאתם תמיד, כמו שזכרנו" - שאי-אפשר לאדם מבקלי חסרון. שהפילוסופים" כבר אמרו:

א מבלי שירגיש בזה, שהרי הוא חושב לו כל זאת לצדקה. ב תלמוד ירושלמי. ג (הלכה א). ד בכבלי נדרים ואיסורים שקיבל על עצמו. ה מתאים בכל פרטיו למה שאמרנו כאן. ו שישם לבו בכל פעולותיו. ז כמו ברפוי הגוף שמרפאים באמצעים ניגודיים, כמו שזכרנו למעלה. ח להוסיף חולשה עוד יותר. ט וכמו כן כשידע שאבר מאברי גופו חלה. י לבקש תרופה. יא על ידי זה שישנהו ויכפלהו פעמים רבות. יב למעלה (עמ' קסט), שהמעלות והפחיתות אשר למדות יתישבו בנפש להיות לקנין על ידי הישנות הפעולות פעמים רבות. יג עמ"י השיטה: "ההפך בהפכו". יד ראה (האמונות והדעות" מאמר ה' פרקים: ב-ג). כמו כן (ספר המדות" מאמר ז', פ"א).

קבד הוא ורחוק שימצא מי שהוא בטבע למעלות קלן.
 ר"ל: למעלות המדות ולמעלות השקליות, מזמן ומוכן". אכל
 בספרי הנביאים נמצא זה בהם הרבה. אמר: הן בעבדיו לא
 יאמין ובמלאקיו ישים תהלה (איוב ד, יח); ומה יצדק אנוש
 עם-אל, ומה יזכה ילוד אשה (שם כה, ד). ושלמה המלך, עליו
 השלום, אמר סתם: כי אדם אין צדיק בארץ, אשר יעשה טוב
 ולא יחטא (קהלת ז, כ). ואתה יודע שאדון הראשונים והאחרונים:
 משה רבנו, עליו השלום, כבר אמר אלו השם-יתברך: יען לא-
 האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל (במדבר כ, יב); על
 אשר-מריתם את-פי למי קריבה (שם, כד); על אשר לא-קדשתם
 אותי בתוך בני ישראל (דברים לב, נא). וחסדא, עליו השלום,
 הוא: שנטה לצד אחד מן-הקצוות ממצלת המדות, והיא:
 הסבגנות. באשר נטה לצד הרגונות באמרו: שמעו-נא המרים
 (במדבר כ, יא) דקדק עליו השם-יתברך: שיהיה אדם כמוהו
 כועס לפני צדק ישראל במקום שאין ראוי בו הפעם? וכיוצא
 בזה בדין האישי שהוא - חלול השם הוא. מפני שמתנועותיו
 ומדבריו קלם למדים, והיו מקוים להגיע בהם אל העזת העולם
 הזה והעולם-הבא" - ואיך יראה בו הפעם, והוא מפעלות הרע,
 כמו שבארנו, ולא יבא כי אם מתכונות רעות מתכונות הנפש.
 אכל אמרו בענין: "מריתם את-פי" - הוא כמו שאבאר, והוא:
 שלא היה מדבר עם סקלים, ולא עם מי שאין לו מעלה; אכל
 עם אנשים שהקטנה שבנשיהם היתה כיוקאל בן-בוזי, כמו

א מוכשר להיות מושלם בכל המעלות. ב המדבר מחוסר שלימות האדם
 וחולשותיו. ג הקפיד על זה וחשב לו זאת לחטאה. כמאמר ד"ר: "שהקב"ה
 מדקדק עם סביביו (הצדיקים) כחוט השערה" (יבמות קכ"א). וכמו שאמרו
 עוד: "נסרעין מן הצדיקים בעוה"ז. אפילו על עבירה קלה שעושים" (תענית
 י"א). ד כלומר: דבר כזה באיש נעלה כזה, כמשה רבנו. ה כמו שפצינו (שמות
 ל"ג, ה): והביטו אחרי משה, ואמרו חז"ל וירושלמי בכורים פ"ג, ה"ג): "מחמיר
 צדיקא וכזכ"י, ר"ל: הביטו אחריו, כדי לזכות ולראות אותו - שזכות גדול
 הוא. ו שמשעו שעשו הפך רצונו, ואין אנו יודעים במה מרו.

שזקרו החקמים, וכל-מה-שיאמר או יעשה יבחנוהו'. ובאשר
 באוהו שקעם, אמרו: שהוא, עליו השלום, ודאי אין לו פחיתות
 מדה, וללא שהיה יודע שהשם-יתברך פעם עלינו בנקשת
 המים ושנחנו הקעסנוהו, יתברך, לא היה כועס - ואנו לא
 קצינו שהשם-יתברך פעם בדברו אליו בזה הענין, אצל
 אמר: קח את-המטה והקהל את-העדה וגו' (במדבר כ, ח).

והנה יצאנו מבנות השער; אצל התרנו ספק מספקי התורה,
 שנאמר בו דברים רבים, ונשאל פעמים רבות: איזה חטא
 חטא? וראה מה-שנאמר בו ומה-שאמרנו בו אנחנו - והאמת
 תעשה ברכה!

ואשוב אל בנותי: כי כשיהיה האדם שוקל פעולותיו תמיד
 ימכון אל אמצעותם, יהיה במדרגה עליונה ממדרגת בני אדם,
 ויזה יתקרב אל השם-יתברך וישיג אל טובו - וזה הדרך השלם
 שדרכי העבודה. וקבר זקרו החקמים, זכרונם לברכה, זה הענין
 וכתבו עליו ואמרו: כל-השם ארחוטיו ומשגים בהם - וזכה
 ורואה בישועתו של הקדוש-ברוך-הוא, שנאמר: ושם דרך

א. ראתה פתחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי הכהן ושאר
 הנביאים (מכילתא, בשלח). וכן אנו מוצאים (דברים רבה, פרק ז): ראה
 הפחות בימי משה מה שלא ראה יחזקאל הגדול בנביאים, שדיברה עמהם
 השכינה פנים בפנים, שנאמר: פנים בפנים דיבר ה' עמכם (דברים ה, ד).
 ב. היו בוחנים ובודקים כל תנועותיו וכל דבור והגה היוצא מפי. ואלה
 דברי רבנו (מו"ג ח"א, ד): מה שאמרו: והביטו אחרי משה (שמות לג, ח)
 אמרו חז"ל (קדושין לג:): כי היו מדקדקים פעליו ודבריו ומסתכלים בהם.
 ג. של כעס ורגנות. ד. ולא כעס כלל. וזהו המרי שמרו את פי ה', שעי הכעס
 שכעס משה גרם שיחשבו בני ישראל על ה' תועה אשר לא כן. ה. פירושים
 וביאורים רבים נכתבו בענין זה. והרמב"ן בפירושו על התורה מביא את
 דברי רבנו כאן ומבקר אותם קשה. ואחר כך הוא אומר: והקרוב מהדברים
 שנאמרו בזה והוא טוב לדחות השואל - הם דברי רבנו חננאל שכתב: כי
 החטא הוא שאמרו: בוציא לכם מים. וראוי היה שיאמרו: יוציא ה' לכם
 מים. כדרך שאמרו: בתת ה' לכם בערב בשר לאכול וגו' (שמות לג, א):
 ואולי חשבו העם, כי משה ואהרן כחכמתם הוציאו להם מים מן הסלע.
 ו. ע"י אחרים. ז. כלומר: הפירוש הנכון והאמת שביניהם - יתקבל. ח. (טוטה ה:).
 ט. כל המעריך ושוקל דעותיו ומחשב דרכו. ראה (הל' דעות פ"א, ה"ד).

אָרְאָנוּ בְּיַשַׁע אֱלֹהִים (תהלים ג, כג). אַל תִּקְרִי: „וְשָׁם", אֲלֵא
 „וְשָׁם". וְהַשִּׁמָּה – הוּא הַשְּׁעוֹר וְהַסְּבָרָא. זֶה הַעֲזָנָן אֲשֶׁר
 פָּרְשָׁנוּ בְּזֶה הַפָּרָק בְּלוּ בְּשׂוֹהֵי, וְנִהוּ שְׁעוֹר מֵהַשְּׂרָאִינֹהוּ
 שְׂצָרִיךְ בְּזֶה הַעֲזָנָן.

פָּרָק חֲמִישִׁי

(בְּהַשְׁתַּמֵּשׁ הָאָדָם בְּכַחוֹת הַנֶּפֶשׁ לְעַד תַּכְלִית י אַחַת)

צָרִיךְ לְאָדָם שִׁשְׁעֵבֵדִי כַחוֹת נִפְשׁוֹ בְּלָם לְפִי הַדַּעַת, כְּפִי
 מֵהַשְּׁהַקְדָּמָנוּ בְּפָרָק שְׁלִפְנֵי זֶה. וְיִשִּׁים לְנֶגֶד עֵינָיו תְּמִיד תַּכְלִית
 אַחַת, וְהִיא: הַשְּׂגַת הַשָּׁם-יִתְבָּרַךְ, כְּפִי יִכְלֹת הָאָדָם לְדַעַת אוֹתָהּ.
 וְיִשִּׁים פְּעֻלּוֹתָיו בְּלָן: תְּנוּעוֹתָיו וּמְנוּחוֹתָיו וְכָל-דְּבָרָיו מְבִיאִים
 לְזוֹ הַתַּכְלִית, עַד שֶׁלֹּא יִהְיֶה בְּפְעֻלּוֹתָיו דְּבָר מְפַעֵל הַהֶבֶל,
 רְצוֹנֵי לומר: פֶּעֶל שֶׁלֹּא יָבִיא אֶל זֹאת הַתַּכְלִית. וְהַמְשָׁל בּוֹ:
 שִׁשִּׁים הַפְּנִנָה בְּאִקְלָתוֹ וּבְשִׁתָּתוֹ, וּמִשְׁגָּלוֹ, וּשְׁנָתוֹ וּיְקִיצָתוֹ,
 וּתְנוּעָתוֹ וּמְנוּחָתוֹ – בְּבְרִיאוֹת גּוֹפּוֹ לְבָד. וְהַפְּנִנָה בְּבְרִיאוֹת
 גּוֹפּוֹ – שְׁתַּמְצָא הַנֶּפֶשׁ כְּלִים בְּרִיאִים וְשִׁלְמִים לְקִנּוֹת הַתְּקָמוֹת
 וּקְנּוֹת מַעֲלּוֹת הַמַּדּוֹת וּמַעֲלּוֹת הַשְּׁכָלִיּוֹת עַד שִׁיִּגִיעַ לַתַּכְלִית
 הִיא.

* לשער ולסבור בכל דבר מעשה בעיון ובשיקול דעת מיושבת. ג שיה
 בדיוק למאמר חז"ל זה. ג היא התכלית הסופית – השגת השי"ת – המבוארת
 בסמוך, שאליה יכוין האדם את כל כחות נפשו ופעולותיהם כדי להגיע אליה.
 הדרכים המובילים אל התכלית נקראים: „אמצעים", מפני שבאמצעותם מגיע
 האדם למחוז חפצו – התכלית. נמצא, שהתכלית המעוררת את האדם
 לפעולות כדי שיגיע אליה – היא סיבת כל הפעולות האמצעיים, בבחינת:
 „סוף מעשה במחשבה תחילה". ד ונראה: שיעביד. ה כלומר: שכל מעשיו יהיו
 נעשים בהשכל ודעת, ו (מו"ג חלק ג, נא). ו עד כמה שהורשה לו לאדם
 להשיג בכחותיו המוגבלים (יסוה"ת פ"א, ה"י; מו"ג ח"א, נד). ה בין בשעה
 שהוא עובד ומתנועע, ובין בשעה שהוא נח מעבודתו. ט לשם קיום הגוף
 ושלמותו. י, שהרי אי אפשר שיבין או ידע דבר מידיעת הבורא וחוא חולה
 (הלכות דעות פ"ד, ה"א). יא השגת הבורא וידיעתו, שהיא התכלית הסופית
 ותעיקרית. וכן יאמר ר' אברהם אבן דאוד, בן דורו של הרמב"ם וקשיש ממנו
 בספרו „אמונה רמה" (עמוד 98): תעודת הפילוסופיה הזעשית (הנהגת האדם

ועל־זה ההקש" לא תהיה אִז כּוֹנֵנֶתוֹ אֶל הַהִנָּאָה לְכַד עַד
 שְׂיִבְחַר מִן־הַמִּזוֹן וְהַמְשֵׁתָה הָעָרְבִי, וְכֵן בְּשָׂאָר הַהִנָּהְגוֹת – אֶכְלֶה
 יְבוֹן אֶל הַמּוֹעֵיִל. וְכַשֵּׁיזְמַן שְׂיִהְיֶה עָרֵב – יִהְיֶה; וְכַשֵּׁיזְמַן
 שְׂיִהְיֶה בְּלִמֵי עָרֵב – יִהְיֶה. אוּ כִּבְנוֹן אֶל הָעָרְבִי עַל־דָּרָךְ חֻקְמַת
 הַרְפוּאָה": קְמִי שְׁחַלְשָׁה חֲאֵנְתוֹ לְמַאֲכָל – יַעֲרֶה בְּמִזוֹנוֹת
 הַמְתְּבָלִים הָעָרְבִים שְׁנַפֵּשׁ הָאָדָם מִתְאַנֶּה לָּהֶם. וְכֵן מִי שֶׁהִתְעוֹרְרָה
 עֲלָיו מְרָה שְׁחוֹרָה' – יִסְרָה בְּשִׁמְיַעַת הַנְּגוּגִים, וּבְמִינֵי זֶמֶר, וּבְטִיּוֹל
 הַגְּנוֹת, וּבְבִגְיָנִים הַנָּאִים, וְחֻכְרַת הַצּוּרוֹת" הַיְפוֹת וְכִיּוֹצֵא בָּהֶם
 מִמֶּה־שְׂיִרְחִיב" הַנֶּפֶשׁ, וְיִסִּיר חֲלֵי הַמְרָה הַשְּׁחוֹרָה מִמֶּנּוּ. וְהַפְּנִינָה
 בְּכֶל־זֶה – שְׂיִבְרִיא גּוֹפּוֹ. וְתַקְלִית הַפְּנִינָה בְּבְרִיאוֹת גּוֹפּוֹ – לְקַנּוֹת
 חֻקְמָה. וְכֵן בְּשִׁיתְעַסֵּק לְקַנּוֹת מִמּוֹן – תִּהְיֶה תַקְלִית כּוֹנֵנֶתוֹ בְּקַבּוּצוֹ,
 שְׂיִוְצִיאוֹ בְּמַעֲלוֹת" וְשִׂימְצָאֵהוּ לְחוּשֵׁי גּוֹפּוֹ" וְלִהְמַשִּׁיךְ מְצִיאוֹתוֹ,"
 עַד שְׂיִשְׁיג וְיַזַּע מִהַשֵּׁם־יִתְבָּרַךְ מִה־שְּׂאֵפְשֵׁר לְדַעְתּוֹ.

ועל־זה ההקש" יש למלאכת הרפואות מבוא" גדול מאד
 במעלות השכליות והמדות ובידיעת השם־יתברך, ובהגיע" אל
 ההצלחה האמתית". ויהיה למודה ובקשטה" עבודה מן־העבודות
 הגדולות", ולא תהיה אִז פְּאָרְיָגָה וּכְנָגְרוֹת. כִּי בָּה נִשְׁעָרִי
 פְּעֻלוֹתֵינוּ", וְיִשׁוּבוּ" פְּעֻלוֹת אֲנוּשִׁיוֹת" מְבִיאֹת אֶל הַמַּעֲלוֹת

בעולם בחייו הפרטיים (והחברתיים) ותכליתה – הוא: אושר הנפשי של האדם:
 א להשכיל מושכלות ולהשיג את הבורא. א לפי הדברים האלה שהקדמנו כאן
 ובהתאם אליהם. ב רק מה שינעם לחכו ויערב לו, מבלי שים לב אם יועיל,
 או יזיק לבריאותו. ג ובלבד שיועיל. ד להעדיפו על "המועיל". ה כי אז
 הערב הוא גם המועיל. ו כגון זה. ז ועננה של דאגה ועצבת תמיד תשכון
 עליו. ח תמונות יפות. ט שמענג את הנפש ומשמח את הלב. הוה (מורג
 ח"ג, כה). י של הממין. יא במעלות המדות ומעלות השכליות. יב: לעשות
 בממון צדקה וחסד, ולקנות בו חכמה ודעת. יג לחיזוק חושי הגוף ולהבראתם,
 כלומר: לצרכי גופו ותביעותיו. יד בחיים. יו מבחינה זו. יז שער פתוח
 לרוחה המוליך ומביא אל התכלית הרצויה. יח ולהגיע. יט לחיי נצחים על
 ידי השכלת מושכלות והשגת הבורא. יי של חכמת הרפואה. ייא אומנות מן
 האומנויות הכי חשובות שיש בה גם מעבודת הבורא. יב נחשב ונכוון.
 יג להבחין בין הנאה והמועיל, ובין המגונה והמזיק. יד להיות. יו ולא מעשי
 בהמה חגגרת אחרי רגשי יצריה הטבעיים ללא דעת וחשבון.

האמתיות*. כי האדם שיבא ויאכל מזון צרב אל החרד, טוב הרים שגפוש אדם מתאונה לו, והוא מזיק לו; ואפשר שיהיה סבה לחצי קשה, או למיתת פתאם – זה ובהמות אצלי שוין. ואין זה פצל האדם, מאשר הוא אדם בעל שכל; אמנם הוא פצל אדם מאשר הוא חי, נמשל בבהמות נדמוי. ואמנם יהיה פצל אנושי, כשיאכל המוציל לבד. ופעמים יניח הערב ויאכל הנמאס, כפי בקשת המוצילי – וזה פצל לפי הדעת, וכן נבדל האדם בפעולותיו מוזלתו. וכן כשיבעל כשיתאונה, מבדתי שישמר הנזק והתועלת – יש לו זה הפצל מאשר הוא בעל חי, לא מאשר הוא אדם.

ואפשר שתהיה הנהגתו בלה לפי המוציל, כמו שזכרנו, אלא שישים התכלית: בריאות גופו ושלמותו מהחלקיים לבד – ואין זה חסיד. כי כמו שכתב זה הנזאת הבריאות, קטר זה האחר הנזאת המאכל, או הנזאת המשגל – וכך אין תכלית אמתית לפעולתם; אבל הנכון: שישים תכלית פל מה – שיתעסק בו בבריאות גופו והמשגל מציאותו על השלמות, כדי שישארו כלי כחות נפשו – אשר הם אברי הגוף – שלמים; ותתעסק נפשו מקבלי מונעי

א זאת אומרת: כל פעולות האדם, גם הכי גסות ופשוטות, אם אך מוארות הן באור השכל וחשבון הדעת – הן בבחינת „בכל דרכי דעהו“ ומוליכות אל התכלית העליונה. ב כלשון הכתוב (תהלים מט, יג). ג לבריאות הגוף ולהמשיך את מציאותו בחיים. „ורבנו ז"ל, בתור רופא הגוף, נשאר נאמן לשיטתו – יאמר רוזין (עמוד 107) – והגשים אותה בהכניסו את תורת המזונות לפי חוקי הרפואה והבריאות, דיאטטיקה בלע"ז. אל תוך ספר החוקים שלו: „משנה תורה“. ראה (הל' דעות פ"ד). ד משאר בעלי חיים. וגם ר' שם טוב אבן פלקרא בספרו „המבקש“ אמר: מלאכת הרפואה מכל מלאכה היא חשובה – כי היא מלאכה וחכמה. וכן היה אומר כאלפים שנה לפניו אבי הרופאים הפוסקריט: „אומנות הרפואה היא החשובה בכל האומנויות“ ה תכלית לעצמה, ולא כאמצעי לתכלית יותר חשובה, והיא: לעלות במעלות השכליות והמדותיות בלי מונעים מפאת חולשה וחליים. ו משני שאין בזה כלל מדה טובה ומעלה יתירה אם בריאות הגוף אצלו היא תכלית לעצמה. התכלית האחרונה. ז מבלי מפריע.

במעלות המדות ובמעלות השקליות. וכן קלמה-שילמדוהו מן-החקמות ומן-הדעות שישגיג. מה-שהוא מהן דרך למקלית התיא" - אין בו דין ודברים; ומה-שאין בו תועלת במקלית התיא: כשאלת השבון, וספר החרוטים ומהחבולות, וקהרבות משאלות אל-הנדסה, ומשיבת המשקלים, והרבה ביצא באלו - תהיה הפונה בהם לחדד השכל ולהרגיל פה השכלי בדרך המופתי עד שיגיע לו האדם קנין ידיעת ההקש המופתי מוזלתו, ויהיה לו זה הדרך שיגיע בו לידיעת אמפת מציאות השם-יתברך. וכן בדברי" האדם קלם: אין צריך שיודבר בהם אלא קמה-שכיבא לנפשו בו תועלת, או ירחיק הזק מנפשו, או מגוסו, או בחקמה, או במעלה; בשבח מעלה, או מעלה; או לגנות גנות, או מגנה. כי קלת בעלי הסרונות וזכרם לגנות - אם יהיה הפונה בו לתפוס" אצל בני אדם, עד שיתרמוקו מהם ולא יעשו כמעשיהם - הוא דבר מחיב, והיא מעלה." הלא

א צריך שיהא מכוון רק לאותה התכלית הנעלה. ב כלומר: לימודי החכמות המביאות ישר אל התכלית ההיא, כגון: מעשה בראשית (פיזיקה), וביחוד מעשה מרכבה (מטפיזיקה). ג אין כל ספק בזה כי טובים הם ומועילים - שהרי הם מוליכים ישר אל המטרה. ד ישירה, כגון: לימודי חכמות השימוש, כמלאכת ההגיון והלימודיות. ה ספר הנדסה עם ציורים גיאומטריים בתבנית חרוט וגוף עגול שתחתיתו רחבת והוא הולך וצר ונעשה חד בראשו, קענעל בלע"ח. וספר החרוטים הוא מהמהנדס היוני המפורסם אפולוניוס מפרגא שחי במאה הרביעית לפני הב"ש. ז הידיעות הטכניות. ח בעיות ושאלות הנדסיות. ט בערבית כמו הידיעה בעברית. י מכניקה. יא בהבאת ראיות והוכחות מדעיות עפ"י היקשים הגיוניים. יב כלומר: שיסגל לו את ההיקש ההגיוני היותר נכון ואמיתי להשתמש בו בהוכחותיו ולהעדיפו על שאר מיני היקש וזולת שאינם מופתיים כמות, כגון: היקשי "נצוח" ו"התיכחות", כמו שביארנו לעיל בהקדמת המשנה (עמ' י). יג ראה (מלות ההגיון" שער ו' ושער ח'). יד כי החכמות הנזכרות משמשות הצעות, הכנה ומבוא לחכמת האלוהות כפרודור לטרקלין, ובלעדיהן אי אפשר להגיע אליה. טו שכן יאמר רבנו: "ואי אפשר בשום פנים למי שרצה להשיג השלימות האנושית, שלא יגיע נפשו תחילה בלימוד מלאכת ההגיון. אחר כן בלימודיות, אח"כ בטבעיות ואח"כ באלהיות" (מ"ג ח"א, לד). יז בדיבורו. יח ונ"א: בדרכי. יט באיש בעל מעלות. יא או בגוני איש מגונה ונבוה. יב להשפיל כבודם ולמעט ערכם בעיני הבריות שלא יקחום להם למופת. יג הכרחי, ויש בו תועלת רבה יד ומצוח לקלם ולגנותם.

תראה אָמרו יתְבַרַךְ: כַּמַּעֲשֵׂה אַרְצֵי-מִצְרַיִם אֲשֶׁר יִשְׁכַּתֶּם-בָּהּ לֹא
 מַעֲשׂוֹ" (ויקרא יח, ג). וְסִפּוּר הַסְּדוּמִיִּם^ב וְכַל-מֵה-שָׁבָא בַמִּקְרָא
 מִסִּפּוּר גְּנוּת בַּעֲלֵי הַחֲסוּרוֹת וְזָכְרָם לְגָנְאִי, וְשָׁבַח הַטּוֹבִים
 וְהַגְּדוֹלָתָם – אֵין הַפְּנִינָה בּוֹ רַק מֵה-שְׁזָכַרְתִּי לָךְ: עַד שֶׁיִּמְשָׁכוּ
 בְּנֵי אָדָם אַחֲרֵי הַדְּרָכִים הַטּוֹבִים הָאֵלֶּה, וְיִתְרַחֲקוּ מִדְּרָכֵי הַרְעִים
 הַהֵם. וְכַשְׂיִשִּׁים הָאָדָם פּוֹנְתוֹ אֶל זֶה הָעֲנָנִי, יִבְטֵל מִפְּעֻלּוֹתָיו וַיִּחַסֵּר
 מִמֵּאֲמָרָיו הַרְבֵּה מְאֹד. כִּי מִי שֶׁיִּכְבֹּן אֶל זֶה הָעֲנָנִי" – לֹא יִתְעוֹרֵר
 לְפִתְחֵי הַקְּתָלִים בְּזָהָב, אוֹ לַעֲשׂוֹת רַקוּם זָהָב בְּבִגְדֵי יוֹ' הַנָּאִים.
 הָאֵלֶּהִים! אִם לֹא" כִּי בְּזֶה לְהַרְחִיב נַפְשׁוֹ קָדִי שְׁתַּבְּרִיא^ו וַיִּרְחִיק
 מִמֶּנּוּ חֲלָיָה, עַד שֶׁתִּהְיֶה בְּהִירָה וְכֵן לְקַבֵּל הַחֲקֻמוֹת. וְהוּא אָמַרְם,
 זְכַרוֹנָם לְבִרְכָה': "דִּירָה נָאָה, וְאִשָּׁה נָאָה, וּמִטָּה מַצַּעַת לְמִלְמִדֵי
 חֲקָמִים"^ט. כִּי הַנֶּפֶשׁ תִּלְאָה^י וְתַעֲזֹב^י הַמַּחְשָׁבָה בְּהַתְּמַדַּת עֵיוֹן"^י
 הַדְּבָרִים הַעֲכוּרִים^י, כְּמוֹ שֶׁיִּלְאָה הַגּוֹף בַּעֲשׂוֹתוֹ הַמְּלָאכוֹת הַקְּבֻדוֹת
 עַד שֶׁיִּגְנוֹחַ וַיִּנְפֹּשׁ, וְאֵז יָשׁוּב לְמִגּוֹ הַשָּׁוֶה^י – כֵּן צָרִיכָה הַנֶּפֶשׁ

א רואים אנו. שגם התורה מדברת בגנותם של הרשעים ומוזהירה להיזהר
 מהם. ב (בראשית יג, יג). ג שבכל דבריו עליו לראות אם יש בהם תועלת.
 ד יהיה חושף אמרים ולא ירבה דברים. בפירושו למס' אבות (פ"א, משנה יז
 מחלק רבנו את דבורו של האדם לחמשה מיני דבור, והם: א) דבור שיש
 בו מצוה (דברי תורה); ב) דבור שיש בו להיזהר ממנו (לשון הרע);
 ג) דבור נמאס (דברים בטלים); ד) דבור רצוי (לגנות את המגונה ולעלה את
 המעולה); ה) דבור מותר (בדרך ארץ, דבור הנוגע לפרנסה). כאן הביא
 רבנו מחמשת מיני הדבור את הראשון ושנים האחרונים – שלושת מיני הדבור
 של האדם השלם. השוה (הלכות דעות פ"ב ה"ד"ה). ה למה שיביא תועלת
 לנפשו: לקנות דעת ולהשכיל מושכלות, ולקטט. ז עניני מותרות המעבירים
 את האדם על דעתו ואינם מוליכים אותו אל המטרה הדרושה לאדם באשר
 הוא אדם. ח לשון שבועה, כלומר: חי' ה', כי אך בדרך רפואה מותר להשתמש
 בכל המתורות הנזכרים, ולדעת אחרים – המלים: "האלהים אם לא" צורה עברית
 היא לפרוץ ערבית: "אללהם אלא", שהוראתה: כי אם, אלא. ראה (רוזין
 10). ט אם היתה חולה במחלת, מרה שחורה וכיוצא בהם. וכן גם
 ההתעמלות, המשחק בכדור וכיו"ב אינם מסעולות ההבל אם הכוונה בהם
 לשם הבראת הגוף ותועלתו. ראה (מו"נ ח"ג, כה). י (שבת כה:). יא כדי
 שיעסקו בתורה מתוך הרחבת הדעת. יב תיעף. יג נעשית עכורה ובלתי צלולה.
 יד על ידי עיון ממושך. טו בענינים עמוקים ובלתי בהירים, הדורשים עבודת
 המוח והתאמצות השכל. טז התקין, הגורמלי.

גם-כן להתעסק במנוחת החושים בציון לפתוחים ולענינים הנאים, עד שתסור ממנה הלאות. כמו שאמרו: "כי הוּוּ חַלְשֵׁי רַבָּנָן מִגְרָסִיהוּ הוּוּ אָמְרֵי מִלְתָּא דְּבִדְיָחוּתָא".^א ויחשבי שעל-זה הצד - לא יהיו אלה רעות ולא מעשה הבל, רצוני לומר: עצות הפתוחים והצוירים בבנינים ובכלים ובבגדים.

ודע, שזאת המדרגה היא מדרגה עליונה מאד בתמורה, לא ישיגוה אלא מעט מוצר ואחר הרגל גדול. וכשיזמן מציאות האדם שזה ענינו' - איני" אומר שהוא למטה מן-הנביאים. רצוני לומר: שישמש פחות נפשו כלם וישים תכליתם - ידיעת השם-יתברך קוד; ולא יעשה מעשה קטן או גדול, ולא ידבר דבר - אלא שהפעל הוא, או הדבר שהוא מביא למעלה, או למה-שמביא אל מעלה". והוא יחשב ויסתכל בקל-פעל ותנועה ויראה אם יביא אל התכלית ההיא, או לא יביא - ואז יעשהו.

וזהו אשר בקש ממנו יתברך שזכונ" אלו, באמרו: ואהבת את יי אלהיה בקל-קבך ובקל-נפשך ובקל-מאדך". רצה לומר: בקל-חלקי נפשך - שפעשה תכלית כל-חלק" ממנה תכלית אחת והיא: לאהבת השם-יתברך. וקבר הזהיר הנביא, עליו השלום, על-זה גם-כן ואמר: בקל-דרכיה דעהו (משלי ג, ו) ופרשו

א בהבטה והסתכלות. ב כשעיפה נפשם מלימודם היו מספרים דברי בדיחות, כדי להצהיל רוחם ולהתבדר. ולא ידוע איה מקום מאמר זה. אבל מעין זה נמצא במסכת (שבת פ:) "דרבה מקמי דפתח להו לרבנן אמר מילתא דבדיחותא ובדחי רבנן" (בטרם שהתחיל רבה להרצות לפי החכמים תלמידיו היה אומר לפנייהם דברי בדיחות ושמו רבנן). ומפרש רש"י: "נפתח לבם מחמת השמחה". וזהו שאמרו חז"ל (שם): "אין השכינה שורה לא מתוך עצבות.... אלא מתוך שמחה של מצוה". ג וראוי, אפוא, שיחשוב כל אדם וידע, ד כי לתכלית כזאת. ה האמורה למטה בסמוך. ו קשה מאד. ז שכל מעשיו ודיבוריו מכוונים לתכלית הנעלה המפורשת כאן. ח ונ"א: אני אומר. ט לחנכם. כעת הוא מפרש מהי המדרגה הנעלה הנזכרת. י ישר אל אותה התכלית העליונה. יא בעקיסין. יב לא ישר - אבל סופו להגיע למעלה על ידם אחר כך. יג לבנו בכל מעשינו. יד (דברים ו, ה). יו לא רק את החלק השכלי.

החֲקָמִים, וְזָרוּנָם לְבָרָה, וְאָמְרוּ: "אֲפִלּוּ לְדָבָר עֲבָרָה".^א וְרָצוּנָם לומר: שְׁתָּשִׁים לַפֶּעַל הַהוּא תְּכָלִית, וְהִיא – הָאֵמֶת,^ב אַף-עַל-פִּי שֵׁשׁ בּוֹ עֲבָרָה מִצַּד אֶחָד.^ג וְכָבֵר קָלְיוֹ הַחֲקָמִים, וְזָרוּנָם לְבָרָה, זֶה הַעֲנִין כָּלוּ בְקִצְרָה בְּמֵלוֹת מוֹעֲטוֹת מוֹרוֹת עַל-זֶה הַעֲנִין הוֹרָאָה שְׁלֵמָה^ד מְאֹד, עַד כְּשֶׁאֵפָה תִּבְחַן הַמֵּלוֹת אֵיךְ סָפְרוּ זֶה הַעֲנִין הַגָּדוֹל וְהַעֲצוּם כָּלוּ, אֲשֶׁר חָבְרוּ בּוֹ חֲבוּרִים וְלֹא הִשְׁלִימוּהוּ^ה – תִּדַע שֶׁנֶּאֱמַר בְּלַח אֱלֹהִים^ו בְּלֹא סֶפֶק, וְהוּא אָמַרְם בְּצִנְאוֹתֵיהֶם: "וְכִלְ-מַעֲשֵׂיהָ יִהְיוּ לָשֵׁם שְׁמִים"^ז. וְזֶה הַעֲנִין^ח אֲשֶׁר בְּאֲרֻנוֹהוּ בְּזֶה הַפָּרֶק; וְזֶהוּ שְׁעוֹר מֵה-שְׂרָאִינֵהוּ רָאוּי לְזָכְרוֹ הֵנָּה, לְפִי זֹאת הַהִקְדָּמָה^ט.

פֶּרֶק שְׁשִׁי

(בְּהַפְרֵשׁ אֲשֶׁר בֵּין הַחֲסִיד הַקְּטָלָה י"ב וּבֵין

הַכּוֹבֵשׁ אֶת יִצְרוֹ יי וְהַמוֹשֵׁל בְּגִבְשׁוֹ)

אָמְרוּ הַפִּילוֹסוֹפִים י"י: שֶׁהַמוֹשֵׁל בְּגִבְשׁוֹ – אַף-עַל-פִּי שְׁעוֹשָׂה

הַמַּעֲשִׂים הַטּוֹבִים וְהַחֲשׂוֹבִים – הוּא עוֹשֶׂה אוֹתָם וְהוּא מְתַאָּה^א.

א (ברכות ג.ג.). ב כגון: אליהו בהר הכרמל שהקריב בבמה שהיתה אסורה בזמן שבית המקדש היה קיים (רש"י). ובעל (מחסד אברהם) כתב: כגון יעל אשת חבר הקני במעשה סיסרא (נזיר כג.). ג כלומר: תכלית שהיא האמת, האושר האמתי, והיא: ידיעת ה'. ד וכמו שאמרו חכמינו ד"ל: „בכל לבבך“ – בשני יצריך: ביצר טוב וביצר רע“ (ברכות נד.). ומה עמוקה היא כוונת דברי חז"ל: „איזוהי פרשה קטנה שכל גופי תורה תלויים בה? – בכל דרכיך דעהו“ (ברכות ג.ג.). ה מקיפה ו ולא הספיקו להשלימו כולו מגודל עמקו והיקפו של הענין. ז ברוח הקודש, או ברוח נבואה – שאלמלא זאת אי אפשר היה לגלות ולהביע במלים מועטות תוכן כל כך גדול ועשיר. ח המוסריות שבמסכת אבות. ט (אבות פ"ב, מ"ב). וראה דברי רבנו (הלכות דעות פ"ג, ה"ג). י שכל מעשי בני אדם צריכים להיות לשם שמים, ושדעת אלהים ואהבתו צריכה להיות התכלית האחרונה לכל מחשבותיו ועלילותיו. יא בהתאם להקדמה, והם: שמונת הפרקים המהווים הקדמה לפירושו על מס' „אבות“. ומטבע ההקדמה המשמשת כעין מבוא, שתהא מצומצמת ולא תדון בענין לכל פרטיו (בן ישראל). יב המשובח. איש מוסרי מטבעו, שאין בלבו כל נטיה לעשות רע. יג שיצרו, אמנם, סוכן בו, אבל הוא מתגבר עליו תמיד ומושל בו. יד ראה (מספר המדות, מאמר ד' פרק י"א). טו לבו נמשך.

אל הפעולות הרעות ונקסף אליהן ויכבש את-יצרו; ויחלק עציו בפעולותיו, על מה שיעירוהו אליו כחותיו ומאנתו ותכונת נפשו. ויעשה הטובות – והוא מצטער בעשיתם ונזוק. אבל החסיד – הוא שנקשר בפעולתו אחר מה שמתעירהו מאנתו ותכונתו; ויעשה הטובות – והוא מתאנה ונקסף אליהן. ובהסקמה מן הפילוסופים: שהחסיד יותר חשוב ויותר שלם מן-המושל בנפשו. אבל אמרו: שהמושל בנפשו כחסיד בענינים רבים; ומעלתו למטה ממנו בהכרח, להיותו מתאנה לפעל הרע – ואף-על-פי שאינו עושה אותו – מפני שתשוקתו לרע היא תכונה רעה בנפש. וכבר אמר שלמה המלך, עציו השלום, ביוצא בזה: נפש רשע אנתה רע (משלי כא, י). ואמר בשמחת החסיד במעשה הטוב, והצטער מי שאינו צדיק בעשיתו, זה המאמר: שמחה לצדיק עשות משפט ומחמה לפעלי און (שם כא, טו). והו הנראה מדברי הנביאים נאות למה שזכרוהו הפילוסופים.

וכאשר חקרנו דברי חכמים בזה הענין נמצא יי דהם: שהמתאנה לעברות ונקסף אליהן – הוא יותר חשוב ויותר שלם, מאשר לא יתאנה אליהן ולא יצטער בהנחתן; עד שאמרו: שכל אשר יהיה האדם יותר חשוב ויותר שלם – תהיה תשוקתו לעברות והצטערו בהנחתן יותר גדול. והביאו בזה הדברים

א על יצרו. ב פעולותיו הן ההפך הגמור מנסיות לבו ותכונות נפשו. זאת אומרת: ריב עולם בקרבו בין שני היצרים: יצר הטוב ויצר הרע; בין הכח השכלי ובין הכח המתעורר. ג הוא סובל קשה ממלחמת היצרים הסוערת בו תמיד. ד לא רק שאין לו מלחמה עם יצרו, אלא הוא גם מתגעגע על הפעולות הטובות, והוא רודף ומחזר אחריהן בהתאם לתכונות נפשו. ה שהסכימו פה אחד. ו שאינו יודע צער מלחמת היצרים, ו שהרי בפעולותיהם ובמעשיהם הרצויים שוים הם. ה בדרגת המעלות הנפשיות הוא למטה ממנו בכל אופן, שהנטיה לרעה לא אות לטובה היא ומעידה על תכונה רעה בנפש. ט ועל הצער שמצטער. י דוד ושלמה נקראים: נביאים. כדוד כתוב: לי דבר צור ישראל; רוח ה' דבר בי (שמואל-ב כג, ביד). ובשלמה כתוב: בגבעון נראה ה' אל שלמה (מלכים-א ג, ה). יא מסכים ומתאים. יב מצאנו כי דבר זה נמצא אצלם. יג כשהוא מניחן ואינו ממלא תשוקתו אליהן.

ואמרו: "כִּלְ-הַגְּדוֹל מִתְּחַבְּרוּ יִצְרוּ גְדוֹל מִמֶּנּוּ".^א וְלֹא יָדַע זֶה, עַד שֶׁאָמְרוּ: שֶׁשָּׂכַר הַמּוֹשֵׁל בְּנַפְשׁוֹ גְדוֹל לְפִי רֹב צַעְרוֹ בְּמִשְׁלוֹ בְּנַפְשׁוֹ, וְאָמְרוּ: "לְפָנַם צַעֲרָא - אֲגָרָא".^ב וְיֹתֵר מִזֶּה - שֶׁהֵם צִוּוּ "לִהְיוֹת הָאָדָם מִתְּאֵנָה לְעֵבְרוֹת, וְהִזְהִירוּ מִלּוֹמֵר: שֶׁאֲנִי בְּטָבְעִי לֹא אֶתְאֵנָה לְוֹאֵת הַעֵבֶרָה, וְאֶף-עַל-פִּי שֶׁלֹּא אֶסְרֶה' הַתּוֹרָה. וְהוּא אָמַר: "בְּרֵן שֶׁמַּעוֹן בֶּן-גַּמְלִיאֵל" אָמַר: לֹא יֹאמֵר אָדָם: אִי-אֶפְשִׁי לְאָכַל בָּשָׂר בְּחֶלֶב; אִי-אֶפְשִׁי לְקַבֵּשׁ שַׁעֲטָנִים; אִי-אֶפְשִׁי לְבֹא עַל-הָעֵרְוָה - אֵלָּא: אֶפְשִׁי, וְמָה אֶעֱשֶׂה - אֲבִי שֶׁבִשְׁמַיִם גָּזַר עָלַי".

וְלְפִי הַמּוֹכֵן מִפְּשׁוּטֵי שְׁנֵי הַמַּאֲמָרִים בְּתַחֲלַת הַמַּמְשָׁכָה "הֵם סוֹתְרִים זֶה אֶת זֶה - וְאִין הַעֲנִין בּוֹ; אֲכַל שְׁנֵיהֶם אֶמֶת וְאִין מִתְּלַקֵּת בִּיגִייהֶם קִלְדִּי".^ג וְהוּא: שֶׁהַרְעוֹת אֲשֶׁר הֵן אֶצֶל הַפִּילוֹסוֹפִים רְעוֹת, אֲשֶׁר אָמְרוּ: שְׁמִי שֶׁלֹּא יִתְאֵנָה אֲלֵיהֶן יוֹמֵר חֲשׁוֹב מִן-הַמִּתְאֵנָה אֲלֵיהֶן וְיִקְבֹּשׁ אֶת-יִצְרוֹ מִהֵן - הֵם הַעֲנִינִים הַמְּפָרְסְמִים אֶצֶל כָּל-בְּנֵי אָדָם שֶׁהֵם, רְעוֹת: "כְּשִׁפְיֹת דְּמִים, וְגִנְבָה, וְגִזְלָה, וְאוֹנְאָה", וְלְהִזִּיק לְמִי שֶׁלֹּא הִרַע לוֹ, וְלְגַמֵּל רַע לְמִיטִיב לוֹ, וְלְבַזוֹת אֶב וְאֵם וְכִיּוֹצֵא בְּאֵלֵינוּ. וְהֵן הַמַּצּוֹת שֶׁאָמְרוּ עֲלֵיהֶן הַחֲכָמִים", וְזָכוּרָנָם לְבִרְכָה: שֶׁאֵלֵינוּ לֹא נִקְתְּבוּ

א (סכה נב). ב וצער מלחמתו עמו להתגבר עליו יותר קשה. ג (אבות פ"ב, מ"כג). ד לפי הסבל והצער שאדם סובל ומצטער בעשיית המצוה - שכרו, שהרי ניכר בזה גודל כחו המוסרי: שהוא מקריב את נפשו ובלבד שימלא חובתו לאלוהים ואדם. ובפירושו לאבות פירש רבנו מימרא זו לענין היגיעה בתורה ופריה: לפי העמל והיגיעה - היא החכמה והידיעה. ה כלומר: שאין להתהלל בחוסר תאוה ובהעדר הרגש הנאה, - כי לא מעלה היא אלא פחיתות, כאמור למעלה (פ"ד, עמוד קסה); אלא בזאת יתהלל המתהלל: בהתגברותו על התאוות ובמשלו ברוחו. ו לו גם לא אסרה התורה, לא הייתי עושה זאת - מחוסר נטייה אליה. ז (תורת כהנים, פ' קדושים). ח ובספרא שלנו: אלעזר בן עזריה. ט אין ברצוני. י של חכמינו ז"ל והפילוסופים. יא לכאורה, לפי הסקירה הראשונה השטחית. יב אלא הם משלימים וממלאים זה את זה. יג בין אונאת ממון במקח וממכר, ובין אונאת דברים: לצער את חברו בדברים בעלמא. יד (יומא סז:), וזה לשונם: את משפטי תעשו (ויקרא יח, ד), דברים שאמלי לא נכתבו - דין הוא שיכתבו, ואלו הם: ע"ז, גילוי

ראויות הן לקטב. ויקראו אותן קצת מחכמינו האחרונים אשר
 חלו חלי המדברים: "מצוות השכליות"², ואין ספק שהנפש

עריות ושפיכות דמים, גול"י וכו'. ואין סתירה בין הברייתא דתורת כהנים
 שהבאנו לעיל, שהוא מונה את, הערוה" בין הדברים שלא יאמר עליהם: "אי
 אפשי", ובין הברייתא הזאת ממסכת יומא המונה, גילוי עריות" בין הדברים
 "שאלמלי לא נכתבו, דין הוא שיכתבו" – כי שני מיני "עריות" הם: "ערוה" –
 היא מן העריות שאלמלא נכתבו לא היו אסורות, והן מן המצוות השמעות"³,
 או מן המקובלות, כמבואר בסמוך, כגון: קדשה, שניות לעריות וכיו"ב;
 וגילוי עריות" – הן מן המפורסמות, שהדעת נוטה להן, כלומר: שהשכל-
 המעשי וההכרה המוסרית האנושית הכירה שתועבה הן, ועון פלילי יש בהן, כגון:
 אשת-איש וכיו"ב. העריות האלה נקראות: "עריות בני נח". ראה (הלכות
 מלכים פרק ט, ה"א). א הכוונה – לדעת המפרשים – לרב סעדיה גאון ז"ל
 שהכניס למחקר הדתי היהודי משיטת, המדברים" – הם חוקרים דתיים באמונה
 המושלמת. ראה למעלה פרק א' (עמוד קנו, הערה ו'). וכן רמז אליו רבנו
 (מז"נ ח"א, עא) באמרו שם: "ולקחו מהם (מן המדברים) חברינו מה שלקחו
 והלכו בדרכם". במלת, חברינו" כיוון הרמב"ם לרב סעדיה גאון וליוסף אבן
 צדיק, מחבר הספר הפילוסופי: "עולם קטן" (ווייס). המדברים" היו בהם שתי
 כתות: א) אשעריה ב) ומותעזילה. בני הכת הראשונה היו האדוקים שבהם. הם
 האמינו בגזירה קדומה ובשלילת רצון האדם החפשי. את ההגשמות שבתורה
 (אנטרופומורפיזם בלע"ז, כגון: יד ה', עיני ח', וכן אלה שבקוראן, היו מבארים
 כפשוטן, ובני הכת השנייה חייבו את רצונו החפשי של האדם בהתאם לתורה
 שיעדת שחר לשומרי מצוותיה ועונש לעוברים עליהן; ואת ההגשמות ביארו
 כמונו בתור השאלות, מטפורה בלע"ז. ב כך יקראם רב סעדיה גאון בספר
 (האמונות והדעות" מ"ג פ' א-ב). הרמב"ם מתנגד לכנוי זה, מפני שהשם
 "שכלי", בערבית: עקל, משמעו: השכל העיוני – והוא אינו הולם, איפוא
 למצוות אלה שהן מן המפורסמות, כלומר: שהן נטועות, אמנם, בלב האדם
 בתור דברים מוסריים טובים ויפים, או רעים ומגונים והשכל המעשי מחייב
 אותם – אבל לא "מושכלות" מפאת השכל העיוני. ראה (השיטה הפסיכולוגית
 המימונית" לשייער, עמוד 106, 24). רק שתי המצוות הראשונות מעשרת-
 הדברות: מציאות ח' – "אנכי ה' אלהיך", ואחרות – "לא יהיה לך אלהים
 אחרים" הן מצוות שכליות, מפני שישורן בשכל העיוני ובחקירה המדעית.
 ראה (יסוה"ת פרק א'; מז"נ חלק ב, לד). אולם כל שאר המצוות, בין אלה
 המפורסמות שקרא אותן רב סעדיה גאון: "שכליות", מפני שהשכל המעשי
 מחייב אותן וההכרה המוסרית דורשת אותן, ובין המצוות שקרא אותן הגאון:
 "שמעות", מפני שאין הדעת נוטה להן, ואלמלא נכתבו לא היו רעות כלל,
 כמבואר בסמוך – נקראות סתם: "מצוות", או "משפטים". ראה (הל' מעילה
 פ"ח, ה"ח; מז"נ ח"ג, כו). רבנו ז"ל בספרו (מלות ההגיון" שער ח') מונה
 ארבעה מיני משפטים הנחשבים למאומתים שאפשר לסמוך עליהם, ואין צורך
 להביא עליהם ראיה, ואלה הם: א) מוחשים – משפטים שנסדו על השגות
 החושים, כגון: זה שחור וזה לבן, ב) מושכלות – משפטים המיוסדים

אֲשֶׁר תִּכְסֹף לְדָבָר מֵהֶם וּתִשְׁתַּוְּקַק אֲלֵיוֹ — שֶׁהִיא חֲסָרָה^א; וְשֶׁהַנֶּפֶשׁ
 הַחֲשׂוּבָה לֹא תִתְאַוֶּה לְאֶחָד מֵאלֵיו הַרְעוֹת קָלָל, וְלֹא תִצְטַעַר
 בְּהַמְנַעֶה מֵהֶם. אֲבָל הַדְּבָרִים שֶׁאָמְרוּ עֲלֵיהֶם הַחֲכָמִים, שֶׁהַכּוֹבֵשׁ
 אֶת-יִצְרוֹ מֵהֶם הוּא יוֹתֵר חָשׁוּב וּגְמוּלוֹ יוֹתֵר גְּדוֹל — הֵם: הַתּוֹרוֹת
 הַשְּׂמֻעוֹת^ב, וְזֶה אָמַת; שֶׁאֵלְמַלֵּא הַתּוֹרָה לֹא הָיוּ רָעוֹת קָלָל.
 וּמִפְּנֵי זֶה אָמְרוּ: שִׁצְרִיף הָאָדָם שְׂיָגִים נִפְשׁוֹ אוֹהֶבֶת אוֹתָן וְלֹא
 יִהְיֶה לוֹ מוֹנֵעַ מֵהֵן רַק הַתּוֹרָה. וּבְחֵן חֲקֻמָּתָם, עֲלֵיהֶם הַשְּׁלוֹם
 וּבִמְהֵרָה-שֶׁהִקְשִׁילוּ. שֶׁהֵם לֹא אָמְרוּ: אֵל יֹאמֵר אָדָם: אִי-אֶפְשִׁי
 לְהִרְגֵה הַנֶּפֶשׁ; אִי-אֶפְשִׁי לְגַנֹּב; אִי-אֶפְשִׁי לְכַנּוֹב^ג, אֶלְאִ: אֶפְשִׁי, וּמָה
 אֶעֱשֶׂה — אָבִי שֶׁבְשָׂמַיִם גָּזַר עָלַי^ד; אֲבָל הֵבִיאוּ דְבָרִים, שְׂמֻעִים^ה י
 כָּלָם: בָּשָׂר בְּחֻלְבָּ, וּדְבִישֵׁת שֶׁצִּטְנָה, וְעֵרִיּוֹת. וְאלֵיו הַמְצׁוֹת
 וְכִיּוֹצֵא בָהֶן, הֵן אֲשֶׁר קָרְאוּ הַשֵּׁם-יִתְבָּרֵךְ: חֻקוֹת. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ,
 זְכוּרֵנוֹם לְבָרְכָהּ: חֻקִּים שֶׁחֻקְתִּי לָהּ — אֵין לָהּ רְשׁוֹת לְהִרְהַר
 בָּהֶם; וְעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים מְשִׁיבִין עֲלֵיהֶם, וְהַשְּׁטָן מְקַטְרֵג בָּהֶם,

בשכל העיוני הבריא. בין מושכל ראשון המובן מאליו, כגון: תפוח שלם גדול יותר ממחציתו^א, ובין מושכל שני המיוסד על מופתים והיקשים הגיוניים. ג) מפורסמות — משפטים מיוסדים בדעת הציבור, שהרגש המוסרי והשכל-המעשי מחייבים אותם, כגון: להיות נדיב טוב ומיטיב — טוב ויפה; להיות נבל כפוי טובה — לא טוב ולא יפה. ד) מקובלות — משפטים שנמסרו בקבלה בשם אחד נבחר הידוע לשבח, או נבחרים רבים, אוטוריטיט בלע"ז. בשנים הראשונים: במוחשות ובמושכלות — מבחינים בין אמת ושקר: אם הוא לבן, או אינו לבן; אם שתי פעמים שתיים הן ארבע, אם לאו. ובשנים האחרונים, וביחוד במפורסמות — מבחינים בין טוב לרע, בין נאה ומגונה. וזה הוא שאמר רבנו לעיל (ע' קפח): „הם העניינים המפורסמים אצל כל בני אדם.“ א ולקויה היא בפחיתות המדות בניגוד לרגש המוסרי האנושי והשכל המעשי. ב גם „מונח“ זה הניח רב סעדיה גאון, ופירושו: המצוות אשר שמעו אבותינו על הר סיני: ולוא זאת לא היה השכל המעשי ורגש המוסרי מחייבים אותם. ובעל „חסד אברהם“ אומר: „שמעיות“ — „שצריכים להשמיע אותן, לפי שאינן תלויות בסברת האדם.“ ג שאסרה אותן והזהירה עליהן. ד ובדברי המשל שבחרו להם. ה שכל אלה הן „המפורסמות“ שהדעת נוטה אליהן, והשכל-המעשי וההכרה המוסרית דורשות אותן; ואילו לא נכתבו — ראויות היו להיכתב. ו שהם מן ה„מקובלות“. ז לא „גילוי עריות“ — שהן מן ה„מפורסמות“. ח (יומא סזא. ט, יצר הרע משיב עליהן להטעות את ישראל ולומר: שהתורה אינה אמת, כי מה תועלת בכל אלה? (רש"י שם).

קגון: פרה אדמה וְשֶׁצִיר הַמִּשְׁלֵחַ וכו'. וְאֲשֶׁר קָרָאוּ אוֹתוֹן
הַאֲחֻרוֹנִים: שְׁכָלִיּוֹת, יִקְרָאוּ: מְצוֹת, כְּפִי מַה שֶּׁבָּאָרוּ הַחֻקִּים.^א
הַגַּה הַתְּבָאָר־לָךְ מִלֵּךְ מַה־שֶּׁאֲמַרְנוּ אִיזוֹ מִן־הַעֲבֹרוֹת יִהְיֶה
מִי שֶׁלֹּא יִשְׁתַּוְּק אֲלֵיהֶן יוֹתֵר חֲשׁוֹב מִן־הַמִּשְׁתַּוְּק אֲלֵיהֶן וְכוּבֵשׁ
יָצְרוּ מֵהֶן, וְאִיזוֹ מֵהֶן יִהְיֶה הַעֲנָן בְּהַפְדָּי. – וְזֶה חֲדוּשׁ נִפְלָא
בְּהַעֲמִיד שְׁנֵי הַמֵּאָמְרִים, וְלִשְׁוֹנָם מוֹרָה עַל־אַמְתָּת מַה־שֶּׁבָּאָרְנוּ.
וְקָבַר נִשְׁלָמָה בְּזֶנֶת זֶה הַפָּרֶק.

פָּרֶק שְׁבִיעִי

(בְּפִחִיצָה וְעֵגְלָה ז')

הַרְבֵּה יִמְצָא בַּמִּדְרָשׁוֹת וּבַאֲגָדוֹת, וְיֵשׁ מֵהֶן בְּמִקְרָא: שֵׁשׁ
מִן־הַנְּבִיאִים מִי שִׁירָאָה הַשֵּׁם־יִתְבָּרַךְ מֵאַחֲרֵי מַחִיצוֹת רַבּוֹת,^א
וּמֵהֶם, מִי שִׁירָאָהּ מֵאַחֲרֵי מַחִיצוֹת מוֹעֲצוֹת^ב – לְפִי קַרְבָּתָם אֶל
הַשֵּׁם־יִתְבָּרַךְ וְלְפִי מַעֲלָתָם בְּנִבְוָאָה. עַד שֶׁאָמְרוּ: מִשֶּׁה רַבְּנוּ,
עָלִינוּ הַשָּׁלוֹם, רָאָה הַשֵּׁם־יִתְבָּרַךְ מֵאַחֲרֵי מַחִיצָה אַחַת בְּהִירָה,

א רב סעדיה גאון. ב בתלמוד: תרי"ג מצוות (מכות כג:). אמנם, מדבר רבנו ז"ל בשאר חיבוריו רואים, שלאמתו של דבר אין כלל מצוות בלתי שכליות ומשפטיות צדקו יחידיו. וגם ה"חוקים" שאמרו חז"ל: שאין להרהר אחריהם – גם הם טעמם ונימוקם עמם. כי לא דבר ריק הוא, אלא נעלם מאתנו לקוצר דעתנו, והמצוה על כל בעל תורה לחקור ולבקש טעמן (הלכות מעילה פרק ח, הלכה ח). אלא המצוות הללו שתועלתן מבוארת אצל ההמון, יקראו: משפטים; ואשר אין תועלתן מבוארת, יקראו: חוקים" (מור"ג ח"ג, כו). ג הן המצוות המפורסמות, או ה"שכליות" לפי רב סעדיה גאון. ד שיש גם להשתוקק אליהן – אלו הן המצוות המשמעותיות, או המקובלות. ה מאמר חז"ל ומאמר הפילוסופים זה לעומת זה, וההוכחה כי הם משלימים זה את זה ואין סתירה ביניהם. ו שם בנוי בלשון המשנה ממקור חוץ, חיץ: והוא בונה חיץ (יחזקאל יג, י), כמו: "משימה" ממקור שום, שים: שום תשים עליך מלך (דברים יז, טו) – כל משימות שאתה משים אל יהו אלא מקרב אחיך" (יבמות מה:). ושתי הוראות לה: א) מקום גדור ומיוחד, כמו: "מה אתה מחיצה לעצמך, אף הם מחיצה לעומם" (מכילתא שמות כט, יד); ב) קיר מבדיל, כמו: "השותפין שרצו לעשות מחיצה" (ב"ב ב. ב.), ו פירושה ומובנה כאן. ה קירות, וילאות המבדילות בין הנביא ובין הקב"ה, ואין ראייתו בהירה כל צרכה. ו וראייתם קצת יותר בהירה. ז (יבמות מט:).

קלומר: מזהירה. והוא אָמַרְם: הַסְפֵּל בְּאַסְפֵּקְלֵיָא הַמְאִירָה"י.
 וְאַסְפֵּקְלֵיָא – שם הַפְּרָאָה הַנִּצְעָה מְגוּף הַמְזַהֵר בְּשֵׁם וְנִכְוִיּוּת.
 כְּמוֹ שֶׁהַתְּבָאָר בְּסוּף כָּלִים"י.

והַפְּנִיָה בְּזֶה הַצְּנִין' מֵהַשְּׂאֵמֵר קָה, וְהוּא שְׂאֵנְחֵנוּ בְּאַרְנו
 בְּפֶרֶק הַשְּׂנִי: שֶׁהַמַּעֲלֹת, מֵהֵן – מַעֲלֹת שְׂכָלִיּוֹת', וּמֵהֵן – מַעֲלֹת
 הַמַּדּוֹת"י. וְכֵן הַפְּחִיתִיּוֹת, מֵהֵן – פְּחִיתִיּוֹת שְׂכָלִיּוֹת: כְּסָקְלוֹת וּמַעֲוֹט
 הַהֲבָנָה, וְלַחֲקֵי הַתְּבוּנָה; וּמֵהֵן – פְּחִיתִיּוֹת הַמַּדּוֹת: כָּלֵב הַפְּאָנָה,
 וְהַגְּאָנָה, הַרְגֵי, וְהַפְּעֵס, וְהַעֲזוּת, וְאַהֲבַת הַקְּמוֹן וְהַדּוּמָה קָהוּ,
 וְהֵן רַבּוֹת מְאֹד. וּבְקָר וְכַרְנֵי הַסְּדֵר בִּידִיעֲתוֹן' בְּפֶרֶק הַרְבִּיעִי.
 וְאַלֵּי הַפְּחִיתִיּוֹת כְּלָן – הֵן מְחִיצוֹת הַמְּבַדִּילוֹת בֵּין
 הָאָדָם וּבֵין הַשָּׁם – יְתִבְרָךְ. מֵאֲמֵר הַנְּבִיא מְבָאָר זֶה: כִּי
 אִם-עֲזַנְתִּיכֶם הָיוּ מְבַדִּילִים בֵּינְכֶם לְבֵין אֱלֹהֵיכֶם (ישעיה נט, ב).
 יֵאמֵר": שְׂעֻנוֹמִינוּ – וְהֵן אֵלֵינוּ, הַרְעוֹת", כְּמוֹ שֶׁכָּרְנוּ – הֵן
 הַמְּחִיצוֹת הַמְּבַדִּילוֹת בֵּינֵינוּ וּבֵינוּ יְתִבְרָךְ.

וְדַע, שְׂפָל-נְבִיא לֹא נִתְנַבֵּא אֶלָּא אַחַר שִׁיְהִי לֹו כְּלֵי-הַמַּעֲלֹת

א וזה לשונם (שם): כֵּל הַנְּבִיאִים נִסְתַּכְלוּ בְּאַסְפֵּקְלֵיָא שְׂאֵנָה מְאִירָה;
 מִשֶּׁה רַבְּנוּ נִסְתַּכְלוּ בְּאַסְפֵּקְלֵיָא מְאִירָה" (פירוש רש"י: הַנְּבִיאִים כִּסְבוּרִים
 לְרֵאוֹת – וְלֹא רָאוּ; וּמִשֶּׁה נִסְתַּכְלוּ וַיִּדַע שֶׁלֹא רָאָהוּ בַּפְּנִיּוֹת). ב וזה לשון
 רַבְּנוּ בְּפִירוּשׁוֹ שֵׁם: „אַסְפֵּקְלֵיָא” – הוּא הַמְּסַךְ הַנִּעֲשֶׂה כְּדֵי שִׁירָאוּ מֵאַחֲזֵרֵי
 הַצּוּרוֹת, וְהִיא – לְפִי דַעֲתִי – מֵלֶה מוֹרַכְבַּת: סִפְק־לְרֵאִיהַ (רֵאִיהַ מִסּוּפַקַת
 וּמִשׁוֹבֶשֶׁת). וְזֶה הוּא: שֶׁהַאִישׁ הַנִּרְאָה מֵאַחֲזֵרֵי הַמְּסַךְ מוֹכּוּכִית אוֹ מִשׁוֹהֵם, אוֹ
 מְדַבֵּר בְּהִיר זוֹלָתָם – אֵינוֹ נִרְאָה בְּמִקּוּמוֹ הָאֲמֵתִי, כְּמוֹ שֶׁהַתְּבָאָר בַּחֲכַמַת
 הַמְּבַטִּים, אֶפְסִיק בַּלְע"ז. וְהַמְּסַךְ הַבְּהִיר נִקְרָא: „אַסְפֵּקְלֵיָא מְאִירָה". הַעֲרוּךְ,
 וְכֵן גַּם לְוִי בַּמְּלוֹנוּ מִפְּרָשִׁים: „אַסְפֵּקְלֵיָא” – מֵלֶה רוֹמִית. שֵׁם שֶׁל אַבְנֵי שְׁקוּפָה
 שֶׁפִּיגַעֲלִשְׁטִיין בַּלְע"ז, הַמְּתַחַלֶּקֶת לְצוּחוֹת דִּקִּים; וְהַקְּדוּמִים הָיוּ מִשְׁתַּמְשִׁים בָּהּ
 בְּמִקּוּם זְנוּגִיּוֹת לְחֵלוֹנוֹת בְּתִיהֵם". הַתְּרֻגּוֹם הָאֲרַמִּי שֶׁל „וּזְכוּכִית” (אִיּוֹב כח, יז)
 אִסְפֵּקְלֵרָא. ג עֲנִין הַמְּחִיצוֹת הָאֲמוּרוֹת בְּנִבּוּאָה. ד דַּעַה וְהַשְּׂכָל. ה מוֹסְרִיּוֹת.
 ו קֶשֶׁה הַבְּנָה. שְׂאֵנֵנוּ תוֹפֵס בְּנִקְל אֵלָּא בְּקוּשִׁי וּבְדוּחַק גְּדוֹל. וּנְוִ"א: וְרוּחַק
 הַתְּבוּנָה. ז כְּדֵי שִׁיכִירוֹן לְקַצּוֹתֵיהֶן וּכְנוּיֵיהֶן כְּסִדְרָן. ח רְצוּנוּ לְוִמֵר. ט בְּנוּגַע
 לְדִיבּוּר הַצִּירוּרִי: „מֵאַחֲרֵי מְחִיצָה", מִסָּךְ, פְּרִגּוּד שֶׁרַבְּנוּ מִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם כְּאֵן
 וּבְמוֹנֵי (ח"ג, ט, נא) – כּוֹתֵב ר' מִשֶּׁה שְׁטִינְשֵׁנִידֵר ז"ל בְּ„מֵאֲמֵר הַיְחוּד" הַמִּיּוֹסֵס
 לְרַמְבַּ"ם שֶׁהוּא הוֹצִיָאוּ לְאוּר בִּשְׁנַת תְּר"ז (ע' 21 ה'ע' 44): „תּוֹאֵר הַמְּסַךְ לְקוֹח.
 לְדַעֲתִי, מִן הַפְּרוּכַת, אוֹ מִמְנַהֵג מְלִכֵי פֶרַס עַל כִּסְאֵם אַחֲזֵרֵי הַפְּרִגּוּד”.

השקליות, ורב מעלות המדות והחוקות" שבהן, והוא אקראי:
 "אין הנבואה שורה, אלא על-חכם, גבור וצפיר". ו"חכם" –
 הוא כולל כל-המעלות השקליות בלי ספק. ו"צפיר" – הוא
 המעלות המדות, רצוני לומר: ההסתפקות, מפני שהם קוראים
 המסתפק – צפיר. והוא אקראי בגדר "הצפיר": "אינהו צפיר" –
 השמם בחקו", רצונו לומר: ש"סיפיקי לו במה-שהמציא לו
 זמנו", ולא יקאב" במה-שלא המציא לו. וכן, גבור" – הוא גם-
 כן במעלות המדות, רצוני לומר: ש"ינהיג כחותיו" כפי הדעת
 והעצה, כמו שבארנו בפרק החמישי, והוא אקראי: "אינהו
 גבור" – הכובש את-יצרו".

ואין מתנאי הנביא שיהיו אצלו כל-מעלות המדות, עד
 שלא תפחיתהו פחיתות" – שהרי שלמה המלך, עזרי השלום, הצידי
 עזרי הפתוב: בגבעון נראה "אל-שלמה (מלכים-א ג, ה),
 ומצינו לו פחיתות מדות, והיא: לב התאנה, ב"באר" בקרבנות
 נשים, וזה "מפעלות תכונת לב התאנה. ואמר" מבאר: הלא
 על-אלה חטא שלמה (נחמיה יג, כו). וכן דוד המלך, עזרי

א הכי חשובות שבהן. ג (שבת צב. ; נדרים לח.). ג שמסתפק במה
 שיש לו. ד (אבות פ"ד, מ"א). ה בביאור המדויק של המושג "עשיר". ו שרי
 לו. ז שגורלו ומזלו הספיקו לו. ח ואינו מצטער. ובהסתפק האדם במה שיש
 לו ובדבר החכמי, ולא יתאוה אל המתרות – יהיה פורש מן החמדה ומן
 הגזל ושאר המדות הרעות (ספר המעלות" ע' 32-33). ט את כחות נפשו,
 וביחוד את כח המתעורר. י לפי השכל וההסתכלות. יא (אבות, שם). ובהלכות
 "יסודי התורה" (פ"ו, ה"א) מנה רבנו רק חכם וגבור; ועשיר לא נזכר שם –
 מפני שגבור, המתגבר בדעתו על יצרו תמיד" הוא גם מסתפק במה שחננו
 אלהים ויש לו, ואינו חושש ואינו מצטער על מה שאין לו (רוידן). האתיקה
 המימונית (עמוד 115). במסכת שבת (שם) נמנית בין מעלות המדות גם, ובעל
 קומה". ועל זה יאמר ר' יוסף אלבו בספרו (עקרים" ג, יב): "כדי שיהא
 מהודר ומקובל בעיני האומה". ובמסכת נדרים, (שם) נמצא במקום: ובעל
 קומה – וענו, והיא החשובה בכל המדות ועולה על גביהן, כמאמרם: "מה
 שעשתה חכמה עטרה לראשה. עשתה עונה עקב לסוליתה" (ירושלמי שבת פ"א,
 הלכה ג). ורבנו לא חש להזכירה כאן, מפני שכנראה היא אצלו כדבר המובן
 מאליו ואין צורך להזכירו. יב כלומר: שלא תחסר לו אף אחת ממעלות
 המדות. יג מה שנתבאר וכו' לידי גילוי. יד רבוי נשים. טו הכתוב.

השָׁלוֹם, נְבִיאָא אָמַר: לִי דָבָר צוֹר יִשְׂרָאֵל (שמואל-ב כג, ג) —
 וּמִצָּאֵנוּ אוֹתוֹ: בְּעַל-אֶקְוִרֵי: אַף-עַל-פִּי שָׁמַשׁ בָּהּ כִּי אִם
 בְּעוֹבְדֵי גִלּוּלִים וּבַהֲרִיגַת הַכּוֹפְרִים, וְהִזָּה רַחֲמָן לְיִשְׂרָאֵל; אֲכַל
 בָּא בְּבֵאוּרִי בְּדַבְרֵי הַיָּמִים, שֶׁהַשָּׁם-יִתְבָּרֵךְ לֹא הִרְשָׁהוּ לְבָנוֹת
 בֵּית-הַמִּקְדָּשׁ, וְלֹא הָיָה רָאוּי בְּעֵינָיו לָזֶה לְרַב מֵה-שֶׁהָרַג. אָמַר:
 אַתָּה לֹא-תִבְנֶה בֵּית לְשָׁמַי כִּי דָמִים רַבִּים שִׁפְכָתָ אַרְצָה לְפָנָי
 (דברי הימים-א כב, ח). וּמִצָּאֵנוּ בְּאַלְיָהוּ, זְכוּר לְטוֹב, מִדַּת הַרְגָּנוּת.
 וְאַף-עַל-פִּי שֶׁשָּׁמַשׁ בָּהּ בַּכּוֹפְרִים וְעַלֵּיהֶם הָיָה כּוֹעֵס, אֲכַל אָמְרוּ
 הַחֲכָמִים: שֶׁהַשָּׁם-יִתְבָּרֵךְ לְקַחוּ וְאָמַר לוֹ, שְׂאִינוּ רָאוּי לְמַשֵּׁל
 בְּבָנֵי אָדָם וְלִהְיוֹת לָהֶם לְכֹהֵן, מִי שֵׁשׁ לוֹ קִנְיָה קָמוּ שֵׁשׁ לוֹ —
 כִּי יָמִיתִם. וְכֵן מְצִינוּ בְּשִׁמּוֹאֵל — שִׁפְחָדָה מִשְׂאוֹל; וּבִיַּעֲקֹב —
 שִׁפְחָדָה מִפְּגִישַׁת עֲשׂוֹי. אֵלֶּי הַמִּדּוֹת וְכִיּוֹצֵא בָהֶן — הֵן מְחִיצוֹת
 בֵּין הַשָּׁם-יִתְבָּרֵךְ עִם הַנְּבִיאִים, עַלֵּיהֶם הַשָּׁלוֹם. וּמִי שֵׁשׁ לוֹ שְׁמִי
 מִדּוֹת, אוֹ שְׁלֹשׁ מֵהֵן בְּלִתי מִמְצָעוֹת' — קָמוּ שְׁבָאֲרָנוּ בְּפֶרֶק הַרְבִּיעִי —
 וְאָמַר בּוֹ: שֶׁרָאָה הַשָּׁם-יִתְבָּרֵךְ מֵאַחַר שְׁמִי מְחִיצוֹת, אוֹ שְׁלֹשׁ.

א ובספרו (מו"נ ח"ב, מה) אין רבנו מחשיב אותם לנביאים גמורים.
 ב מפורש. ג שכן מצינו (סנהדרין קיג.): „אבא (חביבי וגדולי — רש"י) אליהו
 קסדן הוה“, שמפני שכעס על אחאב מלך ישראל לפסח ונשבע: חי ה'... אם
 יהיה השנים האלה טל ומטר (מ"א יו, א). ד בספר (תנא-דבי-אליהו" זוטא,
 פ"ח) נמצא כתוב: „כשאמר הקב"ה לאליהו: מה לך פה, אליהו? (מלכים-א
 יט, יג), היה לו לאליהו לומר לפני הקב"ה: „רבש"ע! בניך הם, בני בחונך
 הם, בני אברהם, יצחק ויעקב“. ולא די שלא אמר כן, אלא אמר: קנוא קנאתי
 לה' אלוהי צבאות כי עזבו בריתך וגו' (שם, יד). מיד התחיל הקב"ה לדבר
 עמו דברי תנחומין ואמר: „כשירדתי ליתן תורה לישראל לא ירדו עמי אלא
 מלאכי השרת שרצו בטובתם/ שנאמר (שם, יא): צא ועמדת בהר (הר סיני).
 המתין לו ג' שעות — ועדיין הוא עומד בדבריו הראשונים, ואמר שנית: קנוא
 קנאתי וגו'. באותו שעה אמר הקב"ה לאליהו: לך שוב לדרכך... ומה שיש
 בידך (לעשות אותם כלה) לא אוכל לעשות“. וכן בשינוי לשון קצת (ילק"ש
 מלכים, רמז ר"ח). ה כאשר שלחו ה' למשוח את דוד למלך, אמר: איך אֵלֶּךְ
 ושמע שאול והרגני (שמ"א טו, ב); והפחדנות — פחיתות היא, ו שנאמר: ויירא
 יעקב מאד (ברא' לב, ח), אחרי שהבטיחהו ה' (שם, כת, טו): כי לא אעזבך
 (נחמד אברהם). ו שיצאו משיווים, מ„שביל הזהב“ לאחת משתי הקצוות:
 לצד התוספת, או לצד החסרון.

ולא סרתיק" היות חסרון קצת המדות ממצט ממדרגת הנבואה^ב — שאנחנו מצינו קצת פחיתות המדות ימנעו הנבואה לגמרי, כפי ע. ס. אמרו: „כל-הכופע, אם נביא הוא — נבואתו מסתלקת ממנו". והביאו ראיה מאלישע שנסתלקה ממנו הנבואה כשכפס^י — עד שהסיר כפסו, והוא אמרו: ועתה קחו לי מנגן" (מלכים ב ג, טו).

ובעבור האנחה והדאגה של יעקב אבינו, עליו השלום, כל-ימי התאבלו על-יוסף — נסתלקה ממנו רוח הקדוש, עד שנתבשר בחייו. אמר: ותחי רוח יעקב אביהם (בראשית מה, כז). ואמר המתרגם: „ושבת רוח נבואה על-יעקב אבוהון". ולשון החכמים: „אין הנבואה שורה לא מתוך עצלות ולא מתוך עצבות — אלא מתוך שמחה".

וכאשר ידע משה רבנו, עליו השלום, שלא נשארה לו מחיצה שלא הסיר אותה, וכי נשלמו בו מעלות המדות כלן והמעלות השכליות כלן — בקש להשיג מהות השם-יתברך על-אמתת מציאותו — אחר שלא נשאר לו מונע — ואמר: הראני נא את-כבודך^י (שמות לג, יח). והודיעו השם-יתברך: שאי-אפשר לו זה, בהיותו שכל נמצא בחמר, רצונו לומר: מאשר הוא אדם, והוא אמרו: כי לא-יראני האדם נקי (שם, כ). הנה לא נשארה לו בינו ובין השגת הקדוש-ברוך-הוא על-אמתת מציאותו אלא

א כלומר: לא יפלא הדבר בעיניך להיות רחוק מהאמין בו. ב והוא מוסיף מחיצה מבדילה. ג (פסחים סו:). ד על יהורם בן אחאב (מלכים ב ג, יד). ה „להעביר כעסו שכעס על יהורם" (רש"י). ו של יוסף, שיוסף עודנו חי. ז אונקלוס. ח שרתה עליו רוח הנבואה שנעדרה ממנו עד כאן. ט (שבת ל:; פסחים קיז:). י ועל זה יאמר רבנו (מו"נ ח"ב, לו): „וזאת היא הסבה העצמית הקרובה לדעתי, בהסתלקות הנבואה בזמן הגלות בלי ספק: כי הוא עצבות או עצלות אשר ימצא אדם בעניניו — וכל שכן בהיותו עבד נכבש למס עובד... והוא יהיה הסבה לשוב הנבואה אלינו כקדמותה בימות המשיח, יעלה במחרה כמו שהבטיח". יא „כי הגיעה התעלותו מן האנושות עד המעלה המלאכותית, ולא נשאר מסך שלא קרעו ונכנס ממנו". ראה לעיל (הקדמת ספר „חלק" עמוד קלו). יב מהותך ועצמותך האמתית.

מחיצה אחת בהירה — והוא השכל האנושי שאינו נבדל. ונמל
אליו יתברך חסד בנתת לו מן ההשגה — אחר ששאלה — יותר
ממה שיהיה אצלו קדם שאלתו, והודיעו: שתקלית ההיא אי-
אפשר לו, מפני שהוא בעל גשם. וכנה אמתת ההשגה בראית
פנים"י — כי האדם כשיראה פני חברו, תהיה אז בנפשו תקוה
צורתו עד שלא יתערב לו עם זולתו, אפילו בשעה שאינו
רואה אותו. אבל כשיראה אחריו — אף-על-פי שהוא מכיר
בראיה ההיא — פעמים יספק עצמו ויתערב לו עם זולתו. כן
השגתו יתברך על-האמת — היא: ידיעת השם-יתברך מאמתת
מציאותו מה-שלא ישתתף במציאות ההיא זולתו מן-הנמצאות";
עד שימצא בנפשו מציאותו וזקה ונבדלת על-מה-שמצא בנפשו
ממציאות שאר הנמצאות. ואי-אפשר לאדם להשיג זה השיעור
מן ההשגה — אלא שהוא, עצמו השלום, השיג למטה מזה מעט.
והוא אשר כנה ואמר: וראית את-אחריי" (שמות לג, כג). ואני
עמיד להשלים זה הענין בספר הנבואה י.

ובאשר ידעו חכמים, וזרונם לברכה, ששני המינים האלו
מן-הפחיתות, רצוני לומר: השקליות והמדדות, הם אשר יבדילו
בין השם-יתברך ובין האדם, ובהן"י הוא יתרון מעלות"י הנביאים,

א מן החומר, מן הגוף ז"א: כל זמן היותו בחיים (מ"ג חלק ג, ט).
ב השגת ה' על אמיתתו. ג כל עוד שהוא חי ונפשו המשכלת שוכנת בגוף
גשמי ודבקה בו. ד שאמר לו ה': לפני לא יראו (שמות לג, כג). ה של חברו.
ו ולא יחליפהו באחר. ז יספק. ח כלומר: שאין מציאות כמציאותו. ט שהכיר
היטב ויודע: שלא הרי מציאותו של ה' כהרי מציאותם של שאר הנמצאים,
ואין ביניהן אלא שיתוף השם בלבד. ראה (יסוה"ת פרק א, ה"ז). י כלומר:
הוא השיג את מציאות הבורא בשלימות פחות מעט מזער; מדרגה שהנביאים
הקודמים והבאים אחריו לא הגיעו אליה. יא ושיעור המקרא כפי ביאורו של
רבנו ז"ל כך הוא: וראית את אחורי" — אתה תכירני, אבל לא מצד עצמותי
ואמיתת מציאותי, אלא מצד התגלותי בעולם: ע"י פעולתי בטבע ובהנהגת
העולם; ופני לא יראו" — אולם להכיר את כבודי מצד עצמותי ומציאותי
האמתית כמו ששאלת — לא תוכל, כי אמיתת מציאותי כמו שהיא לא תושג
(מ"ג ח"א כא, לו, לח). יב ראה (הקדמת פרק "חלק" ע' קלו). יג פחיתות
שכלית, או פחיתות מוסרית. יד במעלות השכליות והמדדות. טו בהן תלויה יתרונם

אָמְרוּ עַל-קַצְתָּם בְּמַה-שֶׁרָאוּ מִחֻקְמַתָּם וּמִדֹּתֵיהֶם: רְאוּיִים הֵם
 שֶׁתִּשְׁרָה שְׂכִינָה עֲלֵיהֶם כְּמֹשֶׁה רַבְּנֵנוּ, עֲלֵיו הַשָּׁלוֹם. וְלֹא יַעֲלֶם
 מִקֵּדָה עֲגִין הַדְּמִיוֹן – שֶׁהֵם דְּמוּי אוֹתָם בּוֹ, לֹא שֶׁהַשְּׁוּם
 אֶלְיוֹ חֲדָלָהּ. וְכֵן אָמְרוּ עַל-אַחֲרֵי: כִּיהוֹשֻׁעַ בֶּן-נֹון, עַל-הַצַּד
 אֲשֶׁר זָכְרָנוּ. וְזֶה עֲגִין אֲשֶׁר כּוֹנֵן לְבָאֵר בְּזֶה הַפָּרָק.

פָּרָק שְׁמִינִי

(בְּיַד יְהוָה הַאֲנוּשִׁית)

אִי אֶפְשֶׁר שִׁנְלַד הָאָדָם מִתְחַלֵּת עֲגִינֹו בְּטַבֵּעַ בַּעַל מַעֲלָה,
 וְלֹא בַעַל חֶסֶד, כְּמוֹ שְׂאִי-אֶפְשֶׁר שִׁנְלַד הָאָדָם בְּטַבֵּעַ בַּעַל
 מְלָאכָה מִן-הַמְּלָאכֹות. אֲבָל אֶפְשֶׁר לְאָדָם שִׁנְלַד בְּטַבֵּעַ מוֹכֵן
 לְמַעֲלָה אוֹ לְחֶסֶד, בְּהִיּוֹת פְּעֻלַּת הָאֵחָת מֵהֵן יוֹתֵר קֵלָה עֲלֵיו
 מִפְּעֻלַּת הָאֵחָת. וְהַמְּשַׁלֵּ בּוֹ: כְּשִׁיחֵהָ הָאָדָם מִגֹּזֹו נֹוֹטָה אֵל
 הַיָּקֵשׁ וְיִהְיֶה עֲצָם מֵחוֹ זָךְ, וְהַלְחֹת בּוֹ מַעֲטָה – יִקַּל עֲלֵיו

שֶׁ הַנְּבִיאִים בִּינָם לְבֵין עֲצָמָם בְּמַעֲלוֹת הַנְּבוּאָה, וְכֵן בִּינָם לְשֹׂאֵר בְּנֵי אָדָם.
 א (סְכָה כֹת; ב"ב קל"ד.) ב שְׁמוֹנִים תְּלִמִּידִים הָיוּ לוֹ לְחֵלֶל הַזֶּקֶן: שְׁלֹשִׁים
 מֵהֶם – רְאוּיִים שֶׁתִּשְׁרָה עֲלֵיהֶם שְׂכִינָה כְּמֹשֶׁה רַבְּנֵנוּ; וְשְׁלֹשָׁה מֵהֶם – רְאוּיִים
 שֶׁתַּעֲמֹד לָהֶם חֵמָה כִּיהוֹשֻׁעַ בֶּן-נֹון. ג שְׁאֵמְרוּ: כְּמֹשֶׁה רַבְּנֵנוּ. לְכוּמֵר: אֵל תִּשְׁכַּח
 לְהַבְחִין בַּהֲבֵדֵל שֵׁשׁ בֵּין דְּמִיוֹן לְשׁוּיוֹן. ד דְּמִיוֹן קֶצֶת, מֵאִיזָה צַד שֶׁהוּא.
 ה שׁוּרִיּוֹן גְּמוּר, שֶׁהָיָה הַתּוֹרָה מַעֲדָה עֲלָיו: וְלֹא קָם עוֹד נְבִיא בִּישְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה
 (דְּבָרִים ל"ט, י). ו עַל הַהֲבֵדֵל שֶׁבֵּין נְבוּאָה מִשֶׁה רַבְּנֵנוּ לְנְבוּאָה שֶׁאֵר הַנְּבִיאִים,
 רָאָה (הַקְּדָמַת פָּרָק, חֲלָק"ה הַיְסוּד הַשְּׁבִיעִי; יִסוּה"ת פ"ז, ה"ז; מו"נ ח"ב, ל"ה).
 ז וְנֹו"א: בְּטַבֵּעַ הָאֲנוּשִׁי, ז מְרֵאשִׁית יִצִּירְתּוֹ, מְלִידָה. ח לְכוּמֵר: אָדָם כִּי יוֹלֵד,
 בְּטָרֵם הִיּוֹת לוֹ כֹּל נִסְיוֹן – הוּא בְּבַחֲיִנַת לֹחַ חֲלָק (טְבוּלָה רוּחַ בְּלַע"ז),
 שִׁיכּוּלִים לְכַתּוּב עֲלָיו כֹּל מַה שְׂרוּצִים; שְׁאֵלְמֵלֵא זֹאת – אִי אֶפְשֶׁר הִיָּה לְשִׁנּוֹת
 אֵת אִפּוֹ וְתִכּוֹנְתּוֹ, אֵת מְדוּתוֹ וּמְנַהֲגוֹ מִטּוֹב לְרַע וּמְרַע לְטוֹב עַל יַדֵּי הַרְגֵל
 וְהַשְׁתַּדְּלוֹת, כֶּשֶׁם שְׁאִי אֶפְשֶׁר לְשִׁנּוֹת עַל יַדֵּי הַרְגֵל אֵת טַבֵּעַ הָאֲבָן שֶׁלֹא תִסּוּף
 לְמַטָּה, וְאֵת טַבֵּעַ הַשְּׁלֵהֶבֶת שֶׁלֹא תַעֲלֶה לְמַעֲלָה. כֹּלל גְּדוּלָּה הוּא: דְּבָרִים שְׁבַטְבַּע
 אֵינָם מִשְׁתַּגִּים עַל יַדֵּי הַשְׁתַּדְּלוֹת וְהַרְגֵל. הַשׁוּה (סֵפֶר הַמְּדוּת"ה תְּרִגוֹם שׁוּלְבוּים
 מֵאֵמֶר ב, פ"א עמ' 16). ט מוֹכֵשֶׁר, מוֹכֵן בְּנִטְיָה טַבְעִית (דִּיסְמוּוִיצִיָּה בְּלַע"ז).
 י הוּא אִפּוֹ הַטַּבְעִי שֶׁל הָאָדָם הַמֵּתֻנָּה – לְפִי תוֹרַת הַרְמוּאָה שֶׁל הַרְאֹשִׁינִים,
 עוֹד מִיּוֹמַת חִיפּוֹקְרֵס הַיּוּנִי – מְעִירוֹב אַרְבַּע הַלִּיחוֹת שְׁבוּ, כְּמוֹ שְׁבִיאָרְנוּ כְּבוֹ
 לְמַעֲלָה (פ"ד עמ' קסו, ע"י"ש). יא חֲרַכְבְּתִי – אֹמֵר אֱלֹהִים – גּוֹסֵס שֶׁל אָדָם
 מִלֶּחַ וְיוֹבֵשׁ, וְחוֹם וְקוֹר... שְׁמַתִּי מִשְׁכַּן הַיּוֹבֵשׁ – בְּמֵרָה הַשְּׁחוּרָה, וְהַחוֹם – בְּמֵרָה

קג"ס" וקזכ"ר, וקדבין העגגנים יותר מבעל קהה קנהי רב-הלכות במח. אכל אם יונח האיש שהוא המוכן במזגו אל זאת המעלה מקדתי למד קל, ולא יעורר פחותיו - ישאר סקל" בלי ספק. וכן קשילמדו ויבינו זה העב הטבע, רב-הלכות - ידע ויבין, אכל" בקשי. ועל-זה המין בעצמו" ימצא איש שמזג לבו יותר חס' ממה-שצריך - יהיה גבור, רצוני לומר: מוכן לגבורה. אם ילמדוהו הגבורה - יהיה גבור בקהרה בלי ספק". ואחר, מזג לבו יותר קר"י ממה-שצריך והוא מוכן לצד המרד והפסד, וכשילמדוהו וינגילוהו" - יקבלם מהרה. ואם יכונן בו הגבורה" - לא ישוב" גבור רק בקשי גדול, אכל ישוב קשינגילוהו בלי ספק".

ואמנם בארתי קה זה, שלא תחשב השגעונות אשר ישקרו בהם חכמי הפוכבים" - אמתיות" כי יחשבו שמוזל" האדם ישימהו בעל מעלה, או בעל חסרון; ושהאיש מקרח על-המעשים הים" בהקרח" אמן אני יודע, שהדקר המסכם עליו מתורתנו" ומפילוסופי יון", כמו שאמתוהו טענות" האמת: שפעלות האדם קלן מסורות לו אין מקרים אותו בהו, ולא

הצהובה, והלח - בדם, והקור - במרה הלכנה, הפלגמה (אגרות האחים הצרופים" ח"א, איגרת ט'), א ללמוד. ב ולשמור בזכרונו את למודו. ג שגברה בו המרה הלכנה, הפלגמה - והוא פלגמטי ואדיש. ד ולא ישתדל לקנות דעת. ה בער לא ידע, ו ויסבירו, ילמדו אותו בינה. ז גס הטבע ועל המוח מרוב הליחות שבו. ח אמנם. ט ועל דרך זה; ובדיוק כך. י שגברה בו המרה האדומה. יא מטאת היות לו ההכנה הטבעית לכך מראשית יצירתו. יב כשגברה בו ליחות הפלגמה. יג לפחדנות, להרתע מפני כל. יד אם אומנו ומחנכו ירגילוהו למעשי גבורה, להיות עשוי לבלי חת. טו להיות. טז למרות ההכנה הטבעית שלו למורד ופחד, - כי ההרגל נעשה טבע שני, והוא המכריע וקבע את האופי. יז האיטגנינים, האסטרוגים. יח שלא תחשוב הבליהם ומשוגותיהם לדברים שיש בהם ממש. יט לידתו. כ לומר: שמוזל השעה שבה נולד האדם הוא הגורם. כ הטובים והרעים שהוא עושה במשך ימי חייו. כא בעל כרחו, באופן פטלי; ואין בידו לשנות זאת - כי אין הדבר תלוי בו. כב ראה (מורה נבוכים" ח"ג, יז). כג (ספר המדות" מאמר ב, פ"א; מ"ג, פ' א"ג-ז). כד כמו שהוכיחו את אמיתתן בראיות נאמנות.

מביא אותו" – זולת עצמו – קלל, שיטהו לצד מעלה, או לצד חסרון – אלא-אם-כן תהיה לו תקנת המזגים קד, כמו שבארנו: שיקל לו עונן, או יקבד; אבל שיתחייב, או יהיה-בו נמנע' – אין זה קלל. ואילו היה האדם מקרח על-פצעותיו – יהיו בטלות מצוות" התורה ואזהרותיה ויהי הכל שקר גמור, אחר שאין בחירה לאדם במה-שיעשה! וכן היה מתחייב בטול הלמוד ובהתלמדות^ט, ולמוד כל-מלאכת-ממשכת^י. היה כל-זה הקל ולבטלה, אחר שהאדם אי-אפשר לו קלל – מפני הגורם המקרים אותו מחוץ זולתו, לפי דעת האומרים זה – שלא יעשה הפעל הפלוגי, ומקלי שידע החקמה הפלוגית, ושלא תהיה לו המדה הפלוגית. והיה הגמול והענש גם-כן עול גמור: הן ממנו קצתנו לקצתנו^{יא}, הן מהשם-יתברך לנו^{יב}. שנה שמעון שהרג לראובן – אחר שנה מקרח שיהרג, ונה מקרח שיהרג – למה נענש שמעון? ואיך יתכן גם-כן עליו יתברך, צדיק וישר הוא,

* אין גורם חיצוני שיביאהו לידי כך. באיגרת התשובה לקהלת מרשי" פ"א (אגרות הרמב"ם" קובץ ב' עמ' כו) כותב רבנו בזה הלשון: "יודע אני שאפשר שתמצאו דברי יחידים מחכמי האמת, רבותינו ע"ה, בתלמוד ובמדרשות (כגון: שבת קנו:), שדבריהם מראים שבעת תולדתו של אדם גרמו הכוכבים כך וכך – אל יקשה זה בעיניכם. שאין ראוי לאדם להניח דברים של דעת שכבר נתאמתו הראיות בהן ויתלה בדברי יחיד מן החכמים, ע"ה, שאפשר שנתעלם ממנו דבר באותה שעה; או שיש באותם הדברים רמז, או אמרם לפי שעה ומעשה שהיה. ולעולם אל ישליך אדם דעתו אחריו – כי העינים הם לפנים ולא לאחור". ב כלומר: רק זה לבד: שהוא, נולד בטבע מוכן למעלה, או לחסרון, ולא יותר. ג שיהא מוכרח לעשות, או לעשות כך וכך. ד או שלא לעשות ולא לעשות כך וכך. ה רמ"ח מצוות עשה. ו שס"ה מצוות לא-תעשה. ז והוא מוכרח על כל מעשיו. ח ללמד את אחרים. ט ללמוד מעצמו, או מאחרים. י אומנות או אומנות. יא שיענוש איש את רעהו; או שהחברה תענוש את העובר על אחת מחקותיה. השוה (ספר המדות" מג ע' 32-33 תרגום שולבוים). יב ואלה דברי רבנו (ה"ת פ"ה, ה"ד): "אילו היה האל גזור על האדם להיות צדיק או רשע; או אילו היה שם דבר שמושך את האדם בעיקר תולדתו לדרך מן הדרכים... היאך היה מצוה לנו על ידי הנביאים: עשה כך! ולא תעשה כך!... ומה מקום היה לכל התורה כולה? ובאיזה דין ואיזה משפט נפרע מן הרשע, או משלם שכר לצדיק – השופט כל הארץ לא יעשה משפט" ?

שִׁיעֲנִישָׁהוּ עַל פֶּעַל שְׂאִי־אֶפְשֶׁר לוֹ שְׂדָא יַעֲשֶׂהוּ; וְאֶפְלוֹ הַשְׂתַּדַּל
 שְׂדָא יַעֲשֶׂהוּ לֹא הָיָה יְכוֹל? וְהָיָה בְּטָלוֹת גַּם־כֵּן הַהֲקָנוֹת בְּלִין
 עַד סוּפֵן: מִבְּנֹת בְּתִים, וְכַנּוּס הַמְּמוֹן, וְלִבְרַם בְּעַת הַפֶּחַד, וְזוּלָתָם
 מִן־הַדּוּמִים לָהֶם – כִּי אֲשֶׁר נִגְזַר שִׁיְהִיָּה, אִי־אֶפְשֶׁר מִבְּלִיתִי
 הָיִיתִי? – וְזֶה בָּלוֹ שְׂקָר גָּמוּר וּבְכַנְגָד הַמְּשַׁבְּלִי וְהַמְּרַגְזִי,
 וְהַרְיִסוֹת חוֹמַת הַתּוֹרָה, וְלִגְזוֹר" עַל הַשָּׁם – יִתְבָּרַךְ
 בְּעוֹלָי, תְּלִיָּה לוֹ מִמֶּנּוּ.

אָמְנָם, הָאֵמֶת אֲשֶׁר אֵין סֶפֶק בּוֹ, שֶׁפְּעֻלוֹת הָאָדָם
 בְּלִין מִסּוּרוֹת לוֹ: אִם יִרְצֶה – יַעֲשֶׂה; וְאִם לֹא יִרְצֶה –
 לֹא יַעֲשֶׂה, מִבְּלִיתִי הֶכְרַח שִׁיְכַרִּיחַהוּ עָלָיו – וּמִפְּנֵי
 זֶה רָאוּי לְצוּתוֹ. אָמַר: רְאֵה נִתְּתִי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת־הַחַיִּים,
 וְאֶת־הַטּוֹב, אֶת־הַבְּרָכָה וְאֶת־הַקְּלָלָה – וּבְחֶרֶף בְּחַיִּים (דְּבָרִים ל',
 טוֹ-יט), וְשֵׁם הַבְּחִירָה לָנוּ בָּהֶם. וְחַיֵּב הָעֹנֵשׁ לְמִי שִׁיְמַרְהוּ,"
 וְהַגְּמוּל לְמִי שִׁיעֲבַד: אִם תִּשְׁמָעוּ; וְאִם לֹא תִשְׁמָעוּ. וְחַיֵּב הַלְּמוּד
 וְהַתְּלַמְדוֹת: וְלַמְּדוֹת אַתֶּם אֶת־בְּנֵיכֶם (שָׁם יא, יט) וְלַמְּדוֹת
 אַתֶּם וְשִׁמְרָתֶם לַעֲשׂוֹתֶם (שָׁם ה, א), וְכָל־מַה־שֶּׁבָא בְּלְמוּד הַמְּצוּוֹת."

* אדרבה, אם בני אדם מוכרחים במעשיהם, היה ראוי הגמול לראוי המאמץ ולכופר יחד, מפני שכל אחד עשה מה שצוה לו לעשותו. כמו שאם שכר אחד שני אומנין: אחד לבנות והשני להרוס – חייב לתת שכר לשניהם, על ההריסה כמו על הבניה (האמונות והדעות מאמר ד', סק ד.) ב שהשכל הבריא יכחישו. ג נגד כל מה שאנו מרגישים בחמשת חושינו. שהרי כל אחד חש ומרגיש שבו בעצמו תלויות תנועותיו ומנוחותיו: כשהוא רוצה – הוא מדבר, וכשהוא רוצה – הוא שותק; ברצותו – הוא לוקח, וברצותו הוא נותן. ואלה דברי רב סעדיה גאון: „הבורא אין לו שום הנהגה במעשי בני אדם, ואינו מכריחם לא לעבודה ולא למרי. ויש לי על זה ראיות מדרך המוחש ומדרך השכל, וממה שבכתוב ושבקבלה (האמונות והדעות, שם). והוא הולך ומבאר שם הוכחותיו וראיותיו. ד שהרי היא אמרה בפירוש: החיים והמות נתתי לטנין... ובחרת בחיים (דברים ל', יט). ה כלומר: ליחס לו מעשי עוול ולחפא עליו דברים אשר לא כן. ו בעוות הדין, שהוא מעניש את „הרשע“ על לא און בכפו, מאחר שהוא מוכרח במעשיו. ז לאדם עצמו. ח ולא ישמע. השהו (הלכות תשובה פ"ה, ה' ג"ד; מו"ג ח"ג, יז דעת ה'). ט אז הברכה. י אז הקללה. ראה (דברים יא, כז-כח). יא הואיל ועשייתן, או אי-עשייתן: הציות והמרי בידי האדם הם ללא כל הכרח חיצוני.

יח"ב ג' - פן ההקנות" קלן, כמו שקתוב בתורה: כי
 תקנה בית חדש ופשיט מעקה לגגה ולא תשים זמים בביתה"י
 (דברים כב, ח); פן-ימות במלחמה"י (שם כ, ה-ז); במה ישכב"י;
 (שמות כב, יז); לא יתבל רחמים ורקב (דברים כד, ו), והרבה
 בתורה ובנביאים מזה הענין, רצוני לומר: ההקנות".

אכל מה-שנמצא לחקמים, עליהם השלום, והוא אקמם:
 הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים" - היא ג' - כן אמת, ונוטה
 לצד מה-שזקננו'. אלא שהרבה פעמים יטעו בו בני אדם
 ויחשבו קצת פעולות האדם הבאות לבחירתו", שהוא מקרח
 עליהם": קוונג פלונג, או היות הממון בידו' - וזה בקתי אמת.

א שער בן-אדם הדואג לעתידו לעשותן להיות לו לעזר, ולתרים בפני
 הפורענות - כי על כן אין, גזירה קדומה" קיימת שיאמר האדם: מה יועילו
 כל אלה, הרי אין עצה ואין תבונה נגד הגזירה והגורל העורר? וסופו של
 הפסוק: "כי יסור הנופל ממנו". ואלמלי היתה קיימת, גזירה קדומה" - מה
 תועיל הכנה זו של עשיית המעקה? ג מוסב על, מי נטע כרם ולא חיללו",
 ועל, אשר ארש אשה ולא לקחה". ואם נגזר עליו, בגזירה קדומה" שאין
 לשנותה שהוא לא יחלל כרמו, או שלא יקח את ארושתו - מה יועיל לו
 שובו מן המערכה, הלא יקדמנו המות גם בשבתו בביתו; ואם לא נגזרה עליו
 אותה גזירה - הלא ישוב בשלום לביתו גם משדה קטל, ולמה כל ההכנות
 הללו? - אלא בעל כרחך אתה אומר, שאין, גזירה קדומה" קיימת בעולם.
 ד מוסב על, אם חבול תחבול שלמת רעך. עד בוא השמש תשיבנו לו".
 ה כל זה מוכיח שאין גזירה קדומה; וכי ידיעת ה' המוקדמת אינה שוללת את
 רצון האדם החפשי, ואינה מוציאה את, האפשר" מגדר האפשרות, כלומר:
 אפשר שירצה האדם ויעשה את הדבר, ואפשר שלא ירצה ולא יעשה - מפני
 שהבחירה והביריה ביד האדם והוא מכין בידי עצמו את גורלו ומצבו בחיים.
 וזה לשון רבנו (מו"נ ח"ג, כ): "וכן כל התורה, והצווי והאיטור חוזר לזה
 העיקר - והוא: כי ידיעת הבורא במה שעתיד להיות לא תוציא האפשר
 ההוא מטבעו". על הבחירה החפשית, ראה (הלכות תשובה פרקים: ה-ו; וכן
 מו"נ חלק ג, יט"כא). ו (ברכות לג:; נדה טז:); "כל הבא על האדם ביד
 הקב"ה הוא, כגון: ארוך, קצר, עני, עשיר, חכם, שוטה, לבן, שחור - הכל
 בידי שמים הוא; אבל צדיק ורשע אינו בא על ידי שמים. את זה מטר
 בידו של אדם ונתן לפניו שני דרכים והוא יבחר לו יראת שמים" (רש"י,
 ברכות שם). ז כי מעשיו הטובים והרעים של האדם ברשותו הם. ה שהם
 באים באמת בבחירתו וברצונו. ו והם חושבים שנעשו על פי גזירה ונגד
 רצונם. י כמו שמצינו, ארבעים יום קודם יצירת הוולד בת קול יוצאת
 ואומרת: בת פלוני לפלוני; בית פלוני לפלוני; שדה פלוני לפלוני" (סוטה ב.).

כי זאת האשה אשר לקחה בכתבה וקדושין והיא קשרה לו, ולקחה לו לפניה ורביה, והיא מצנה* – והשם יתברך לא יגזר בעשית המצנה. ואם יהא בנשואין אסור, היא עברה – והשם לא יגזר בעשית העברה². וכן זה אשר גזל ממון פלוני, או גנבו ממנו, או הונה³ אותו וכחש בו ונשבע עליו בשקר – אם נאמר, שהשם יתברך גזר על-זה שיגיע זה הממון לידי, ושיצא מיד זה האחר – כבר גזר בעברה? ואין הענין כן⁴. אבל כל פעולות האדם מסורות לו ותלויות בבחירתו – בהן בלא ספק ימצאו המצוות והעברות. כי כבר בארנו בפרק השני: שמצוות התורה ואזהרותיה הן בפעולות אשר לאדם בהן בחירה שיעשה, או שלא יעשה. ובהן החלק מן-הנפש⁵ תמצא יראת שמים, ואינה בידי שמים – אבל נמסרה לבחירת האדם, כמו שבארנו. אם-כן מהו אָמְרָם: „הכל בידי שמים“? אָמְרָם ירצו בו העניינים הטבעיים, אשר אין בחירה לאדם בהם, כגון: בהיותו ארץ, או

* המצוה הראשונה שבתורה: פרו ורבו (ברא' א, כח). כ שהרי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים (בר' לג:). ג ונו"א: ה כה, שנשתבשה מן המלה „הונה“ (רוזין). ד ומה שנוגע לדברי חז"ל: „ארבעים יום קודם יצירת הולד“ וכו' – אומר הגאון יעב"ץ בהגהותיו: „ואין בכל גזירה מוחלטת (דבר מוחלט) ולא ביטול ושנוי רצון, אלא הוא כעין היעודים הטובים והרעים שבתורה: אם בחוקתי תלכו ונתתי גשמיכם“ וגו'. שאם יקיימו חתורה, יתקיים היעוד הטוב; ואם לא, יקויים הפכו – הרי שהגזירה תלויה בבחירת האדם“. ורבנו בתשובתו לעובדיה חגר (קובץ „אגרות הרמב"ם“ חלק א' עמ' 34) מפרש את המאמר התלמודי הזה לענין גמול ועונש: „שאם זה האיש, או זאת האשה עשו מצוה שראוי ליתן שכרם זיווג יפה ומשובח – הקב"ה מזווגן זה לזה; וכן אם ראוי ליערע מהם בזיווג שתהיה בו קטטה ומלחמה – תמיד מזווגן, אולם בטרם שרבנו מפרש לו את המאמר, הוא כותב: „... וכי יש בעולם בעל דעת יסתפק לו דבר זה אחר מה שכתוב בתורה? – אלא כך ראוי למי שמבין ולבו נבון להבין דרך האמת: שעושים ענין זה המפורש בתורה – עיקר ויסוד; וכשימצא פסוק מדברי הנביאים, או דבר מדברי רבותינו ז"ל חולק על עיקר זה וסותר אותו – ידרוש ויבקש בעין לבו עד שיבין דברי הנביא, או החכם. אם נמצא דבריהם מכוונים בענין המפורש בתורה – הרי מה טוב; ואם לאו – יאמר: דברי הנביא הזה, או דברי חכם זה, איני יודע אותם; דברים שבגו הם ואינם על פשוטיהם“. ה כח המתעורר. ו ולרצונו. אמנם, כח המתעורר הוא חלק נפש: השייך לנפש החיונית המשותפת לכל חי, שהרי גם

קָצַר; או רַדַּת הַמָּטָר, או עֲצִירָה^א, או הִפְסַד הָאֵוִיר^ב, או יַפּוֹתוֹי^ג וְכִיּוֹצֵא בָהֶם מִכָּל-מַה-שֶּׁבְעוֹלָם – זוֹלַת תְּנוּעַת הָאָדָם י וּמְנוּחָתוֹ^ד. וְאִמָּנָם זֶה הַעֲגִיז אֲשֶׁר בָּאָרוּ חֲכָמִים, שֶׁהַמְצוּוֹת וְהַעֲבָרוֹת אֵינָן בְּיַדִּי שְׁמַיִם וְלֹא בְּרַצוֹנִי, אֲכַל בְּרַצוֹן הָאָדָם – נִמְשְׁכוּ בָּזֶה אַחַר דְּבָרֵי יִרְמְיָהוּ, עָלָיו הַשְּׁלֹמֹם, וְהוּא אָמַר: מִפִּי עָלְיוֹן לֹא תֵצֵא הַרְעוֹת וְהַטּוֹב (איכה ג, לח). שֶׁ"הַרְעוֹת" – הֵם: הַמַּעֲשִׂים הַרְעִים, וְ"הַטּוֹב" – הֵם: הַמַּעֲשִׂים הַטּוֹבִים. וְאָמַר: שֶׁהַשָּׁם-יִתְבָּרַךְ אֵינוֹ גּוֹזֵר עַל-הָאָדָם לַעֲשׂוֹת רַע, או טוֹב. וְאַחַר שֶׁהַעֲגִיז בֶּן – רָאוּי לָאָדָם לְהִתְאַוֵּן וְלִקְבּוֹת עַל מַה-שֶּׁעָשָׂה מִן הַחֲטָאִים וְהַעֲבָרוֹת, אַחַר שֶׁפָּשַׁע בְּרַצוֹנִי, וְאָמַר: מַה-יִתְאַוֵּן אָדָם חִי, גֹּבֵר עַל-חֲטָאָיו (שם, לט). וְאַחַר-כֵּךְ שָׁב וְאָמַר: שֶׁרְפוּאוֹת זֶה הַחֲלִי בְּיָדֵינוּ. כִּי כִמוֹ שֶׁפָּשַׁעְנוּ בְּבַחֲרֵתֵנוּ – בֶּן לָנוּ לָשׁוּב מִמַּעֲשֵׂינוּ הַרְעִים; וְאָמַר אַחַר-כֵּךְ: גִּחְפָּשָׁה דְרָכֵינוּ וְנַחֲקוּרָה^ה וְנִשְׁוֵבָה עַד ה', נִשָּׂא לְרַבְנוֹ אֶל-כַּפֵּימֵי, אֶל-אֵל בְּשָׁמַיִם (שם, מ-מא).

אֲכַל הַמַּאֲמָר הַמְּפָרָסִם אֲצַל בְּנֵי אָדָם, וְגַם יִמְצְאוּ מִמֶּנּוּ בְּדַבְרֵי הַחֲכָמִים וּבְדַבְרֵי הַנְּבִיאִים גַּם-כֵּן, וְהוּא: שִׁישִׁיבַת הָאָדָם וְקִימָתוֹ, וְכַל-תְּנוּעוֹתָיו בְּרַצוֹן הַשָּׁם-יִתְבָּרַךְ וְחִפְצוֹ^ו – הוּא מַאֲמָר אֲמַתִּי עַל-צַד' אֶחָד, וְהוּא: כְּמִי שֶׁהִשְׁלִיךְ אֶבֶן עַל-הָאֵוִיר וְיָרְדָה לְמַטָּה, שֶׁאִמָּרְנוּ בָּהּ: שֶׁבְּרַצוֹן הַשָּׁם-יִתְבָּרַךְ יָרְדָה לְמַטָּה^ז, וְהוּא

לְבַהֲמַח וּלְחַיָּה יֵשׁ רַצוֹן; אַבְל בְּעוֹד שֶׁהַרְצוֹן שֶׁלֵּהֵן הוּא טְבַעִי וְנִמְשָׁךְ אַחֲרֵי טְבַעִיוֹתוֹ, עוֹמֵד רַצוֹן הָאָדָם תַּחַת הַפְּקַחְתּוֹ שֶׁל הַשְּׂכַל הַמַּעֲשִׂי וְהוּא חַפְשִׁי בְּבַחֲרֵתוֹ וְאַחֲרָאֵי עַל כָּל מַעֲשָׂיו. וּבִשְׁעָה שֶׁהַרְצוֹן, ז"א: הַכַּח הַמַּתְעוֹרֵר מוֹרֵד בְּמִנְהִיגוֹ: הַכַּח הַשְּׂכָלִי וְהוּא הוֹלֵךְ בִּשְׂרִירוֹת לְבוֹ – אִז הוּא נִמְשָׁל כְּבַהֲמָה, הַנִּמְשַׁכַּת אַחֲרֵי יִצְרִיָה הַטְּבַעִים שֶׁל נַפְשָׁה הַבְּהֵמִית. א עֲצִירַת הַשָּׁמַיִם מִהוֹרֵד טַל וּמָטָר. ב קַלְקוֹל הָאֵוִיר וּשְׁחִיתוֹתוֹ הַגּוֹרֵם לְחֵלְיִים רַעִים. ג צַחוּתוֹ, הֵיחֻתוֹ וְךָ וּמְבִירָא. ד כִּשְׁהוּא מַתְעַדֵּר לַעֲשׂוֹת דְּבַר. ה כִּשְׁהוּא מוֹנַע עֲצָמוֹ מִעֲשׂוֹתוֹ. ו עַל מִי וְעַל מַה יֵּהָא הָאָדָם קוֹבֵל וּמִתְאֻוֵּן? ז עַל עֲצָמוֹ שֶׁקַּלְקַל דְּרַכְיוֹ, וּבְגַלְלַת זֶה חִיבֵל אֶת מַעֲשָׂיו וְקִיפַח אֶת אֲשֵׁרוֹ. ח לְהַכִּיר אֶת הַקַּלְקָלָה וְהַמַּעוֹת שֶׁנִּרְמְנוּ, וְנִשְׁתַּדֵּל לְתַקֵּן אוֹתָם. ט כְּמֵאֲמָרָם (חולין ז): „אֵין אָדָם נֹקֵף אֲצַבְעוֹ מִלְּמַטָּה, אֲלֵא אִם כֵּן מְכַרִּידִין עָלָיו מִלְּמַעְלָה“, שְׁנֵאמַר: מַה' מַצְעֵדִי גְבַר כּוֹנֵנוּ (תהלים לו, כג); מַה' מַצְעֵדִי גְבַר, וָאָדָם מַה יִּבְיִן דְּרַכּוֹ (משלי כ, כד). י בַּמּוֹבֵן יְדוּעַ

מאמר אמתני: שהשם יתברך רצה שתהיה הארץ בזה במרכוזה, ומפני זה בכל-עת שישליכו חלק ממנה למעלה, יתנוצצו אל המרכוזה. וכן כל-חלק מחלקי האש מתנוצצ למעלה ברצון שקדם להיות מתנוצצ למעלה. לא שהשם יתברך רצה בעת שהתנוצצ זה החלק מן-הארץ, שיתנוצצ למטה. ובה חולקים המדברים. כי שמעתי אומרים: שהרצון בכל-דבר עת אחר עת תמיד. ולא כן נאמין אנחנו. אך הרצון היה בששת ימי בראשית, שימשכו הדברים כלם על-טבעם תמיד, כמו שאמר: מה-שהיה הוא שיהיה, ומה-שלא-עשה הוא שיעשה, ואין כל-תנש פחת השמש (קהלת א, ט). ומפני זה הזכרכו החכמים לומר: כי כל-

א בשעת יצירת העולם. ב בנקודה האמצעית שבגלגל הרקיע. כלומר: במרכוזה של העולם – לפי השיטה הגיאוצנטרית, מרכזיות-הארץ ששלטה אז בעולם המדעי, עד בוא קופרניקוס (73-1403 לחב"ש), אבי השיטה ההליוצנטרית, שלפיה – השמש הוא מרכז העולם. ג שהם נמשכים ושואפים לשוב אל מקור מוצאם, אל הארץ שממנה לוקחו. ראה (הל' יסוה"ת פ"ג, הי"י; פ"ד, ה"ב). ד כבר הזכרנו פירושו של שמואל אבן תיבון, והוא: „המדברים – שם לכת מן המתחכמים בלא חכמה. וגוזרים ענינים במציאות לא לפי השכל ולא לפי החושים – כי אם לפי דמיונם, ונקראת חכמתם: „חכמת-הדברים“, כלומר: שאין חכמתם חכמה שכלית, כי אם רבות דברים שאין בהם ממש“. וכבר הזכרנו למעלה (עמ' קסט) שהיו בהם שתי כתות: האחת – כת המעתוזילה, והשניה – כת האשעריה. וזאת האחרונה – היא, שהאמינה בגזירה קדומה ובשליטת הרצון החפשי של האדם המוכרח במעשיו ובכל עילותיו. וכן ביטלה גם את חוק הסבתיות (קוזאליטעט בלע"ז). כמבואר בסמוך. ה רצון רצוף, תמיד ללא הפסק, ז"א: רצונו של הבורא מתגלה בכל זמן ועת, ובכל רגע ורגע הוא מחדש „מעשה בראשית“ ובריאות חדשות באופן שאין סבות ואין מסובבים אין עילות ואין עוללות, – אלא כל תופעה ותופעה המתגלית לנגד עינינו, היא בריאה חדשה, אשר יברא ה' אותה ברגע זה. למשל: כשאדם יושב ומניע את העט על הגליון שלפניו וכותב, אז אנו רואים בעינינו שתי תנועות: תנועת היד ותנועת העט. האחרונה נגרמת – לפי ידיעתנו – על ידי הראשונה שהיא סבתה, וסבת שתיהן, הוא האדם הכותב בכח רצונו המעורר אותו לכתיבה. אולם לדעת „המדברים“ אינו כן, אלא מקרים בודדים הם, מקרים חדשים שברא הבורא ברגע זה באדם, ביד ובעט, ואין לאחד השפעה כלשהי על השני. רק ה' המנהג את עולמו, הנהיג שתחובר תנועת היד לתנועת העט ונראית לעין, כאילו יש השפעה לאחת על השניה, אבל באמת לא כן הוא. „דעתם היא: כי בהניע זה הקולמוס ברא השם ד' מקרים: הרצון, היכולת, תנועת היד, ותנועת העט. ואין מקרה מהם סבה לאחר“ (מו"נ ח"א, עג).

המופתים" היוצאים חוץ לטבע אשר היו, וגם אשר עתידים להיות מאשר יעד בהם הכתוב – בלם בלם – בהם הרצון בששת ימי בראשית; והושם בטבע הדברים או שיתחדש בהם מה-שיתחדש³. וכאשר יתחדש הדבר בעת הצורך יחשבו הרואים בו שעתה נתחדש – ואין הדבר כן.

ובקר הרחיבו בזה הענין הרבה במדרש קהלת וזולתו, ומאמרו בזה הענין: „עולם כמנהגו נוהג“⁴. ותמצאם, עליהם השלום, תמיד בקל-דבריהם בורחים ממת הרצון⁵ בדבר אחר דבר, ובעת אחר עת⁶. וצל-זה הצד נאמר באדם בשקום וישב: שברצון השם-יתברך קם וישב, רוצה לומר: שהושם בטבעו בתחלת בריאתו שקום וישב בבחירתו, לא שהוא רוצה עתה בעת קומו שקום, או שלא יקום, כמו שלא רוצה עתה בנפילת האבן הזאת שתפול. וככל הדבר שנאמין בו, הוא: כי כמו שרצה השם-יתברך שיהיה האדם נצב-הקומה, רחב החזה, בעל אצבעות – כן רצה שיתנוצץ וינזק מעצמו, וינצוץ פועלות בבחירתו: אין מקרים לו עליהם⁷, ולא מונע מהם⁸, כמו שיתבאר בתורה האמתית, המבארת זה הענין באמרה: הן האדם היה כאחד ממנו לועת

א הנסים והנפלאות. ב כמאמרם: „תנאי התנה הקב"ה עם הים שיהיה נקרע לפני ישראל... אמר ר' אלעזר: לא עם הים בלבד התנה הקב"ה, אלא עם כל מה שנברא בששת ימי בראשית“ (בראשית דבה פ"ה). ג וכן (אבות פ"ה, מ"ו): „עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות: פי הארץ, פי הבאר וכו'. ומפרש שם הרמב"ם: „בתחילת עשיית הדברים שם בטבעם שיעשה בהם כל מה שיעשה: בין שהדבר שכיח הרבה – והוא הדבר הטבעי, ובין שאינו שכיח – והוא המופת. לפיכך אמרו: שביום הששי שם בטבע הארץ שתשקיע את קרח ועדתו, ולבאר – שתוציא מים, וכן השאר“¹. ד לפי דרכי הטבע מאז שנברא העולם. (ע"ז נד:). „הרי שגול סאה של חטים והלך וזרעה בקרקע – דין הוא שלא תצמח; אלא עולם כמנהגו נוהג והולך (שאין דרכו של הקב"ה לשנות מעשה בראשית) – ושוטים שקלקלו עתידים ליתן את הדין“². ה של הבורא. ו כדעת ה„מדברים“ – אלא הטביע ביצוריו את דרכם וטבעם בתחילת יצירתם, שלפיהם הם נוהגים כל ימי עולם. וכן (מ"ג ח"ב, ל): „כי נאמין, שזאת המציאות קיימת לנצח לפי הטבע שרצה הש"י, ושלא תשתנה – חוץ מפרטים בדרך המופת“³. ז כדעת אותם ה„מדברים“⁴. ח לעשותם. ט שלא לסיחות

טוב ורע (בראשית ג, כב). וכבר באר התרגום בפרוש, שהרצון בו: "מִמְנוּ לְדַעַת טוֹב וְרַע" – רוצה לומר: שהוא הנה אחד בעולם, רצוני לומר: מין שאין כמוהו מין אחר^ב שישתתף עמו בזה הענין אשר נמצא בו, והוא: שפעצמו ומנפשו ידע הטוב והרע ויעשה איזה מהם שיירצה, ואין מונע לו מהם. ואחר שהוא כן, אפשר שישלח ידו ויקח מזה ואכל נחי לעולם (שם).

ואחר שיתחייב זה במציאות האדם, רצוני לומר: שיעשה בבחירתו פעולות הטוב והרע כאשר ירצה, אם-כן יתחייב ללמדו דרכי הטוב והרע, ושיצוהו ויזהירהו ויענישהו ויגמלהו – ויהיה כל-זה ישרי. וכן ראוי לו להרגיל עצמו בפעולות הטובות, עד שיהיו לו המעלות; ויתרחק מן-הפעולות הרעות, עד שיסורו ממנו הפחיתות, אשר הן נמצאות אלו. ולא יאמר שהן בענין שאינן יכולות להשתנות – כי כל-ענין אפשר להשתנות מן-הטוב אל הרע ומן-הרע אל הטוב, והכל בבחירתו. ומפני זה הענין זכרנו כל-מה שזכרנו מענין המצוות והעברות.

והנה נשאר עלינו לבאר דבר אחד מזה הענין, והוא: שיש מפסוקים^{טו} יחשבו בהם בני האדם^{טז}, שהשם יתברך יגזר במרי^{טז},

א שהכוונה בו. ב כי יצורי מעלה, המלאכים, הם מוכרחים לעשות רק טוב ואין אצלם מלחמת יצרים; ובעלי החיים זולת האדם, לאו בני דעה הם להבחין בין טוב לרע. ג ואין מעכב בידו. וזה לשון התרגום: הא אדם הוה יחידי בעלמא, מנה (מעצמו) למידע טב וביש. המלה "ממנו" נמשכת, לפי"ז, למטה ומחוברת למלה "לדעת", בניגוד לפסקי הסעמים; שהרי מלה "ממנו" מוטעמת בטעם מפסיק: בוקף קטן. ד מאחר שכך הוא בטבע של אדם. ה מן ההכרח הוא. ו למען ידע מאוס ברע ובחור בטוב. ז ולצוותו על מצוות עשה. ח על מצוות לא תעשה. ט על מריו. י על ציותו ומשמעתו. יא בין בגמול ובין בעונש – שהרי כל מה שנעשה על ידו, בבחירתו ורצונו החפשי נעשה. יב שכבר דבקו בו ע"י הרגלים רעים. יג שכבר היו לו לטבע שני. יד ולא כדעת אריסטו האומר (ספר המדות" מ"ג, פ"ו ע' 33): "המענין לא יחדל מהיות מעול גם לכשירצה, כמו שלא ישוב להיות בריא מי שכבר חלה חליו מתוך פריצות בהנאות, מבלתי שמעו לעצת הרופאים". טו שבכתבי הקודש. טז שבני אדם סבורים ללמוד מתוכם. יז שאם מרה האדם במצוות

וְשֵׁהָשֵׁם־יִתְבַרְךָ יִכְרִים עֲלֵיוֹ— זֶה שְׁקָר, וְצָרִיכִים אָנוּ לְבָאֲרָם, כִּי הִרְבֵּה מִבְּנֵי הָאָדָם הַתְּבַלְבְּלוּ^א בָהֶם. וּמִזֵּה^ב מֵה־שֶׁנֶּאֱמַר לְאֲבָרְהָם: וַעֲבָדוּם וַעֲנֹו אֶתְּם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה (כְּרֵאשִׁית טו, יג), אָמְרוּ: הֲלֹא תִרְאֶה שֶׁגִּזְרַת עַל־הַמְצָרִיִּים שֶׁיִּחְמְסוּ זָרַע אֲבָרְהָם— וְלָמָּה עֲנֹשָׁם, הֲלֹא בְהִכְרַח^ג, בְּגִזְרַת הַשָּׁם־יִתְבַרְךָ יִתְעַלֶּה הַשֶּׁמֶעַבְדוּ בָהֶם, כְּמוֹ שֶׁגִּזְרַת עֲלֵיהֶם^ד וְהַתְּשׁוּבָה לְאֵלֵיוֹ: שְׁוֵה הַעֲנָנִן דּוֹמָה כְּאֵלֵיוֹ אָמַר הַשָּׁם־יִתְבַרְךָ: שֶׁהִנּוּלָדִים לְעֵתִיד יִהְיֶה מֵהֶם מוֹרֵד, וְעוֹבֵד, וְחֹסֵיד, וְרָעִי— וְזֶה אֱמַתִּי^ה. וְלֹא מִפְּנֵי זֶה הִפְאָמַר "הַתְּחִיב^ו פְּלוֹנִי הִרְעָה לְהִיֹּת רָע, וְלֹא פְלוֹנִי הִצְדִּיק לְהִיֹּת צָדִיק עַל־כֵּן פְּנִים^ז. אֲכַל כֵּל־מִי שֶׁיִּרְצֶה מֵהֶם לְהִיֹּת רָע— יִהְיֶה בְּבַחֲרֵתוֹ; וְאֵלֵיוֹ הִיָּה רוֹצֶה לְהִיֹּת צָדִיק— הִיָּה יְכוֹל, וְאִין מוֹנֵעַ לוֹ^ח. וְכֵן כֵּל־צָדִיק וְצָדִיק אֵלֵיוֹ הִיָּה רוֹצֶה לְהִיֹּת רָע, לֹא הִיָּה מוֹנֵעַ לוֹ מִזֵּה. כִּי הַדְּבָרִים שֶׁאָמַר הַקְּדוֹשׁ־בְּרוּךְ־הוּא, לֹא אָמְרָם עַל־אִישׁ יְדוּעִי^ט, עַד שֶׁיֵּאמַר: „כִּכָּר נִגְזַר עֲלָיו“; וְאָמְנָם כָּאוּ הַדְּבָרִים לְקַלֵּל^י, וְנִשְׁאַר כֵּל־אִישׁ וְאִישׁ בְּבַחֲרֵתוֹ^{יא} בְּעֶקֶר יִצְרֵתוֹ^{יב}. וְכֵן כֵּל־אִישׁ וְאִישׁ מִן־הַמְצָרִיִּים אֲשֶׁר חִמְסוּ וַעֲנֹו אֶתְּם, הִיָּה בְּבַחֲרֵתוֹ שֶׁלֹּא יִחְמְסֶם אֵלֵיוֹ הִיָּה רוֹצֶה, כִּי לֹא נִגְזַר עַל־הָאִישׁ בְּפֶרֶט^{יג} שֶׁיִּחְמְסֶם.

התורה ואזהרותיה וחטא— לא אשמתו היא, אלא גזירה קדומה היא, גזירה מן השמים שהוא ימרה ויחטא, כי כן רצה ה'. א במריו זה, והוא עושה זאת בעל כרחו ונגד רצונו. ראה (הל' תשובה פ"ה, ה"ב). ב באו במבוכה על ידי זה. ג אחד מאותם הפסוקים הוא. ד בעל כרחם. ה ולו גם לא רצו להשתעבד בהם, לא היו יכולים. ו מורד— טוב מרע; וחסידי— טוב מעובד (נחמד אברהם). ז נכון, כי בלי ספק יהיה כן בעתיד. ח שאמר: שהנולדים לעתיד יהיו כך וכך. ט היה מוכרח אותו איש. י בכל אופן, בהכרח. יא איש לא היה מעכב בידו. יב שיחיד אותו וקראו בשמו המיוחד לו. יג על מין האנושי בדרך כלל. יד בעל בחירה. טו כמו שהוא מטבעו, משעה שנוצר, ולא בשללה ממנו הבחירה עי"ז. טו הפרטי, המיוחד שנאמר: כבר נגזר עליי. והרמב"ן ד"ל בפירושו על התורה לפסוק, ועבדום ועינו אותם סובר: אם הקב"ה גזר— ולו גם גזירת סתם— שאחת מן האומות תרע להם לישראל, וקדם זה ועשה גזירתו של הקב"ה— זכה בדבר מצוה, שהרי עשה מצותו של המלך, וא"כ כמה חטאו המצרים? והוא מבאר שם ואומר: „וכבר הזכירו רבותינו הענין הזה ואמרו (שמות רבה ל, טו), משל למלך שכעס על בנו

וזאת התשובה בעצמה נשיב על-אמרו: הנה שכב עם-
 אבתיך וקם העם הזה וזנה" אמרי אלהי נכר (דברים לא, טו).
 שאין הפרש בין זה, ובין אמרו: "כל-מי שיעבד עבודת פוֹכְבִים -
 יעשה בו כף ונכף". שאם לא ימצא לעולם מי שיעבד אותה,
 תהיה ההפחדה לבטלה; ויהיו הקללות פֶּלֶן לבטלה. וכן העוֹשִׂים
 אשר בתורה: אין לנו לומר, בפאשרי מִצְאָנו דין סקילה בתורה -
 שזה שחלל שבת היה מכרח לחלל; ולא מפני הקללות שפאו
 בתורה, נאמר: שאשר עבדו עבודת פוֹכְבִים וחסדו עליהם
 הקללות הנה, שנגזר עליהם לעבדה - אבל בבחירתו
 עבדה כל-מי שעבדה וחסדו עליו העלש, כמו שנאמר: גם-המה
 פֶּחַר בְּדוֹרְכֵיהֶם וגו' (ישעיה סו, ג) גם-אני אבחר בתעלוליהם
 ומגורלם אביא להם (שם, ד).

אבל אמרו: וחזקתי את-לב-פרעה (שמות יד, ד) ואחר-
 כה ענשו ונהמיתו - יש בו מקום לדבר" ויעלה ממנו בידנו
 שרשי גדול. והסתכלי מאמרי בזה הענין ושים אליו לבך.
 ונבר" אותו על-דברי זולתי - ובחר לך הטוב. והוא אצלי:
 שפרעה וסיעתו אלו לא היה להם חטא אלא שדא שדחו ישראל,
 היה הענין מספקי על-כל-פנים - שהרי הקדוש-ברוך-הוא מנעם
 מלשלח אותם, כמו שנאמר: כי-אני הכבדתי את-לבו ואת-לב

ואמר לו: יעשה עם פלוני ולא יצערנו (שלא יעבידנו בפרך). הלך ועשה.
 אעפ"י שעשה עמו חנם, לא הניח שלא היה מצערנו. כשנתרצה המלך לבנו,
 גזר על מצערנו - הריגה. כך גזר הקב"ה שיהיו ישראל משועבדים למצרים;
 עמדו עליה ושעבדום בחוזק. אמר הקב"ה: היה לכם לנהוג בהם כעבדים
 ויעשו צרכיכם. אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה (זכריה א, טו). ודבר
 ברור הוא, כי השלכת הילדים ליאור אינו בכ"ס, ועבדום ועינו אותם, אלא
 עקירתם לגמרי". א שכלאורה משמע גם מכאן, כאילו גזר ה' על העם לזנות
 אחרי אלהים אחרים. ראה (הלכות תשובת פרק ו, הלכה ה). ב מפני שמצאנו.
 ג שבתוכחות ספר ויקרא (פרק כו) ובספר דברים (פרק כח). ד ונתקיימו בהן.
 ה שהרי כאן נתיחד החוטא ונאמר בפירוש על פרעה, על הפרט ולא על
 הכלל. ו עיקר חשוב בהשגחת הבורא ובהנהגתו את העולם. ז התכוון היטב.
 ח השווה. ט וזוהי דעתי. י מוקשה, כמו שהוא הולך ומבאר.

עָבָדוּ (שמות י, א). ואיך היה מבקש מהם לשלחם, והם מקרחים
 שֶׁלֹּא לְשַׁלְּחָם? ואיך עָנְשָׁם אַחֲרֵי-כֵן בְּאֲשֶׁר לֹא שִׁלְּחָם—וְזֶה נִרְאָה
 עָלֶיךָ בְּלֹא סֶפֶק, וְסוֹמֵר בְּלִי-מֵה-שֶׁהִקְדַּמְנוּ הַדְּבָרִים?—אֵלָּא שְׂאִין
 הַעֲנִין כּוֹ. אֲבָל פִּרְעֹה וְסִיפָתוֹ מָרוּ בְּבַחֲרֵתָם בְּלִי הַכְרַת,
 וְחָסְדוֹ הַגָּרִים אֲשֶׁר הָיוּ בְּתוֹכָם. וְעָלְדוּ עֲלֵיהֶם עוֹלָם וָעוֹלָם, בְּאֲשֶׁר
 נֹאמַר בְּבִאורֵי: וַיֹּאמֶר אֶל-עַמּוֹ: הִנֵּה עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְגוֹ' הִבֵּה
 גִּתְחַקְמָה לוֹ (שם א, ט"ו)—וְזֹאת הַפְּעֻלָּה הַיְתָה מֵהֶם בְּבַחֲרֵתָם
 מִבְּלִי הַכְרַת, רַק בְּרַע לְבָבָם. וְהָיָה עֲנֵשׁ הַשָּׁם-יִתְקַבֵּר לָהֶם עַל-
 זֶה לְמַעַם מִהֲתְשׁוּבָה, עַד שִׁיחֲלוּ עֲלֵיהֶם מִהַעֲנִשִׁים מֵה-שֶׁהָיָה
 רְאוּי לָהֶם מִן-הַדִּין. וּמְנִיעָתָם מִהֲתְשׁוּבָה הִיא—שֶׁלֹּא יִשְׁלַחֲם.
 וְכִבֵּר בְּאֵר לוֹ הַשָּׁם-יִתְקַבֵּר זֶה הַעֲנִין וְהוֹדִיעוֹ: שְׂאֵלֹ הָיָה רוֹצֵה
 לְהוֹצִיאֵם לְבָד, הָיָה מְאֻבָּד אוֹתוֹ וְסִיפָתוֹ וְהָיוּ יוֹצְאִים מִהֶרָה
 מֵאִין אַחֲרָיו. אֲמָנָם, רָצָה עִם הוֹצִיאֵם אוֹתָם לְעָנְשֵׁם עַל-מֵה-
 שֶׁקָּרַם מִחַמַּת שְׁעָבֹדָם, כְּמוֹ שֶׁהִבְטִיחַ וְאָמַר: וְגַם אֶת-הַגּוֹי
 אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנִי וְאַחֲרָי-כֵן יֵצְאוּ בְּרַבֵּשׁ גְּדוֹל (בראשית
 טו, יד)—וְאִי-אֲפֹשֶׁר לְעָנְשֵׁם אֵלֶי הָיוּ עוֹשִׂים תְּשׁוּבָה; וְעַל-כֵּן
 גִּמְעוּ מִהֲתְשׁוּבָה וְהִחְזִיקוּ בָהֶם". וְהוּא אָמַר: כִּי עֲתָה שְׁלַחְתִּי
 אֶת-יָדִי וְנָאֵף אוֹתָהּ וְאֶת-עַמָּהּ בְּדָבָר וְתִפְסַח מִן-הָאָרֶץ. וְאוּלָּם
 בְּעִבּוֹר זֹאת הַעֲמֻדָתִיָּהּ בְּעִבּוֹר הַרְאֵתָהּ אֶת-פְּתִי וְלִמְעַן סַפֵּר
 שְׁמִי בְּכָל-הָאָרֶץ (שמות ט, טו-טז).

א כל מה שאמרנו כאן בהצעת הדברים, שהגמול והעונש הם בצדק
 ובישור, היות שהבחירה החפשית ברשות האדם היא מטבעו ושכל פעולותיו
 ברצונו נעשות באין מכריח ומונע מחוצה לו שיכריחנהו לעשות מה, או
 שימנעהו מעשותו. ב מפורש, ג שיבואו עליהם ויתקיימו בהם, ד פרעה, ה יחד עם
 גאולתם של בני ישראל, ו את פרעה ואת עמו, ז לאברהם אבינו, ח מבלי לשלחם. טכן
 מצונו: ה, הקב"ה מתרה בו באדם בפעם ראשונה, שניה ושלישית ואינו חוזר
 בו—הוא נועל לבו מן התשובה, כדי לפרוע ממנו מה שחטא—אף כי
 פרעה הרשע: כיון ששיגר הקב"ה חמש פעמים בחמש המכות הראשונות ולא
 השגיח על דבריו, שנאמר בהן: ויחוק לב פרעה, אמר לו הקב"ה: אתה
 הקשית ערסך והכבדת את לבך—הריני מוסיף לך טופאה על טופאתך
 (שמות רבה פרשה יג).

ואין לך דק"ק עלינו אם נאמר: שהשם יתברך יענש האדם
 וימנעו מהתשובה ולא יעזבוהו לבחור בתשובה" - כי הוא
 יתברך ידע החטאים, ולפי חקמתו וישרו יהיה שעור העונש:
 פצמים בעולם-הבא לבד, ופצמים בעולם-הזה לבד, ופצמים
 בשניהם. וענשו בעולם-הזה חלוק: פצמים יענש בגוף, פצמים
 בקמון, ופצמים בשניהם. ובאשר יבטלו קצת תנועות בני אדם
 שהם בבחירתו על-צד הענש: כבטול ידו מן-המלאכה שלא
 יכול לעשות בה מאומה, כמו שעשה לירבעם בן-נבטי; או
 לסמא עניו מן-הראות, כמו שעשה לאנשי סדום, הנאספים על
 פתח לוט" - כן יבטל ממנו בחירתו התשובה, עד שלא יתעורר
 אליה קלד וימות בחטאו. ולא נתחייב לדעת חקמתו, עד שגודע
 למה יענש זה בזה המין מן-הענש ולא יענשו במין אחר, כמו
 שלא גודע מה היתה הסבה להיות לזה המין זאת הצורה, ולא
 היתה לו צורה אחרת. אבל הנקלד: כי לך-דרכיו חסד ומשפט,
 ויעניש החוטא כפי חטאו, ויגמל המיטיב כפי הטבתו.

ואם תאמר: למה בקש ממנו לשלח את-ישראל פעם אחר
 פעם, והוא נמנע מלשלחם? ולמה לא באו עליו המכות והוא
 עומד במקדו על-עקשותו? - כמו שאמרנו: שענשו מהשם-
 יתברך הוא: שיעמד על-עקשותו - ולא היה מבקש ממנו לבטל
 מה-שאי-אפשר לו לעשותו? וזה גם כן היה לחקמה מהשם יתברך,
 שיודיעהו: שהשם יתברך יבטל בחירתו כשירצה

א להקשות עלינו. ב הנתונה ברשותו מטבע, ושמוכח חשיבותה לפני
 המקום, ברוך הוא, היא כתיב בפני הפורענות (אבות ד, יא.) ג וכמו, וכסם.
 ד (מלכים"א יג, ד.) ה (בראשית יט, יא.) ו שגם היא טבעית אצלו ומסורה
 לבחירתו. ראה (מ"ג ח"ב, ז.) ז ראה (הלכות תשובה ס"ו ב"ג.) ח אין אנו
 מחויבים, כלומר: אין אנו יכולים, ואין אנו צריכים לדעת. ט בעוד שאין
 ביכלתו לשלחם, לו גם רצה לעשות זאת. י בעודנו במרדו ובעקשותו בע"כ.
 יא מבלי לבקש ממנו לבטל עקשותו מה שאינו יכול למלאות. יב כלומר:
 כשפרעה ירצה לבטל את החלטתו הראשונה לבלתי שלחם - לא יוכל, כי
 נלקחה ממנו בחירתו.

לְבַשְׁתָּהּ. וְאָמַר לוֹ: הֲגַנִּי מִבְּקֶשׁ מִמָּה שֶׁתִּשְׁלַחְתֶּם, וְאִם תִּשְׁלַחְתֶּם –
 תִּהְיֶה נִצּוֹל; רַק יוֹצֵמִי שְׂאֵתָהּ לֹא תִשְׁלַחְתֶּם – עַד שְׂמֹתַי". וְהִנֵּה
 הוּא צָרִיךְ שְׂיוּדָה" לְשַׁלְּחָם, עַד שִׁירָא הִפְרִי דְבָרֵי הַנְּבִיא
 שְׂאֵמֶר, שֶׁהוּא יִהְיֶה נִמְנָעֵי קְהוּלוֹת – וְלֹא הִנֵּה יָכוֹל. וְהִנֵּה בָּזָה
 אוֹת גְּדוּל וּמְפָרָסִים אֶצֶל בְּנֵי-אָדָם, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב: וְלִמְצֹן סִפֵּר
 שְׁמִי בְּכָל-הָאָרֶץ (שְׁמוֹת ט, טו), שֶׁהַשֵּׁם-יִתְבָּרַךְ אֶפְשָׁר שֶׁיִּצְנַשׁ
 הָאָדָם: שֶׁיִּמְנָעוּהוּ בְּחִיבַת פְּעֻלָּה אֲחֵתִי, וְיִוְדִיעוּהוּ בָּזָה, שֶׁלֹּא יוּכַל
 לְמַשֵּׁךְ נִפְשׁוֹ" וְלִהְשִׁיבָה אֶל הַבְּחִירָה הַהִיא.

וְעַל-זֶה הַצַּד בְּעֲצוּמֵי הִנֵּה לֵנֶשׁ סִיחוּן מִלֶּךְ חֲשׁוֹנוֹ. כִּי
 לְמַה-שֶּׁקָּדַם מִמְּרִיז אֲשֶׁר לֹא הִכְרַח עָלָיו, עָנְשׁוֹ יִתְבָּרַךְ שֶׁמְנָעוֹ
 (מִהַעֲבִיר יִשְׂרָאֵל בְּגִבּוּלוֹ) מִהַסִּיק רְצוֹן יִשְׂרָאֵל, עַד שֶׁנִּלְחַמוּ
 עִמּוֹ וְהִרְגוּהוּ. וְהוּא אָמַר: וְלֹא אָבָה סִיחוּן מִלֶּךְ חֲשׁוֹנוֹ הַעֲבַרְנוּ
 בוֹ, כִּי-הִקְשָׁה " אֶל-הִיָּה אֶת-רוּחוֹ וְאִמָּץ אֶת-לִבּוֹ וְגו' (דְּבָרִים
 ב, ד). וְאֲשֶׁר הִבִּיא " לְהִיּוֹת עָנִין זֶה הַפְּסוּק קָשָׁה עַל-הַמְּפָרָשִׁים
 רָגִים – מִפְּנֵי שֶׁחֲשָׁבוּ, כִּי לֹא נִעְנַשׁ סִיחוּן אֶלָּא " שֶׁלֹּא הֵינִים אֶת
 יִשְׂרָאֵל עֲבַר בְּגִבּוּלוֹ. וְאָמַר: אֵיךְ עָנְשׁוֹ – וְהוּא מְכַרְתָּ, כִּי הִקְשָׁה
 ה' אֶת-רוּחוֹ וְאִמָּץ אֶת-לִבּוֹ? כְּמוֹ שֶׁחֲשָׁבוּ רַבִּים שֶׁלֹּא נִעְנַשׁ
 פְּרָעָה וְעַמּוֹ, אֶלָּא מִפְּנֵי שֶׁלֹּא שִׁחַח יִשְׂרָאֵל מְאֹדָם – וְאִין הַעֲנִין
 לוֹ, אֶלָּא כְּמוֹ שֶׁבְּאֲרָנוּ."

וְכִבְרַת בְּאֵר הַשֵּׁם-יִתְבָּרַךְ עַל-יְדֵי יִשְׁעִיהָ הַנְּבִיא, שֶׁהוּא יִתְבָּרַךְ

א שיסכים לשלחם מיד. ב כרי לבטל דברי הנביא משה ולהוכיח את
 אפסותם, שהרי נעשה ההפך ממה שאמר ולא נתקיימו דבריו. ג שלא יוכל
 בשום אופן להסכים. ד שימנע ממנו את הבחירה באחת מפעולותיו, כמו כאן
 אצל פרעה: בשילוח בני ישראל מארצו. ה להיות שליט עליה ולהטותה לפי
 רצונו. ו כיצא בו; בדיוק כן. ז שלא יוכל לעשות רצון בני ישראל לנת
 להם עבור בגבולו, כדי שיקבל את ענשו המגיע לו מאו, כמו שהוא מבאר
 והולך. ח על חטאותיו שחטא בזדון לבו עוד קודם שבא במגע עם בניי.
 ט המוקף-חסר במקור הערבי. י מעשות את רצונם. יא ומח שגרם. יב רק על
 החטא. יג שנענשו בשלילת הבחירה והרצון על עוונות ראשונים: פרעה מאן
 לשלח את העם, וסיוחון מאן לנתת לישראל עבור בגבולו – כדי שיקבלו את
 ענשם הראוי להם מאו על עוונות ראשונים.

יַעֲנִישׁ קֶצֶת הַמּוֹרְדִים: שְׂיִמְנַע מֵהֶם הַתְּשׁוּבָה וְלֹא יַעֲזֹב הַבְּחִירָה
 בְּיָדָם בְּאָמְרוֹ: הַשָּׁמֶן לִבְהֶעָם הַזֶּה וְאֶזְנִיו הַכָּבֵד וְעִינָיו הַשֶּׁעַ פֶּן־
 יֵרָאֶה בְּעִינָיו וּבְאֶזְנֵי: שְׂמָע, וְקָבֹו יָבִין—וְשָׁב וּרְפָא לוֹ (ישעיה ה, י).
 וְזֶה הַדָּבָר פְּשׁוּט אֵין צָרָךְ לְפָרֵשׁ; אֲבָל הוּא מִפְּתֵם לְמַנְעוּלִים*
 רַבִּים. וְעַל־זֶה הַעֲקָר הוֹלְקִים דְּבָרֵי אֵלֶיהוּ, זְכוּר לְטוֹב, בְּאָמְרוֹ
 עַל־הַכּוֹפְרִים מֵאֲנָשֵׁי דוֹרוֹ: וְאַתָּה הִסְבּוֹת אֶת־לֵבָם אַחֲרֵנִית
 (מלכים-א יח, לו). רְצוֹנוֹ לומר: בְּאֲשֶׁר חֲטָאוּ בְּרְצוֹנָם, הִיָּה עֲנֹשֶׁם
 עֲלֵיהֶם מֵאֲתָךְ שְׂתַסֵּב לָבָם אַחֲרֵנִית מִדְּרָךְ הַתְּשׁוּבָה, וְלֹא סָנִיִּם
 לָהֶם הַבְּחִירָה, וְלֹא רְצוֹ קְהֵלִים חֲטָא הוּא. וְהַתְּמִידוֹ מִפְּנֵי זֶה
 עַל־כְּפִירְתָם, בְּאָמְרוֹ: חֲבוּר עֲצָבִים אֶפְרָיִם הַנִּחֲלוֹ (הושע ד, יז).
 רְצוֹנוֹ לומר: שֶׁהוּא מִתְּחַבֵּר אֶל הַעֲצָבִים בְּבְחִירְתוֹ וְאוֹהֵב אוֹתָם—
 עֲנֹשֶׁהוּ שְׂיִנְחֵי עַל־אֲהַבְתָּם, וְזֶה עֲגִין הַנִּחֲלוֹ. וְזֶהוּ מִן־הַפְּרוּשִׁים
 הַטּוֹבִים לְמֵי שְׂיָבִין דְּקוֹת הַעֲנִיָּגִים.

אָמְנָם, מֵאָמַר יִשְׁעִיָּה הַנְּבִיא, עֲלִיו הַשְּׁלוֹם, שְׂאָמַר לָמָּה
 סִתְּעִנוּ יי מִדְּרָכֶיךָ תִּקְשִׁים לְבַנוֹ מִיֶּרְאֵתָךְ (ישעיה סג, יז) — אֵינּוּ
 מִזֶּה הַעֲגִין קָלִל, וְאֵינּוּ נִחְלָה' בְּדָבָר מִמֶּנּוּ. וְאָמְנָם עֲגִין אֵלּוֹ
 הַדְּבָרִים קָפִי מֵהַשֶּׁבֶא לְפָנָיו" וְלֹאֲחֲרָיו: שֶׁהַנְּבִיא הוּא הִיָּה
 מִתְּרַעַם' עַל־גְּלוּתָנוּ וְגֵרוּתָנוּ, וְהַפֶּסֶק מִקְּשָׁלְתָנוּ, וְתַגְּבֵרְת'
 הָאָמוֹת עֲלֵינוּ, וְאָמַר עַל־זֶה דְּרָךְ תִּפְלָה: ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
 בְּשִׁירָאוֹ יִשְׂרָאֵל תַּגְּבֵרְת הַכּוֹפְרִים" — יִתְעוּ מִדְּרָךְ הָאָמֶת וְיִטְעֶה
 לָבָם מִיֶּרְאֵתָךְ, וּכְאֵלּוֹ הִיָּית אַתָּה הַסִּבָּה לְסִכְלִים' הָאֵלֶּה לְצִאת
 מִדְּרָךְ הָאָמֶת. כְּמוֹ שְׂאָמַר מֹשֶׁה רַבֵּנוּ, עֲלִיו הַשְּׁלוֹם: וְאָמְרוּ
 הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־שָׂמְעוּ אֶת־שְׂמֵעָה לְאָמַר: מִבְּלָתִי יִכְלֶת" יי וְגו'

א כלומר: לבאר על סיו מקומות סתומים בכתבי הקודש. ב הנביא
 הושע ג שישאר דבק בעצביו ובאהבתו להם, כדי שיקבל ענשו הראוי לו.
 ד אין שום שייכות ביניהם, והמדובר כאן אינו במניעת התשובה מן החוטא.
 ה לפי הענין שלפניו ושל אחריו, ו קובל ומתאונן, ז על תיותנו נודדים, גרים גרורים
 על אדמת נכר, ונו"א: וגירותינו. ח שגברו עלינו ומושלים בנו. ט הגויים
 עובדי ע"ז שאינם מודים בך. י שאינם יודעים דרכי ה'. יא שיש בזה חילוף הי'

(במדבר יד, טו-טז). ומפני זה אמר אחר זה: שוב למצן עבדיך
 שבטי נמלטה (ישעיה סג, יז). רצונו לומר: עד שלא יהיה
 קצנן חלוף שמך הגדול. וכמו שבאר^י בתרי-עשר מאמר
 הנמשכים אחר אמת^י, המגנחים מן-העובדי-כוכבים^י בזמן הגלות,
 אשר מספר דבריהם: בל-עשה רע טוב בעיניי ויבהם הוא
 חפץ, או איה אלהי המשפט? (מלאכי ב, יז). וספר מדבריהם
 המובן מארץ הגלות: אמרתם שוא עבד אלהים, ומה-בצע כי
 שמרנו משמרתו וכי הלכנו קדונית^י מפניי וצבאות ועתה
 אנחנו מאשרים^י וזדים (שם ג, יד-טו). והבטיחנו שם, שהוא
 יתברך עתיד לבאר^י האמת, ואמר בזה: ושבתם וראיתם בין
 צדיק לרשע וגו' (שם, יח).

אלו הפסוקים המספקים בתורה ובמקרא^י שראה מהם,
 שהשם-יתברך יקרים על-העברות - והנה בארנו ענינם בלא
 ספק^י, והוא באור אמת^י עם טוב התבוננות^י. ונשארנו על-
 שרשינו^י: שברשות האדם היא המצנה והעברה, והוא
 הבורח בפעולותיהן: מה-שירצה לעשותו - יעשה;
 ומה-שלא ירצה לעשותו - לא יעשה; רק אם יענישהו
 השם-יתברך על-חטאו שיבטל רצונו, כמו שבארנו.
 ושקנן הפעלות והפחיתות בידו, ומפני זה - צריך

א כי יאמרו, שקצרה ירך מהושיע להם. ב הנביא מלאכי. ג דברי
 הצדיקים שהיו נוהים ונמשכים תמיד אחר אלוהי אמת ותורתו אמת. ד והם חיים
 כמוצאים חיי שעבוד בין הגויים בארצות גלויותיהם. ה שהנביא מספר דברי
 אותם התמימים הנאמרים מתוך יאוש וספקות המנקרים בלבבותם. תשוח (מז"נ
 ח"ג, יט). ו כלומר: דברים נמרצים שהם מטיחים כלפי מעלה ואין לתפוס
 אותם עליהם, כי מובן הוא שמרוב צער הם נאמרים - ואין אדם נתפס על
 צערו. ויש גורסים: וספר מדבריהם כמו כן מרוב הגלות. ונראה מאד
 שהמלה "המובן" נשתבשה מן המלים "כמו כן". ז שפלי רוח ונדכאים מיראת
 ה'. ה משבחים אותם וקוראים להם: אשרי! * לגלות את האמת. י ותוכחו,
 כי אחרית לאיש צדיק, ותקות רשעים תאבד. יא בגביאים ובכתובים. יב לא
 נשאר במ כל ספק. יג המתבונן בו היטב יעמוד על אמיתו וטיבו. יד כלומר:
 הגנו מסכמים כאן את העיקרים שנשארנו נאמנים להם ומחזיקים בהם.

לו שישתדל לקנות קנפשו הפעלות - שאין לו מעיר
 זולתו שיעירהו עליהן. והוא אמרם במוסרי זאת המסכתא:
 אם אין אני לי - מי לי?

ולא נשאר מזה הענין אלא דבר אחד שצריך לדבר בו
 מעט עד שתשלם פונת זה הפרק. ואף-על-פי שלא היה בדעתי
 לדבר בו כלל, אבל הצרך הביאני אל זה - והוא: ידיעת
 השם-יתברך העתידות. שהיא הטענה אשר יטענו עלינו
 בה החושבים: שהאדם מקרח על-המצוה ועל-העברה, ושכל-
 פעלות האדם אין לו בחירה בהן, אחר שבחירתו תלויה בבחינת
 האלהים! ואשר גרם לזאת האמונה - הוא: שישאל השואל: זה
 האיש, ידע בו הבורא אם יהיה צדיק או רשע, או לא ידע?
 ואם תאמר ידע - יתחייב מזה שיהיה מקרח על-הענין שהוא
 אשר ידעו השם-יתברך טרם היותו; או תהיה ידיעתו בקתי
 אמתית. ואם תאמר: שלא ידע מקדם - יתחייבו מזה הרחקות
 עצומות, ויהרסו חומות גשגבות בענין הדת. לכן שמע ממני
 מה-שאמר קה והסתכל בו מאד - כי הוא האמת בלא ספק.

א ולפיכך בלי השתדלות עצמית לא יעלה בידו כלום. ב (אבות פ"א,
 מ"ד) ואמר שם רבנו בפירושו: „ אם לא אהיה אני בעצמי המעורר את
 נפשי למעלות - מי יעוררה? „ ג שענינו היצירה האנושית. ד מפני שארוכה
 מארץ מדה ורחבה מני ים; וכמה עיקרים גדולים והררים רמים תלויים בה
 (הלכות תשובה פ"ה, ה"ה), ובענינים כאלה יפה השתיקה מן הדיבור. ה ולכן
 אדבר בו מעט. ובאריכות מדבר רבנו על ענין זה (מו"נ ח"ג, יט"כא). ו אלה
 המאמינים ב„גזירה קדומה“ כאותם בני כת האשעריה, ראה למעלה (פרק ו'
 עמוד קפט, הערה א'), באים בכח הטענה של „ידיעת ה' העתידות“ להילחם
 נגד הבחירה החפשית ולבטלה; והיא ידיעתו המוקדמת, שהוא יודע אותן
 עוד בטרם שעשאן האדם. ה של גזירה קדומה ושלילת הבחירה האנושית.
 ט האדם, י שהרי אי אפשר, שהאדם יעשה פעולה לפי רצונו העצמי בניגוד
 לידיעת השי"ת. (השווה ה"ת, שם) יא וזה לא ישוער אצל הבורא השלם
 בתכלית השלימות. יב באשר דעה זו המאמינה בשלטון המקרה העוור בכל
 הנעשה בחללו של עולם, וכופרת בבורא המנהג עולמו אשר ברא ומשגיח
 עליו - חותרת, חתירה מתחת ליסודות אמונתנו: שיש בורא המגיד
 מראשית אחרית, הצופה ומשגיח בכל ואין נסתר מנגד
 עיניו. הדעה הנפסדת הזאת משלטון המקרה העוור, היא - לדברי רבנו -

וְזֶה: קָבַר הַתְּבָאָר בְּחֻקְמַת הָאֱלֹהִים, רְצוּנֵי לוֹמַר: מֵה־
 שְׁאֵחֶר הַטֵּבַע, שֶׁהַשָּׁם-יִתְבָּרַךְ אֵינוֹ יוֹדֵעַ בְּמַדְעִי, וְלֹא חֵי בְחַיִּים,¹
 עַד שִׁיְהִיָּה הוּא וְהַמַּדְעַ שְׁנֵי דְבָרִים, קְאָדָם וַיִּדְעֶתּוּ. שֶׁהָאָדָם –
 בְּלִמְדֵי הַמַּדְעַ, וְהַמַּדְעַ – בְּלִמְדֵי הָאָדָם; וְכִיּוֹן שֶׁכֵּן הוּא – הֵם שְׁנֵי
 דְבָרִים". וְאֵלּוּ הֵיךְ הַשָּׁם-יִתְבָּרַךְ יוֹדֵעַ בְּמַדְעַ, הֵיךְ מִתְחַיֵּב מִזֶּה
 הַרְבוּי", וְהֵיךְ הַנְּמַצָּאִים, הַקְּדֻמוֹנִים" רַבִּים: הֵי יִתְבָּרַךְ, וְהַמַּדְעַ
 אֲשֶׁר בּוֹ יוֹדֵעַ, וְהַחַיִּים אֲשֶׁר בָּהֶם הוּא חֵי, וְהַיְכָלֶת אֲשֶׁר
 בָּהּ יְכוֹל, וְכֵן כָּל-תְּבָאָרָיו יִתְבָּרַךְ. וְאָמְנָם זְכַרְתִּי קָה

דעתו של אפיקור היוני האומר: „כי אין שמירה (השגחה) כלל בדבר מן הדברים בכל המציאות; וכי כל מה שיש בין השמים עד תחתית הארץ היה כפי שנודמן (במקרה ולא ע"י בריאה); ואין שם לא מסדר ולא מנהיג ולא שומר הדברים. והאמינו בזאת גם כופרי ישראל שכתוב עליהם: כיחשו בה' ויאמרו: לא הוא (ירמיה ה, יב). וכבר הביא אריסטו מופת על ביטול הדעת הזאת, וכי כל הדברים לא יתכן שיהיו במקרה – אבל יש להם מסדר ומנהיג" (מ"ג ח"ג, יז). א היא החכמה הנקראת: מטפיזיקה. בשם זה: „מטפיזיקה", או „מה שאחר הטבע" שהוא תרגומו העברי של הראשון, נקראו כתבי אריסטו העוסקים בחקירת האלהות – מפני שמסדרי כתבי אריסטו סדרו אותם אחרי הכתבים העוסקים במיזיקה, בתורת הטבע. קט ביוגית פירושו: אחר. הסבר היסטורי-פילולוגי זה נשתכח או נדחה, והשם „מטפיזיקה" הושאל לכל דבר היוצא מגדר הטבע; וכן לכל עניני מדע שהם למעלה מן הטבע. ויש שסוברים: לפיכך נקראת חכמה זו: „מה שאחר הטבע" – מפני שתחילה צריך האדם למלא כרסו ממעדני תורת הטבע, ואך אז יבוא אל חצרות אלהים לשקוד על חכמת האלהות. ג שהגיע אליו מחוצה לו, כמו המדע אשר יקנה לו האדם בחקירותיו, והוא יודע היום מה שלא ידע אתמול. ג כחיי אדם שבאו אליו מחוץ, כמו שכתוב: ויפח באפיו נשמת חיים (בראשית ב, ז). ד שהרי אותו אדם עצמו הנקרא: „איש המדע", היה בטרם שלמד: „אדם – בלתי המדע" והמדע היא תוספת על עצמותו. ה מה שאין כן הבורא שאין בו לא חיבור ולא פירוד, לא תוספת ולא גרעון והוא אחד בתכלית האחדות. ו כלומר: יהיו אלהות רבים, וזה דבר נמנע (יסוה"ת פ"א, ה"ח). ראה (מ"ג ח"א, נז); והשווה דברי רבנו: „הקב"ה מכיר אמתו ויודע אותה כמו שהיא. ואינו יודע בדעה שהיא חוץ ממנו, כמו שאנו יודעים – שאין אנו ודעתנו אחד; אבל הבורא יתברך – הוא ודעתו אחד מכל צד ומכל פנה ובכל דרך יחוד. שאלמלי היה חי בחיים, ויודע בדעה חוץ ממנו – היו אלהות הרבה: הוא, וחיו, ודעתו – ואין הדבר כן" (יסוה"ת פ"ב, ה"י). ז כגון: הגדול, הגבור והנורא ויהיה לפיז: הוא והגדולה, הוא והגבורה וכן הלאה. ראה (מ"ג ח"א, נא). והמפרש („חסד אברהם") מביא כאן על הפיסקה: „והיה הנמצאים הקדמונים רבים" את דברי הסמ"ג בשם רב סעדיה גאון ז"ל, והם: „וזה אי אפשר

תחלה" טענה קרובה וקלה להבין אותה ולהשפילה להמון-כי
הטענות והקראיות אשר יתירו זה הספק" הן חזקות מאד
ומופתיות אמתיות. והתבאר: שהוא יתברך שמו - תארו,
ותארו - הוא, עד שיאמר עליו: שהוא המדע, והוא היודע,
והוא הידוע; והוא החי, והוא הסיים, והוא הממשיך לעצמו
הסיים. וכן שאר התארים. ואלו הענינים קשים ולא תקנה
להבנים הבנה שלמה משתי שורות או שלש מדברי; ואמנם, יעלה
בך מהם ספור דברים קדו.

ולזה העקר הגדול לא התיר הלשון העברי לומר:
"חי ה' צבאות", כמו שאומרים: "חי פרעה" (בראשית מב, טו),
"חי נפשך" (שמאל-א, טו). רצוני לומר: שם מצרף. כי

שיהיו אלהות הרבה. ממה נפשך? אם הם צריכים זה לזה - הרי שניהם
חלשים; ואם כל אחד יכול לעשות כל מה שירצה - איך יהיה לפעמים אדם
חי-מת, ומת-חי לאתר בהרף עין, כי האחד יחיה והאחר ימתהו? וכי
הוא מדגיש, תחילה, כי בדעתו להאריך בביאור ענין זה במקום אחר
יותר מתאים. וכן עשה (מו"ג ח"ג יט-כא). ב הוכחה קרובה לבינת כל אדם, גם
בלתי מלומד. ג להסבירה. ד אשר יפתרו. ה אם ידעת ה' המוקדמת שוללת בחירתו
של אדם, אם לא. ו בכח הוכחותיהן ההגיוניות והמשכנעות. ז שאין לסתור אותן.
ח כבר היה לדבר ברור-מבואר ולמעלה מכל ספק. ט כלומר: אינם נוספים
עליו ועל עצמותו, אלא כלולים הם בעצם מהותו ומהווים אחדות מוחלטת.
יא כשאר הנמצאים שתואריהם הם מקרים נוספים על עצמותם, כמו למשל:
חכמת אדם תאיר פניו (קהלת ח, א). ואלמלא למד האדם ולא קנה חכמה,
לא היו פניו מוארים מאורה - הרי האדם וחכמתו שנים הם, והחכמה היא
תוספת על עצמותו. י הדעה, השכל, אשר בו יחוקר וישכיל האדם. יא המשכיל
המפעיל את שכלו בעת חקירתו. יב המושכל הנקנה על ידי פעולת השכל.
(מו"ג ח"א, סח). ובהלכות יסוה"ת (פ"ב, ה"י) כתוב: "נמצאת אומר: הוא היודע,
והוא הידוע, והוא הרעה עצמה - הכל אחד". יג הוא - החיים, והחיים - הוא
באחדות מוחלטת ובלתי מתפרדת. יד והוא המקור לחיי עצמו. וי"מ: והוא ממשיך
ומשפיע חיים - עצמותו - לכל חי (ד"ר ואלף). טו אבל לא הבנת הענין על
השלימות. לדעת בעל "חסד אברהם", רצוני לומר בזה: להאריך כאן - אין
זה מקומו; ולקצר - לא יעלה בידך אלא ספור דברים. ולפיכך הסתפק בזה
שהזכיר מתחילה רק טענה קרובה וקלה להבין, והביאור המפורט יבוא
במקומו הראוי לו. ראה (מו"ג ח"א, סח; ח"ג יט-כא). טז שהוא - תארו,
ותארו - הוא ואין יחיד כיחודו. יז לשון-זו"ג, כמו: דבק לשון יונק (איכה
ד, ד); ולשוני תהגה (תה' לה, כח). יח שם נסמך לשם אחר הנקרא: סוף.

הַמְצַרְףּ" וְהַמְצַטְרֵף אֶלְיוֹ שְׁנֵי דְבָרִים חֲלוּקִים, וְלֹא יִצְטָרֵף הַדָּבָר לְעִצְמוֹ. וְלִפִּי שְׁחִי הַשֵּׁם הֵם - עֲצָמוֹ, וְעֲצָמוֹ - חֲיוֹ, וְאִינוֹ דְבָר אַחֵר זֹתָתוֹ" - לֹא הִזְכִּירוּהוּ בְּצִרְוּףּוֹ, אַךְ אָמַר: חֵי יי צְבָאוֹת (מַלְכִים-א ית, טו); חֵי יי אֲשֶׁר עָשָׂה לָנוּ אֶת-הַנֶּפֶשׁ הַזֹּאת (ירמיה לז, טז). הַכְּנָה כְּזֶה: שֶׁהוּא וְחֵיוֹ דְבָר אֶחָד.

וְכָבֵד הַתְּבָאֵר כֵּן בְּסֵפֶר הַנִּקְרָא: „מֵה-שֶׁאַחֵר הַטֵּבֵעַ" - שְׁאִין יִכְלֶת בְּדַעְתָּנוּ לְהִבִּין מְצִיאֹתוֹ יִתְבָּרֵךְ עַל-הַשְּׁלֵמוֹת, וְהֵן-לְשֵׁלֵמוֹת מְצִיאֹתוֹ וְחֶסְרוֹן בְּעִתָּנוּ"; וְשְׁאִין לְמְצִיאֹתוֹ סְבוּת, שְׁיִנְדַע בְּהֵן"; וְשֶׁקְצָרָה בְּעִתָּנוּ מִהַשְּׁיָגוֹ, כִּקְצָר אֹרֶךְ הָרְאוֹת מִהַשְּׁיָג אֹרֶךְ הַשְּׁמֶשׁ, שְׁאִינוֹ לְחַלְשֵׁת אֹרֶךְ הַשְּׁמֶשׁ, אֲבָל לְהִיּוֹת אֹרֶךְ הַשְּׁמֶשׁ יוֹתֵר מֵאֹרֶךְ הָרְאוֹת שְׁיִרְצָה לְהַשְּׁיָגוֹ. וְכָבֵד דְבָרוֹ כְּזֶה הַעֲנָן הַרְבֵּה וְהֵם כֻּלָּם מֵאַמְרִים אֲמִתִּים" מְבֹאֲרִים.

וְרִאֲוֵי מִפְּנֵי זֶה - שֶׁלֹּא נִדְעָ גַם-כֵּן „בְּעִתּוֹ" יי, וְשֶׁלֹּא תְכִילְהוּ בְּדַעְתָּנוּ כֻּלָּל, אַחֵר שֶׁהוּא - בְּעִתּוֹ, וְדַעְתּוֹ - הוּא. וְזֶה הַעֲנָן יי

א השם הנסמך. ב השם הסומך שא"ל מצטרף השם הנסמך, כגון: בית-ספר. „בית" - הוא הנסמך, המצורף, ו„ספר" - הוא הסומך, שהנסמך „בית" מצטרף אליו. ג הם שני דברים נפרדים, כמו: הבית והספר שנצטרפו יחד להיות למושג אחד. ד בעצם אחד כשהוא לעצמו אין סמיכות ז"אין הצטרפות. ה שהרי הם מהווים, כאמור, דבר אחד בתכלית האחדות. ו בסמיכות לומר: „חיי ה'", כי לא יתכן סמיכות עצם לעצמו, כאמור. ז ולא יתפרדו. וזענינו: בשבע אני באלהים חיים. השה (יסוה"ת פרק ב, ה"י): „שאין הבורא וחיו שנים, כמו חיי הגופים, או כחיי המלאכים. לפיכך אינו מכיר הברואים ויודעם כמו שאנו יודעים, אלא מפני שהוא יודע עצמו - יודע הכל". אולם במקום אשר הכוונה לאלהים אחרים, מנקדים חיי בסמיכות, כמו: חיי אלהיך דן (עמוס ת, יד). ה הוא הספר „מטפיזיקה" לאריסטו (ספר יב, פ"ט). ט יודעים אנו רק שהוא מצוי, שהוא נמצא - אבל את אמתת מציאותו על השלימות אין אנו יכולים לדעת. י שאין כמות. יא קוצר השגתנו. יב את מהותו של כל עצם מכירים ע"י חקירת סבותיו, הקרובות ורחוקות, כי ע"י חקירת הסבות והבחנתן, יבחן גם עצם הדבר. ראה לעיל (פרק ב' עמ' קנט). ומפני שלבוראיתברך אין סבות שיחקרו, באשר הוא הסבה הראשונה, סבת כל הסבות; וכל ידיעתנו על מציאותו נסמכת על המסובבים פעולותיו: על „הבירה המעידה על בעל הבירה" - לפיכך אין הכרתנו וידיעתנו אותו שלימה. יג (יסוה"ת פ"ב, ה"י); מ"ג ח"א נג, נו, נט; חלק ג, יט. יד את ידיעתו, כשם שאין אנו יודעים את מציאותו על השלימות. טו שלא תתפוס אותו, לא תשיגהו. טז האמור למטה.

נפלא מאד, והוא: אשר נבצרה מהם אמתותי. ואמרו: שהם ידעו שקציאותו יתברך על-השלמות אשר היא עזו"ה לא תשג, ובקשו להשיג ידיעתו עד שיגיעוה' - וזה מה-שאי-אפשר: שאינו תכיל דעתנו מדעו, היטה מכילה מציאותו - אשר שהכל דבר אחד. שהשגתו על-השלמות - היא: שישיג כמו שהוא במציאותו, ומן-הידיעה, והכללת, והסיים, והרצון, וזוה"ה מתארו הנקבדים. הנה קבר בארנו, שהמחשבה בהשגת ידיעתו - סקלות גמורה; אלא שאנחנו נדע, שהוא יתברך, יודע, כמו שגדע שהוא נמצא. ואם ישאלנו שואל: איך הוא מדעו? נאמר לו: אנחנו לא נשיג זה, כמו שא נשיג מציאותו אל השלמות. וקבר הרחיק קל-מי שישתדל לדעת אמתת ידיעתו יתברך ונאמר לו: הסקר אלוה תמצא, אם עד-תקלית שדי תמצא? (איוב יא, ז).

והבן קל-מה-שאמרנו: שפעולות האדם מסורות אליו; ובכחותו להיות צדיק או רשע, מבקתי הקרחת השם יתברך עזו"ה על-אחד משני העניינים. ומפני זה"י

א כלומר: תמוה מאד. ב מאלה החכמים שהתימרו להבין את ידיעת ה' הקדומה, ולשלוף בגללה את הבחירה מן האדם ורצונו החפשי. ג של עצם ידיעתו של הקב"ה, שא"א להשיגה, ד הלא הם עצמם הודו ואמרו. ה כמו שהיא באמת, ו א"א להשיג. ו ועכ"ז העפילו להשלות נפשם ולדמות כי השיגו את ידיעתו על השלימות. ז לו יכלה דעתנו לתפוס את ידיעתו, כמו שהם מדמים. ח היתה תופסת גם את מציאותו על השלימות. ט מאחר שהוא - תוארו, ותוארו - הוא, כאמור למעלה; או"ס כשם שא"א להשיג את עצמותו ומציאותו על אמתתו, כן א"א להכיר את תוארו - אחר שכל תואר ממנו, הוא עצמותו' (חסד אברהם). ראה (עיקרים" מאמר שני פרק ב). ונו"א: וזה הענין נפלא מאד, והוא אשר נבצר מהם ומתו. שהם ידעו שמציאותו יתברך וכו'. ושיעור הדברים הוא: הענין הנפלא הזה: שהוא - דעתו, ודעתו - הוא; וכשם שא"א לדעת אותו, כך א"א לדעת את דעתו - נבצר מהם. מאלה שקשרו את ידיעת ה' הקדומה עם שאלת הבחירה והרצון של האדם, וכך מתו ללא חכמה ולא השכילו לבוא עד תכליתה של הבעיה המדעית הזאת. יא בשלימות עד תכליתה. יב ידיעתו. יג דחה בניוסה החכם מחבר ספר איוב. יד לטוב, או לרע; להיות צדיק או רשע. ט שהבחירה והבחירה ברשותו של האדם ורצונו החפשי.

הִיָּה רְאוּי הַצּוּוּי, וְהַלְמוּד, וְהַהֲקָנָה, וְהַגְּמוּלָה, וְהַעֲנָשׁ –
 וְאִין בְּקִלְ-זֶה סִפְק. אֲמַנָּם, תֵּאָר יְדִיעָתוֹ יִתְבָּרַךְ וְהַשְׁגָּתוֹ לְקִלְ-
 הַדְּבָרִים – וְצַתְנוּ קֶצְרָה לְהַשִּׁיגוֹ, קָמוּ שְׁבַאֲרָנוּ.^א
 וְזֶהוּ קִלְדִּי מֵהַשְׁכָּנָנוּ אֲלֵיו בְּזֶה הַפָּרָק.^ב וְכָבֵר הַגִּיעָה הַצַּת
 לְפִסֵּק הַדְּבָרִים הַנֶּה, וְאַתְחִיל בְּפֵרוּשׁ הַמְּסַקְתָּא הַזֹּאת, אֲשֶׁר
 הִקְדַּמְנוּ לָהּ אֵלֵינוּ הַפָּרָקִים.

א שְׁבַנִי אִדָּם בַּמִּשְׁךְ יָמֵי חַיֵּיהֶם עוֹסְקִים וּמְכִינִים תְּמִיד לְלֹא שִׁקָּט וְלֹא
 מְנוּחָה, בְּדֹאגָתָם לְעַתִּידָם וְלֹאֲחֵרִיתָם. רֵאָה לְמַעֲלָה (עֲמוּד רִירָא). וְנוֹא:
 וְחַתְבְּנָה. כְּלוֹמֵר: עַל הָאָדָם לְהַתְּבוּנָה וְלְהַתִּיעֵץ בְּכָל מַעֲשָׂיו וְהַלִּיכּוֹתָיו,
 שִׁיְהִיו נְעִשִׂים בְּדַעַת וְתְבוּנָה – בְּאִשֶׁר טוֹבוּ בִּידוֹ; וְלֹא כְדַעַת אוֹתָם הַפְּטִילִיסְטִים
 הַמֵּאֲמִינִים בַּגְּדִירָה קְדוּמָה,^ג שְׁאִין עֲצָה וְאִין תְּבוּנָה נִגְדָת. ג לְשֵׁלָם בְּצַדֵּק
 וְיוֹשֵׁר לְכָל אִישׁ כְּמַעֲשָׂהוּ. הֵן מִמְּנוּ קֶצְתָנוּ לְקֶצְתָנוּ, וְחֵן מֵהַשִּׁיָּת לְנוּ.^ד
 כְּלוֹמֵר: בֵּין בְּדִינֵי בְנֵי אָדָם בְּבִיַד שֵׁל מַטָּה, וּבֵין בְּדִינֵי שָׁמַיִם בְּבִיַד שֵׁל
 מַעֲלָה. כִּי עַל כֵּן כָּל אֶחָד אַחֲרָאֵי עַל מַעֲשָׂיו, וְהַקּוֹלֵר תְּלוּי בְּצוּאָרוֹ. וְכַרְבִּי
 עֵקִיבָא הַאוֹמֵר: „הַכֵּל צְפוּי וְהַרְשוּת נְתוּנָה“ (אֲבוֹת פ״ג, מִשְׁנָה טו). וְרַבְּנּוּ ז״ל
 בְּפִירוּשׁוֹ אוֹמֵר שֵׁם: „לֹא תַחֲשׁוּב, שְׁבֵהוּתוֹ (הַקְּבִיָּה) יוֹדַע הַמַּעֲשִׂים יִתְחַיֵּיב
 תְּהַכְרֵחַ: שִׁיְהֵא הָאָדָם מוֹכְרָח בְּמַעֲשָׂיו עַל מַעֲשָׂהוּ מִן הַמַּעֲשִׂים – אִין הַעֲנִין
 כֵּן; אֲבָל הַרְשוּת בִּיד הָאָדָם בְּמָה שִׁיעֲשֶׂה.“ ג שְׁכֵל תוֹאֵר מִמְּנוּ יִתְבָּרַךְ, הוּא
 מְצִיאוֹתוֹ – וְלִכֵּן לֹא תוֹשֵׁג יְדִיעָתוֹ עַל הַשְּׁלִימוֹת. כִּשֵּׁם שֵׁלָא תוֹשֵׁג מְצִיאוֹתוֹ.
 ד זֶהוּ הַכֵּל. ה הַיְצִירָה הָאֲנוּשִׁית.

הוועד הלאומי לכנסת ישראל

סחלקת החנוך

משרד המפקחים:
רח' דבורה הנביאה 17

תל-אביב, ז' בסיון תש"ח 14.6.48.

לכבוד הנהלות בתי"ס העממיים והתיכוניים!

א. א. נ.,

הננו מודיעים לכם בזאת כי אשרנו את הספרים דלקמן כספרי-עזר למורים ולתלמידים בהוראת ספרותנו המקורית בבתי"ס התיכוניים וכספרים מועילים בספריות המורים גם בבתי"ס העממיים:

1. **רמב"ם לעם** - משנה תורה הוא היד החזקה להנשר הגדול רבנו משה בן מיימון ז"ל. יוצא לאור בפעם הראשונה, כולו מנוקד ומפורש, מוגה ומתוקן על פי כתבי-יד ודפוסים ראשונים. בצרוף מקורות, מראי-מקומות וכו'. ספר ראשון, הוא **ספר המדע**, עם פירוש תמציתי מובחר מפרשי הרמב"ם, מאת הרב ש. ח. רובינשטיין. העורך: מ. ד. רבינוביץ. הוצאת ראשונים בע"מ, תל-אביב תש"ו.

2. **כנ"ל ספר המאור** הוא פירוש המשנה. כרך ראשון — אוצר ההקדמות (א) הקדמת המשנה הכללית. (ב) הקדמת פרק "חלק" (ג) הקדמת מסכת אבות (שמונה פרקים) ערוך ומבואר ע"י מ. ד. רבינוביץ, הוצאת הנ"ל תש"ח.

חושבים אנו למותר להדגיש בזה את רוב ערכם של הספרים הנ"ל להכרת מקורותיה של תרבותנו. מאחר שחלקים מהם מלמדים לימוד חובה בביה"ס התיכוני, עלינו רק לציין את מעלותיה הרבות של הוצאה החדשה הזאת, וביחוד את הנקוד המלא, הנכון והמדוקדק, של הפנים, את הפירוש המסכם, המאיר עינים בפשטותו ובבהירותו, ואת הצורה החיצונית הנאה של הספרים.

בברכה

ד"ר ב. בן יהודה

מנהל מחלקת החנוך